

Oslo tingrett – Dom.

22. juli-saken. Strafferett. Drap. Terror. Tilregnelighet. Forvaring. Straffeloven § 147a første ledd bokstav a og b, jf. straffeloven § 148 første ledd 1. straffalternativ og § 233 første og annet ledd, og § 233 første og annet ledd, jf. § 49, og straffeloven § 147a første ledd bokstav b, jf. § 233 første og annet ledd, og § 233 første og annet ledd, jf. § 49.

Mann f. 1979 ble for blant annet drap på til sammen 77 personer dømt til 21 års forvaring med en minstetid på 10 år.

Tiltalte drepte 8 og skadet 9 personer alvorlig da han sprengte en bombe i Regjeringskvartalet i Oslo. Eksplosjonen forårsaket også omfattende materielle ødeleggelser.

Samme dag drepte gjerningsmannen 69 personer på Utøya, flertallet av disse var deltakere på AUFs sommerleir. De fleste ble drept ved skyting eller som følge av skyting. I tillegg ble 33 ungdommer skadet. Foruten de fysiske skadene ble et stort antall personer påført psykiske lidelser.

Tiltalte ble av retten funnet å være tilregnelig, dvs. ikke psykotisk, på gjerningstidspunktet. Han kunne dermed idømmes straff. Tiltalte erkjente å ha begått de faktiske handlingene han var tiltalt for, men erkjente seg ikke skyldig etter tiltalebeslutningen. (Sammendrag ved Lovdata.)

Avsagt: 24.08.2012 i sak TOSLO-2011-118627-24

Saksgang: Oslo tingrett TOSLO-2011-118627-24 (11-188627MED-OTIR/05).

Parter: Den offentlige påtalemyndighet (statsadvokat Svein Holden og statsadvokat Inga Bejer Engh) mot A (advokat Geir Lippestad, advokat Vibeke Hein Bæra, advokat Tord Eskild Kvinge Jordet og advokatfullmektig Odd Ivar Aursnes Grøn).

Dommere: Rettens leder tingrettsdommer Wenche Elizabeth Arntzen, fagdommer tingrettsdommer Arne Lyng. Meddommere: Ernst Henning Eielsen, Diana Patricia Fynbo, Anne Elisabeth Wisløff.

Vi gjør oppmerksom på at dette er en foreløpig versjon av dommen, og at det vil forekomme mindre språklige endringer i den endelige versjonen som først er tilgjengelig fra neste uke.

Den foreløpig versjonen er identisk med de trykte eksemplarene av dommen som ble delt ut til presse, fornærmede og etterlatte i tinghuset fredag ettermiddag 24. august 2012.

1. Sakens bakgrunn

Fredag den 22. juli 2011 kl. 15.25 eksploderte en bombe i regjeringskvartalet i Oslo. Eksplosjonen forårsaket at åtte personer ble drept og ni personer alvorlig skadet. Nærmere 500 personer befant seg i området da bomben eksploderte, og var følgelig også i fare. Mange av disse ble påført fysiske skader og psykiske lidelser. Eksplosjonen forårsaket også omfattende materielle ødeleggelser, først og fremst av statsministerens og departementenes lokaler i regjeringskvartalet, men også av omkringliggende bygninger.

Senere samme dag fra ca. kl. 17.21 startet et massedrap på Utøya i Hole kommune. Det befant seg da 564 personer på øya, hvorav 530 var ungdommer som deltok på Arbeidernes Ungdomsfylkings (AUFs) sommerleir. Det ble denne ettermiddagen drept til sammen 69 personer. De fleste ble drept ved skyting eller som følge av skyting. I tillegg ble 33 ungdommer skadet, også dette ved skyting eller som følge av skyting. I tillegg til fysiske skader ble et stort antall personer påført psykiske lidelser.

A, født *.*.1979, ble ca. kl. 18.34 pågrepet på Utøya av politiet, mistenkt for å ha begått ugjerningene i regjeringskvartalet og på Utøya.

Oslo statsadvokatembeter har etter ordre fra riksadvokaten tatt ut tiltale mot A i anledning saken. Tiltalebeslutningen som er til behandling, er av 13. april 2012, og har etter retting under hovedforhandlingen 21. mai og 21. juni 2012 følgende innhold:

Statsadvokatene i Oslo setter herved **A, f. *.*.1979** Åsta Øst, 2450 RENA

i medhold av straffeloven § 39 under tiltale ved **Oslo tingrett** til ervervelse av dom på overføring til tvungent psykisk helsevern, jf. psykisk helsevernloven kapittel 5, for i psykotisk tilstand å ha foretatt en ellers straffbar handling, nemlig overtredelse av:

I**Straffeloven § 147a første ledd bokstav a og b, jf. § 148 første ledd første straffalternativ og § 233 første og annet ledd, jf. § 49**

for å ha begått en terrorhandling, ved å overtre straffeloven § 148 første ledd første straffalternativ (å volde sprengning hvorved tap av menneskeliv eller utstrakt ødeleggelse av fremmed eiendom lett kan forårsakes) og straffeloven § 233 første og annet ledd (overlagt drap og det foreligger særdeles skjerpene omstendigheter), med det forsett å forstyrre alvorlig en funksjon av grunnleggende betydning i samfunnet, som den utøvende myndighet, eller skape alvorlig frykt i en befolkning.

Grunnlag:

Fredag 22. juli 2011 ca. kl. 15.17 i Grubbegata i Oslo, etter forutgående overveielser og planlegging, parkerte han en VW Crafter varebil med registreringsnummer BR 99834 utenfor inngangen til Høyblokka i Regjeringskvartalet, med kontorer til blant annet statsministeren og justisministeren. Til sammen oppholdt det seg minst 250 personer i Høyblokka og de omkringliggende departementskontorer, og ca. 75 personer i gatene i umiddelbar nærhet. I bilen hadde han plassert en egenprodusert bombe på ca. 950 kg, bestående blant annet av kunstgjødsel, diesel og aluminium. Han antente en lunte med ca. syv minutter brenntid, og forlot deretter stedet til fots og videre i en tidligere utplassert fluktbil, en Fiat Doblò med registreringsnummer VH 24605. Bomben eksploderte kl. 15.25.22 med voldsom ildkraft og trykkbølge i tråd med hans intensjoner, og brakte et stort antall personer, som oppholdt seg i bygningene i Regjeringskvartalet eller på gateplan, i umiddelbar livsfare, og forårsaket massive materielle ødeleggelser av de samme bygninger og omkringliggende bebyggelse.

Ved eksplosjonen drepte han følgende åtte personer, som alle ble påført meget omfattende sprengningsskader, således:

1. N001, født *.*.1979

Han befant seg ved inngangen til Høyblokka og nær varebilen, og døde umiddelbart av massive skader forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff ham.

2. N002, født *.*.1977

Hun befant seg ved inngangen til Høyblokka og nær varebilen, og døde umiddelbart av massive skader forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff henne.

3. N003, født *.*.1981

Hun befant seg utenfor inngangen til Høyblokka, og døde raskt av meget omfattende skader i hodet og kroppen forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff henne.

4. N004, født *.*.1959

Hun befant seg i resepsjonsområdet i første etasje i Høyblokka, og døde umiddelbart av omfattende skader i nakken og ryggmargen forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff henne.

5. N005, født *.*.1950

Hun befant seg i resepsjonen i første etasje i Høyblokka, og døde umiddelbart av omfattende skader i brystet og buken forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff henne.

6. N006, født *.*.1984

Hun befant seg i resepsjonsområdet i første etasje i Høyblokka, og døde umiddelbart av massive skader i hodet og kroppen forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff henne.

7. N007, født *.*.1978

Han befant seg i Grubbegata ved innkjøringen til Høyblokkas hovedinngang, og døde umiddelbart av massive skader i hodet, brystet og buken forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff ham.

8. N008, født *.*.1954

Hun befant seg nær fontenen på Einar Gerhardsens plass, og døde raskt av omfattende skader på halsen og i brystet forårsaket av trykkbølgen og splin-

ter/gjenstander som traff henne.

Ved eksplosjonen forsøkte han også å drepe et stort antall personer, deriblant de andre som befant seg i Høyblokka og på gateplan rundt denne. Han lyktes ikke i sitt forehavende, men ni personer ble fysisk alvorlig skadet, således:

9. N009, født *.*.1949

Han befant seg nær fontenen på Einar Gerhardsens plass, og ble påført omfattende brudd- og sårskader i hodet/ansiktet og høyre legg, sårskader i brystet og blødning under den harde hjernehinne. Flere splinter måtte opereres ut fra brystet og ansiktet, og høyre ben måtte senere amputeres rett under kneet. N009 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 19. september 2011, hvor han ble operert anslagsvis 13 ganger. Deretter var han på Sunnaas sykehus til 15. november s.å. og Fram Helserehabilitering til 10. januar 2012.

10. N010, født *.*.1964

Hun befant seg nær fontenen på Einar Gerhardsens plass, og ble påført omfattende sårskader i hodet/ansiktet, brystet, armer og ben, brudd i hodeskallen og ansiktsknokler og skader i begge ørene. Pulsåren til venstre overarm ble kuttet, og det oppsto skader på nerver, muskler og sener i samme arm. Skadet vev måtte fjernes fra brystet. N010 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 26. august 2011, hvor hun gjennomgikk flere operasjoner, blant annet for å fjerne splinter.

11. N011, født *.*.1986

Han befant seg i Grubbegata ved Einar Gerhardsens plass, og ble påført blant annet betydelige sårskader på armene og bena, samt brannskader på den ene armen. N011 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til medio august 2011 og gjennomgikk fire operasjoner, blant annet for å fjerne splinter. Han gjennomgikk ytterligere en operasjon 21. mars 2012 hvor en splint på 20 x 25 millimeter ble fjernet fra venstre legg.

12. N012, født *.*.1944

Han befant seg i femte etasje i Høyblokka, på et kontor mot Grubbegata, og ble påført omfattende sår- og bruddskader i hodet/ansiktet, med blant annet brudd av kjeven og omfattende tannskader, samt sårskader på armene og venstre flanke. Det ble videre påvist lungeblødninger og mindre blødninger i hjernen. Multiple øyeskader har ført til betydelig redusert syn på begge øyne. N012 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 24. august 2011, hvor han ble operert flere ganger. Deretter var han på Catosenteret til 21. september s.å.

13. N013, født *.*.1987

Hun befant seg i resepsjonen i første etasje i Høyblokka, og ble påført alvorlige hodeskader med brudd i kraniet, knusning av hjernevev og blødning under den tynne hjernehinne. Hun fikk også blant annet brudd i ansiktsskjelettet, trykkskader på begge lunger, skade på leveren og en rekke sårskader i hodet/ansiktet og på begge ben. N013 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 22. august 2011, hvor hun var undergitt livreddende behandling og ble operert flere ganger. Deretter var hun på Sunnaas sykehus til 17. november s.å., og senere innlagt samme sted i perioden 3. januar til 22. februar 2012 for kognitiv rehabilitering.

14. N014, født *.*.1950

Hun befant seg i åttende etasje i Høyblokka, og ble påført omfattende sårskader i hodet og ansiktet. Skadene ble behandlet på Oslo legevakt, og flere av dem lukket med til sammen ca. 60 sting. N014 fikk også en skade på venstre øye, med redusert samsynsevne.

15. N015, født *.*.1961

Hun befant seg i ellefte etasje i Høyblokka, og ble truffet av en ca. 30 cm lang fingertykk tresplint, som trengte inn i hodet ved venstre øre og et stykke bakover, mellom kraniet og huden. N015 ble behandlet på Oslo legevakt, hvor tresplinten ble operert ut og såret sydd med 27 sting. Hun ble også påført hjernerystelse og skade i en muskel i kjeven.

16. N016, født *.*.1980

Han befant seg i andre etasje i R4, på et kontor mot Grubbegata, og ble påført blant annet alvorlige hodeskader med blødning mellom hjernen og den ytre hjernehinnen, store skader i buken med omfattende indre blødning, samt brudd i nakken. N016 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 10. august, hvor han fikk livreddende behandling og ble operert flere ganger. Deretter var han på Sunnaas sykehus til 15. september 2011.

17. N017, født *.*.1956

Han befant seg på Johan Nygaardsvolds plass mellom Høyblokka og Akersgata, og ble påført omfattende brudd- og sårskader blant annet i hodet/ansiktet og på begge ben og brudd i skulderblad, kraveben og flere ribben. Begge lunger punkterte. Høyre ankel ble knust, og venstre ben måtte senere amputeres over kneet. N017 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 25. august 2011, hvor han gjennomgikk 10 operasjoner, før han ble overført til Sunnaas sykehus for videre behandling.

Videre ble ytterligere minst 200 personer fysisk skadet ved eksplosjonen, med varierende skadebilde, blant annet kuttskader, bruddskader og hørselsskader, hvorav en rekke ble behandlet på sykehus/legevakt eller undergitt annen legebehandling. I tillegg har mange av de ovennevnte skadede og øvrige personer som befant seg i nærheten av eksplosjonen, samt etterlatte/pårørende, fått psykiske ettervirkninger av ulik alvorlighetsgrad forårsaket av det som er beskrevet ovenfor.

Bombeeksplosjonen førte til at en rekke regjeringskontorer, herunder Statsministerens kontor, Justis- og politidepartementet, Nærings- og handelsdepartementet, Olje- og energidepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Arbeidsdepartementet, Finansdepartementet og Kunnskapsdepartementet ikke kunne benyttes, og berørte departementer hadde ikke mulighet til å ivareta og utføre sine oppgaver som utøvende myndighet før det var gått en viss tid. Eksplosjonen og dens virkninger skapte også alvorlig frykt i deler av Norges befolkning.

II

Straffeloven § 147a første ledd bokstav b, jf. § 233 første og annet ledd, jf. § 49

for å ha begått en terrorhandling, ved å overtre straffeloven § 233 første og annet ledd (overlagt drap og det foreligger særdeles skjerpene omstendigheter), med det forsett å skape alvorlig frykt i en befolkning.

Grunnlag:

Fredag 22. juli 2011, etter å ha forholdt seg som nærmere beskrevet under post I, kjørte han med fluktbilen til Hole kommune, hvor han visste at organisasjonen Arbeidernes Ungdomsfylking (AUF) avholdt sin tradisjonelle sommerleir på Utøya. Der befant det seg 564 personer. Ved å utgi seg for å være polititjenestemann og ikledd et uniformsliknende antrekk, ble han – medbringende blant annet en halvautomatisk rifle av merket Ruger Mini 14 cal. 223 og en halvautomatisk pistol av merket Glock 9 mm – transportert til Utøya om bord på fergen M/S Thorbjørn, hvor han ankom ca. kl. 17.15. Fram til han ble pågrepet av politiet samme dag ca. kl. 18.35, skjøt han, etter forutgående overveielser og planlegging, med riflen og/eller pistolen mot en rekke personer som befant seg på øya, i vannet eller om bord i båter, herunder sivile som kom til unnsetning, og utsatte disse for umiddelbar livsfare. Det oppstod panikk og dødsangst hos barn, ungdom og voksne under skytingen, forsterket av at det var begrensede muligheter til å flykte eller gjemme seg. Mens han beveget seg rundt over hele øya skjøt han mot personer som flyktet og/eller gjemte seg og/eller som han lokket fram med opplysninger om at politiet var ankommet.

Han drepte 69 personer, hvorav 67 ble truffet av dødelige skudd, avfyrt med de beskrevne våpen. To personer døde av fallskader og/eller drukning under forsøk på å komme seg unna uten å være truffet av skudd. Personene ble drept, således:

1. N018, født *.*.1960

Han befant seg mellom Informasjonshuset og brygga, og ble skutt fem ganger med pistolen, hvorav to skudd i bakhodet/nakken som førte til betydelig skade i hjernen. Ett skudd traff i ryggen og gikk gjennom høyre lunge og inn i fremre, øvre del av

- brystkassen. N018 døde av skuddskadene i hodet og brystet.
2. N019, født *.*.1966
Hun befant seg mellom Informasjonshuset og brygga, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav to skudd tvers gjennom skallen/hjernen. Ett skudd traff i ryggen og gikk gjennom brystveggen, venstre lunges overlapp, og videre oppad på halsens venstre side og gjennom skallebasis. N019 døde av skuddskadene i hodet.
  3. N020, født *.*.1967
Han befant seg mellom Informasjonshuset og Kafébygget, og ble skutt fem ganger med pistolen og/eller riflen. Ett skudd gikk inn ved venstre øre og ut på høyre side av haken og inn igjen i bløtdelene oppad på brystet, et annet i venstre side av buken, gjennom blant annet magesekk og høyre lunge og ut via brystveggen, et tredje i høyre side av brystet, gjennom høyre lunge og ut på høyre side av ryggen og et fjerde gjennom venstre kinn. N020 døde av skuddskadene.
  4. N021, født *.*.1967
Hun befant seg utenfor hovedinngangen til Kafébygget, og ble skutt tre ganger med riflen, herav to skudd i hodet og ett i ryggen. Skuddene i hodet gikk inn i høyre kinn, hvorav det ene gikk gjennom hjernestammen og øverste nakkevirvel og det andre gjennom hodet og ut på venstre side. Skuddet i ryggen forårsaket blant annet skader i begge lunger, og knusningsskade av leveren. N021 døde av skuddskadene i hodet og ryggen/brystet.
  5. N022, født *.*.1981
Han befant seg utenfor hovedinngangen til Kafébygget, og ble skutt tre ganger, to skudd med pistolen i bakhodet og ett skudd med riflen eller pistolen i ryggen. Skuddene i bakhodet gikk gjennom hodet og ut i henholdsvis venstre tinning og venstre øye. Skuddet i ryggen førte til brudd av 5. og 6. ribben, store bruddskader på 4. brystvirvel og knusningsskader i lungene. N022 døde av skuddskadene i hodet.
  6. N023, født *.*.1986
Han befant seg utenfor hovedinngangen til Kafébygget, og ble skutt tre ganger, to skudd med pistolen i hodet og ett skudd med riflen i ryggen. Det ene skuddet i hodet gikk inn foran venstre øre og inn i tinningen og skadet fremre del av hjernen, mens det andre gikk inn på venstre side av haken, via underkjeven og skallebasis på høyre side, gjennom hjernen og ut i høyre tinningregion. Skuddet i ryggen gikk gjennom 12. ribben og skadet leveren, høyre lunge og hjertet. N023 døde av skuddskadene i hodet.
  7. N024, født *.*.1994
Hun befant seg foran Kafébygget, og ble skutt to ganger med pistolen og/eller riflen i hodet. Det ene skuddet gikk inn ved venstre kjevevinkel, gjennom ansiktsskjelettet og ut i pannen på høyre side, mens det andre gikk inn i bakhodet på venstre side og ut på toppen av skallen. N024 døde av skuddskadene i hodet.
  8. N025, født *.*.1995
Han befant seg i nærheten av utescenen ved Kafébygget, og ble skutt minst to ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet og ett i brystet. Skuddet i hodet gikk inn i høyre tinning, gjennom hodet og ut på venstre side av halsen, med opprivning av hjernevev og knusningsskader i skallen. Skuddet i brystet gikk ut i ryggen, med gjennomgående skade av hjertet, kar og lunger. N025 døde av skuddskadene i hodet og brystet.
  9. N026, født *.*.1996
Hun befant seg på teltplassen ved Kafébygget eller inne i selve bygget, og ble skutt minst to ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd bak i venstre skulder og ett i høyre knehase. Skuddskaden i ryggen medførte utbredte knusningsskader i lungene. N026 døde av sistnevnte skader og utvendig blodtap fra skuddskadene i skulderen og benet.
  10. N027, født *.*.1988

Han befant seg på teltplassen sørvest for Kafébygget, og ble skutt to ganger med pistolen og/eller riflen. Det ene skuddet gikk inn i ryggen, videre inn i bakhodet, gjennom høyre bakhodelapp i hjernen og ned i høyre pannelapp. Det andre skuddet gikk inn på høyre side av bakhodet, gjennom hjernens bakhodelapp og ut i høyre tinning. Skuddskadene i hodet medførte øyeblikkelig bevissthetstap, og N027 døde dagen etter på Oslo universitetssykehus av skadene i hodet.

11. N028, født *.*.1995

Hun befant seg i døråpningen mellom Lillesalen og Storsalen i Kafébygget, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet som gikk inn på venstre side av bakhodet, gjennom hjernen og inn i skallebasis med betydelige bruddskader i kraniet og opprivning av hjernevev. N028 døde av skuddskadene i hodet.

12. N029, født *.*.1993

Hun befant seg i Lillesalen i Kafébygget, og ble skutt seks ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet. Skuddet i hodet gikk inn i høyre tinning, ut i issen og knuste hjernens høyre tinninglapp og skadet venstre isse/bakhodelapp. N029 døde av skuddskadene i hodet.

13. N030, født *.*.1993

Hun befant seg i Lillesalen i Kafébygget, og ble skutt minst tre ganger med pistolen, hvorav ett skudd i hodet og ett i brystet. Skuddet i hodet gikk inn ved øret på høyre side og skadet hjernen. Skuddet i brystet gikk inn i høyre flanke, gjennom høyre lunge, mellomgulvet og leveren, og ut på venstre side av brystet. N030 døde av skuddskadene i hodet og brystet/buken.

14. N031, født *.*.1994

Hun befant seg i Lillesalen i Kafébygget, og ble skutt minst tre ganger med pistolen, hvorav to skudd i hodet og ett i ryggen. Begge skuddene i hodet gikk inn på høyre side og skadet hjernen i betydelig grad. Skuddet som gikk inn i ryggen skadet begge lunger og rev opp hovedpulsåren. N031 døde av skuddskadene i hodet og brystet/buken.

15. N032, født *.*.1993

Hun befant seg i Lillesalen i Kafébygget, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet og ett i ryggen. Skuddet i hodet gikk inn ved høyre øre, gjennom hjernen og ut i venstre tinning og forårsaket bruddskader i skallen, overrivning av hjernestammen og knusning av lillehjernen. Skuddet i ryggen gikk gjennom brystkassen og begge lungers overlapp, og ut på oversiden av høyre bryst. N032 døde av skuddskadene i hodet.

16. N033, født *.*.1994

Han befant seg i Lillesalen i Kafébygget, og ble skutt fem ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet og ett i brystet. Skuddet i hodet gikk inn i venstre kinn, gjennom høyre midtre skallebrot og ut gjennom høyre side av issen. Skuddet i brystet gikk inn på høyre side, gjennom høyre lunge og ut på venstre side av ryggen, og førte til stort indre blodtap. N033 døde av skuddskadene i hodet og brystet.

17. N034, født *.*.1993

Han befant seg i Lillesalen i Kafébygget, og ble skutt åtte ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav to skudd i hodet/ansiktet. Det ene skuddet i hodet gikk inn i venstre side av pannen, gjennom fremre del av hjernen og ut på høyre side av issen, og det andre gikk inn ved venstre munnvik, gjennom munnen og endte i øvre del av halsvirvelsøylen. N034 døde av skuddskadene i hodet og halsvirvelsøylen.

18. N035, født *.*.1996

Han befant seg i Storsalen i Kafébygget, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav to ganger i ansiktet/hodet. Ett av skuddene i hodet gikk inn i venstre tinning, gjennom hjernen og ut i høyre tinning. Det andre gikk inn i hake-spissen, gjennom ansiktsskjelettet og hjernen. N035 døde av skuddskadene i hodet.

19. N036, født *.*.1992

Hun befant seg i Storsalen i Kafébygget, og ble skutt minst tre ganger med pistolen, hvorav ett skudd i ansiktet/hodet og ett i halsen. Skuddet i ansiktet/hodet gikk inn i munnen, gjennom bakre svelg og inn i halsvirvelsøylen. Skuddet i halsen gikk gjennom høyre hjernehalvdel og endte på innsiden av skallen. N036 døde av skuddskadene i hodet og halsen.

20. N037, født *.*.1995

Hun befant seg i Storsalen i Kafébygget, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav to skudd i hodet. Skuddene i hodet gikk gjennom skallen og lillehjernen. N037 døde av skuddskadene i hodet.

21. N038, født *.*.1984

Han befant seg i Storsalen i Kafébygget, og ble skutt tre ganger i hodet med pistolen og/eller riflen. Ett skudd gikk inn i høyre tinning, gjennom skallebenet og hjernen, et annet gikk inn ved høyre nesevinge, gjennom ansiktsskjelettet, og ned gjennom venstre lunges overlapp, og et tredje gjennom venstre kinn og ut i nakken. N038 døde av skuddskadene.

22. N039, født *.*.1993

Hun befant seg i Storsalen i Kafébygget, og ble skutt minst to ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav to skudd i hodet/ansiktet. Det ene skuddet gikk inn på høyre side av pannen og gjennom hjernen. Det andre gikk inn i høyre kinn og endte i 5. virvel i halsvirvelsøylen. N039 døde av skuddskadene i hodet/ansiktet.

23. N040, født *.*.1994

Han befant seg i korridoren innenfor Lillesalen i Kafébygget, og ble skutt seks ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet som gikk inn ved venstre nesevinge. Prosjektilet fragmenterte og deler gikk ut foran høyre øre, og førte til blødning på undersiden av hjernen. N040 døde av skuddskadene i hodet.

24. N041, født *.*.1994

Hun befant seg på Kjærlighetsstien, og ble skutt to ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i halsen som fortsatte inn i hodet gjennom skallebasis og hjernen. N041 døde av skuddskadene i hodet.

25. N042, født *.*.1990

Han befant seg på Kjærlighetsstien, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i hodet. Skuddet gikk inn i høyre side av bakhodet og ut i pannens venstre side gjennom hjernens forlengede marg. N042 døde av skuddskadene i hodet.

26. N043, født *.*.1993

Han befant seg på Kjærlighetsstien, og ble skutt fem ganger med pistolen og/eller riflen, to skudd i ansiktet/hodet, ett i halsen, ett i ryggen og ett i venstre lår. Skuddene i ansiktet/hodet gikk inn i venstre kinn, knuste ansiktsskjelettet og videre ut på høyre kinn/høyre side av halsen. Skuddet i halsen skadet venstre ytre halssamleåre, skuddet i ryggen gikk gjennom venstre lunge, skadet hjertet og videre ut på buken, mens skuddet i venstre lår gikk gjennom muskulatur og ut i høyre seteball. N043 døde av skuddskadene.

27. N044, født *.*.1994

Hun befant seg på Kjærlighetsstien, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet. Skuddet i hodet gikk inn i issen, og blant annet gjennom hodeskallen, hjernens venstre isselapp og høyre pannelapp. N044 døde av skuddskadene i hodet.

28. N045, født *.*.1993

Hun befant seg på Kjærlighetsstien, og ble skutt minst to ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i ansiktet/hodet. Skuddet gikk inn på høyre side av haken og ut i nakken, og førte til knusning av de to øverste halsvirvlene og knusningsblødninger i den forlengede marg. N045 døde av skuddskadene i hodet/halsen/nakken.

29. N046, født *.*.1994

Hun befant seg på Kjærlighetsstien, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i bakhodet som skadet bakre del av stor- og lillehjernen, og

førte til bruddlinjer på begge sider av tinningbenet. N046 døde av skuddskadene i hodet.

30. N047, født *.*.1993

Han befant seg på Kjærlighetsstien og ble skutt to ganger med pistolen, hvorav ett skudd i bakhodet som førte til knusningsskade av den forlengede marg og høyre lillehjernehalvdel. N047 døde av skuddskadene i hodet.

31. N048, født *.*.1992

Hun befant seg på Kjærlighetsstien, og ble skutt to ganger i hodet med pistolen og/eller riflen. Det ene skuddet gikk inn på høyre side av bakhodet og gjennom hjernen. Det andre gikk inn i issen, blant annet gjennom hjernen, hodeskallens basis, halsen og ned i venstre brysthule. N048 døde av skuddskadene i hodet.

32. N049, født *.*.1992

Han befant seg på Kjærlighetsstien, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, ett skudd i hodet og to i nakken. Skuddet i hodet gikk inn på venstre side, gjennom venstre storhjernehalvdel og ut i nakken. Ett av skuddene i nakken gikk gjennom øvre kant av høyre storhjernehalvdel, og frem til fremre skallegrup. N049 døde av skuddskadene i hodet.

33. N050, født *.*.1993

Hun befant seg på Kjærlighetsstien, og ble skutt to ganger med pistolen og/eller riflen gjennom hodet. Det ene skuddet gikk inn på venstre kinn og ut på høyre side. Det andre gikk inn i venstre del av bakhodet, gjennom blant annet hjernen og skal-lebasis. N050 døde av skuddskadene i hodet.

34. N051, født *.*.1994

Han befant seg i vannkanten mellom skrenten nedenfor Kjærlighetsstien og Nakenodden, og ble skutt fire ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav to skudd i høyre flanke nedenfor armhulen. Det ene skuddet gikk inn i brystkassen, gjennom spiserør og luftrør og ut ovenfor venstre krageben, og det andre gikk gjennom begge lunger og hovedpulsåren og ut gjennom venstre flanke. N051 døde av skuddskadene i brystet med forblødning.

35. N052, født *.*.1992

Han befant seg i området ved skrenten nedenfor Kjærlighetsstien, og ble skutt to ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i ryggen som gikk gjennom luftrøret og spiserøret og ut gjennom brystbenet med opprivning av høyre halspulsåre. N052 døde av skuddskadene i brystet.

36. N053, født *.*.1995

Hun befant seg i øverste del av skrenten nedenfor Kjærlighetsstien, og ble skutt fire ganger med pistolen og/eller riflen, henholdsvis i nakken, ryggen og flankene. Skuddet i nakken gikk gjennom virvelsøylen og skadet ryggmargen i tillegg til spiserør, luftrør og høyre halspulsåre. Skuddet i ryggen gikk gjennom brystveggen, venstre lunges underlapp, mellomgulvet og bukhulen. Skuddene i høyre og venstre flanke gikk begge inn til virvelsøylen, skadet ryggmargen og rev over nyrepulsårene. N053 døde av skuddskadene.

37. N054, født *.*.1997

Hun befant seg i området ved skrenten nedenfor Kjærlighetsstien, og ble skutt to ganger med pistolen og/eller riflen. Det ene skuddet gikk gjennom blant annet venstre lunge, lungepulsårens hovedstamme og livpulsåren, og det andre skuddet knuste 11. brystvirvel og leveren og gikk ut i høyre flanke. N054 døde av skuddskadene i brystet med indre og ytre blodtap.

38. N055, født *.*.1995

Hun befant seg i området ved skrenten nedenfor Kjærlighetsstien, og ble skutt minst én gang med pistolen eller riflen. Skuddet gikk inn i høyre lyske, rev over bekkenpulsåren på høyre side og gikk ut i høyre flanke. N055 døde av forblødning fra skuddskadene i buken.

39. N056, født *.*.1994

Hun befant seg i skogen øst for Skolestua, og ble skutt to ganger med pistolen

og/eller riflen, i hodet og venstre hoftekam. Skuddet i hodet gikk inn i venstre øye og ødela skallen og høyre hjernehalvdel. N056 døde av skuddskadene i hodet.

40. N057, født *.*.1996

Han befant seg i skogen øst for Skolestua, og ble skutt tre ganger med pistolen, to ganger i hodet og én gang i halsen. Skuddene i hodet gikk inn i venstre side av pannen, og førte til betydelig skade av hjernen. Skuddet i halsen gikk inn på venstre side, gjennom venstre lunge og ut gjennom ryggen. N057 døde av skuddskadene i hodet og brystet.

41. N058, født *.*.1992

Han befant seg ved Stoltenberget, og ble skutt én gang i bakhodet med pistolen eller riflen. Skuddet gikk gjennom skallen og hjernen, og førte blant annet til knusing av hjernen. N058 døde av skuddskadene i hodet.

42. N059, født *.*.1993

Han befant seg ved Stoltenberget, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, to ganger i hodet og én gang i ryggen. Skuddene i hodet gikk inn foran venstre øye og i venstre tinning, og førte til betydelige skader på skallen og i hjernen. Skuddet i ryggen skadet venstre lunge og hjertet og forårsaket stor blødning i brysthulen. N059 døde av skuddskadene i hodet og brystet.

43. N060, født *.*.1993

Hun befant seg ved Stoltenberget, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen i hodet. Ett skudd i høyre side av bakhodet gikk gjennom hjernen og endte i øvre del av ryggmargskanalen, og et annet baktil i venstre tinning, gjennom hjernen og ut bak høyre øre. Et tredje skudd gikk inn på høyre side av issen og gjennom hjernen. N060 døde av skuddskadene i hodet.

44. N061, født *.*.1993

Han befant seg ved Bolsjevika, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i hodet. Skuddet gikk inn i issens bakre del og ut i nedre del av bakhodet, og ødela hjernens bakre deler, inklusive hjernebroen. N061 døde av skuddskadene i hodet.

45. N062, født *.*.1992

Hun befant seg ved Bolsjevika, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet og ett skudd i ryggen. Skuddet i hodet gikk inn på høyre side av haken, knuste de øverste halsvirvlene og skallebasis, og videre gjennom hjernen. Skuddet i ryggen skadet milten, venstre nyre, bukspyttkjertelen, magesekken, leveren og venstre lunge. N062 døde av skuddskadene i halsen/hodet og buken/brystet.

46. N063, født *.*.1994

Hun befant seg ved Bolsjevika, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet. Skuddet gikk inn i venstre tinning, tvers gjennom hjernen, ut like bak høyre øre og knuste bakre deler av hjernen og skallen. N063 døde av skuddskadene i hodet.

47. N064, født *.*.1992

Han befant seg ved Bolsjevika, og ble skutt fire ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav to ganger i ryggen. Skuddene i ryggen skadet ryggraden, ribben, høyre lunge, hovedpulsåren og spiserøret. N064 døde av skuddskadene i brystet.

48. N065, født *.*.1993

Hun befant seg ved Bolsjevika, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, to ganger i hodet og én gang i ryggen. Det ene skuddet i hodet gikk inn under haken, gjennom ansiktsskjelettet, skallebunnen og hjernen. Det andre gikk inn i venstre øye, gjennom skallebunnen og hjernen. Skuddet i ryggen skadet indre organer i øvre venstre del av bukhulen, venstre mellomgulvskuppel, hjertespiessen og venstre lunge. N065 døde av skuddskadene i hodet og brystet.

49. N066, født *.*.1992

Hun befant seg i området ved Pumpehuset, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i hodet. Skuddet gikk inn i nedre del av venstre kinn og ut på venstre side av hodet, og skadet store deler av hjernen og skalletaket. N066 døde av skuddskadene

i hodet.

50. N067, født *.*.1995

Hun befant seg i området ved Pumpehuset, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i buken. Skuddet gikk inn i bukens høyre øvre del og skadet leveren, tolv-fingertarmen og nedre hulvene. N067 døde av forblødning fra skuddskadene i buken.

51. N068, født *.*.1993

Han befant seg i området ved Pumpehuset, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet og ett i ryggen. Skuddet i hodet gikk inn i venstre øye og inn i hjernen, og førte til bruddskader i skallen og betydelige knusningsskader på undersiden av venstre pannelapp. Skuddet i ryggen gikk gjennom baksiden av høyre brysthule og inn i høyre lunges overlapp. N068 døde av skuddskadene i hodet og ryggen/brystet.

52. N069, født *.*.1994

Han befant seg i området ved Pumpehuset, og ble skutt minst tre ganger med pistolen og/eller riflen, og truffet i venstre skulder, korsryggen og venstre flanke. Skuddet i venstre skulder gikk gjennom skulderbladet og øvre del av brystkassen, og skadet blant annet venstre felles halspulsåre og lungetoppen. Skuddet i korsryggen førte til brudd av 11. og 12. ribben og skader i ryggvirvelsøylen, og etterlot store mengder metallfragmenter i buken. Skuddet i venstre flanke skadet blant annet venstre nyre, milten og venstre leverlapp. N069 døde av skuddskadene i brystet og buken.

53. N070, født *.*.1990

Hun befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet. Skuddet i hodet gikk inn i høyre side av bakhodet, ut gjennom venstre tinning og førte til betydelige skader av hjernen. N070 døde av skuddskadene i hodet.

54. N071, født *.*.1995

Han befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt to ganger med pistolen og/eller riflen, henholdsvis i bakhodet og ryggen. Skuddet i bakhodet førte til ødeleggelse av skalleben og høyre hjernehalvdel, mens skuddet i ryggen ødela halsvirvelsøylen. N071 døde av skuddskadene i hodet og halsen.

55. N072, født *.*.1991

Han befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt én gang i hodet med pistolen eller riflen. Skuddet skadet store deler av venstre side av hodeskallen og hjernen. N072 døde av skuddskadene i hodet.

56. N073, født *.*.1992

Han befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt én gang i hodet med pistolen eller riflen. Skuddet gikk inn i venstre øyekrok, skadet øvre del av kraniet og førte til massiv ødeleggelse av hjernen. N073 døde av skuddskadene i hodet.

57. N074, født *.*.1991

Hun befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd gjennom hodet og ett i brystet. Skuddet gjennom hodet gikk inn i høyre side av bakhodet og ut i venstre tinning, og førte til betydelig skade på hjernen. Skuddet i brystet streifet først høyre side av hodet, og prosjektilet fragmenterte slik at et fragment gikk inn i brystet, venstre brysthule og skadet venstre lunge. N074 døde av skuddskadene i hodet og brystet.

58. N075, født *.*.1995

Han befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav to skudd i hodet. Skuddene i hodet gikk inn på venstre side og i høyre tinning, og førte til omfattende bruddskader i hodeskallen og fragmentering av hjernen. N075 døde av skuddskadene i hodet.

59. N076, født *.*.1989

Han befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt fire ganger med pistolen og riflen, hvorav ett skudd med riflen i ryggen og ett skudd med pistolen i nakken. Skuddet i

- ryggen skadet venstre lunge og førte til blødning i venstre brysthule. Skuddet i nakken rev over ryggsoylen i nivå med 3. nakkevirvel. N076 døde av skuddskadene i nakken og brystet.
60. N077, født *.*.1993
Hun befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i halsen og ett i ryggen. Skuddet i halsen gikk gjennom venstre underkjeve og inn i kraniehulen, og førte til brudd i skallebasis og skader i hjernens venstre pannelapp. Skuddet i ryggen knuste 4. til 7. ribben, og rev opp høyre lunge og brysthulen. N077 døde av skuddskadene i hodet og brystet.
61. N078, født *.*.1983
Han befant seg i området ved Pumpehuset, og ble skutt to ganger med pistolen og/eller riflen i hodet. Det ene skuddet gikk inn i venstre kinn, førte til knusning av hjernestammen og lillehjernen og skadet halsvirvelsoylen. Det andre gikk inn bak høyre øre og ut gjennom høyre kinn. N078 døde av skuddskadene i hodet.
62. N079, født *.*.1992
Han befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i hodet. Skuddet gikk inn i venstre tinning og ut i issens venstre side, og førte til utbredte skader på skallen og underliggende deler av hjernen. N079 døde av skuddskadene i hodet.
63. N080, født *.*.1988
Hun befant seg ved vannkanten på Sydspissen, og ble skutt to ganger med pistolen og/eller riflen i ryggen. Det ene skuddet gikk inn på venstre side av ryggen, gjennom virvelsoylen og til høyre side av halsen. Det andre gikk inn på høyre side av ryggen, gjennom brystveggen og høyre lunge. N080 døde av skuddskadene i ryggen.
64. N081, født *.*.1996
Han befant seg ved vannkanten på Sydspissen, og ble skutt minst tre ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i hodet og ett gjennom halsen. Skuddet i hodet gikk inn på høyre side, og knuste skallen og hjernen. N081 døde av skuddskadene i hodet og halsen.
65. N082, født *.*.1995
Hun befant seg ved vannkanten på Sydspissen, og ble skutt én gang i hodet med pistolen eller riflen. Skuddet gikk inn i høyre øre, gjennom fremre del av hjernen, ut i venstre tinning og førte til skader i kraniet og knusning av fremre del av hjernen. N082 døde av skuddskadene i hodet.
66. N083, født *.*.1991
Hun befant seg ved vannkanten på Sydspissen, og ble skutt minst én gang med pistolen eller riflen, hvorav ett skudd i skulderen som gikk via halsen og gjennom skallen, og førte til skade av blodkar i hals/svelg og blødning på hjernens underside. N083 døde av skuddskadene i hodet og halsen.
67. N084, født *.*.1994
Hun befant seg ved vannkanten på Sydspissen, og ble skutt tre ganger med pistolen, hvorav ett skudd i hodet og ett i brystet. Skuddet i hodet gikk inn i nakken, gjennom lillehjernen og hjernestammen, og førte til bruddskader i skallen og betydelige knusningsskader i hjernen. Skuddet i brystet gikk gjennom høyre lunge, ryggsoylen og inn i bakre brystvegg, og førte til betydelig blødning i brysthulen. N084 døde av skuddskadene i hodet og brystet.
68. N085, født *.*.1994
Han flyktet fra øya ved å legge på svøm, men døde av drukning og ble funnet utenfor Sydspissen på seks meters dyp.
69. N086, født *.*.1994
Han flyktet og falt utfor en klippe ved Vestspissen av øya og ned i vannet, og fikk blant annet skallebrudd, brudd i bekkenet, rift i høyre lunge og milten og stor blødning i høyre brysthule. N086 døde av fallskadene og/eller drukning.
- I tillegg til ovennevnte drap, forsøkte han å drepe en rekke personer, dog uten å lykkes i

sitt forehavende. Under drapsforsøkene skjøt og skadet han 33 personer, således:

70. N087, født *.*.1991
Hun befant seg på teltplassen, og ble under flukt skutt etter med pistolen eller riflen. N087 ble truffet i høyre underarm, og flere prosjektilfragmenter ble fjernet poliklinisk.
71. N088, født *.*.1991
Han befant seg på teltplassen, og ble under flukt skutt etter med pistolen eller riflen, og truffet én gang i ryggen ved høyre skulderblad. Skuddet førte til bruddskader i skulderbladet og 3. og 4. ribben, tallrike prosjektilfragmenter i kroppen og skader i høyre lunge. N088 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 1. august 2011.
72. N089, født *.*.1992
Hun befant seg på teltplassen, og ble under flukt skutt etter med pistolen eller riflen. N089 ble truffet av et prosjektilfragment i høyre lår, uten at skaden var alvorlig.
73. N090, født *.*.1994
Hun befant seg på teltplassen, og ble under flukt skutt etter med pistolen eller riflen og truffet av flere prosjektilfragmenter i venstre legg. N090 var innlagt ved Sykehuset Asker og Bærum ca. et døgn fra 22. juli om kvelden, hvor hun ble operert med sårrevisjon og fjerning av flere fragmenter.
74. N091, født *.*.1996
Hun befant seg på teltplassen, og ble under flukt skutt etter med pistolen eller riflen og truffet i høyre skulder og overarm. Hun ble også skutt i høyre side av maven, enten samtidig eller noe senere. Skuddet i skulderen førte til brudd i skulderbladet og skade i høyre lunge. Skuddet i magen gikk inn i underhud og fettvev. N091 var undergitt sykehusbehandling i ca. 12 dager fra 22. juli, blant annet ved Oslo universitetssykehus, hvor hun ble operert med omfattende sårrevisjon.
75. N092, født *.*.1995
Hun befant seg på teltplassen, og ble under flukt skutt etter med pistolen eller riflen og truffet i høyre underarm. Skuddet gikk gjennom armen. N092 ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli, hvor hun ble operert med rensing av sår og skylning.
76. N093, født *.*.1994
Hun befant seg på teltplassen, og ble under flukt skutt etter med pistolen eller riflen og truffet i venstre legg, uten at det forårsaket alvorlige skader.
77. N094, født *.*.1989
Hun befant seg i Lillesalen i Kafébygget, og ble skutt minst fire ganger med pistolen og/eller riflen, og truffet i ansiktet, begge underarmene og venstre bryst. Skuddet i ansiktet førte til omfattende skade i venstre ansiktshalvdel med brudd av underkjeven. Skuddene i underarmene forårsaket bløtdelsskader, brudd av mellomhåndknokler på høyre side og nedsatt førlighet i flere fingre. Skuddet i venstre bryst førte til muskel- og fettvevsskader. Hun ble innlagt, via Sykehuset Asker og Bærum og Rikshospitalet, ved Oslo universitetssykehus, og gjennomgikk operativ behandling av underkjevebruddet og sårskadene. N094 ble utskrevet 19. august 2011.
78. N095, født *.*.1994
Hun befant seg i Lillesalen i Kafébygget, og ble skutt to ganger med pistolen og/eller riflen i venstre kne og venstre skulder. Skuddet i kneet gikk inn på innsiden, videre gjennom fett/muskulatur i låret og endte under huden på utsiden av låret. Skuddet i skulderen forårsaket ikke alvorlige skader. Hun ble innlagt ved Sykehuset Asker og Bærum 22. juli, hvor hun gjennomgikk operativ behandling for skaden i benet og fjerning av prosjektilet. Påfølgende dag ble N095 overført til Sykehuset Telemark for videre behandling, hvor hun ble utskrevet 30. juli 2011.
79. N096, født *.*.1993
Han befant seg i Lillesalen i Kafébygget, og ble skutt minst én gang med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i venstre fot. Skuddet gikk inn på yttersiden, forårsaket brudd av ben i mellomfoten, og endte i helbenet. Han ble innlagt ved Syke-

huset Asker og Bærum 22. juli, hvor han gjennomgikk operativ behandling med sårrevisjon og fjerning av et prosjektil. Påfølgende dag ble N096 overført til Sykehuset Østfold for videre behandling, hvor han ble utskrevet 2. august 2011.

80. N097, født *.*.1991

Han befant seg i Lillesalen i Kafébygget, og ble skutt én gang med pistolen i ansiktet. Skuddet gikk inn i venstre side av ansiktet, via ganen og ut under høyre øye, og førte til blant annet knusningsskade i øyehulen og skade på synsnerven. N097 ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli, hvor han gjennomgikk flere operasjoner før han ble utskrevet 1. august 2011.

81. N098, født *.*.1990

Hun befant seg i døråpningen mellom Lillesalen og korridoren i Kafébygget, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i høyre kne. Skuddet gikk inn på utsiden av kneet, gjennom lårbenet og forårsaket brudd i dette. N098 ble innlagt ved Ringerike sykehus 22. juli hvor lårbensbruddet ble stabilisert, og påfølgende dag overført til Sykehuset Østfold hvor hun gjennomgikk operasjoner med fjerning av prosjektil, sårrevisjon og behandling av lårbensbruddet. Hun ble utskrevet herfra 31. juli 2011.

82. N099, født *.*.1992

Han befant seg først i Storsalen i Kafébygget, og ble skutt flere ganger med pistolen og/eller riflen, og truffet i begge lår og i høyre ankel. Deretter flyktet han ut av bygningen, og endte opp ved Sydspissen av øya, hvor han senere ble skutt etter mens han skjulte seg bak en stein i vannet. Skuddene førte til sårskader, og N099 var innlagt ved Ringerike sykehus fra 22. til 25. juli 2011, hvor bløtvev og et prosjektilfragment ble fjernet fra høyre lår, og skuddsårene ble rensset og sydd.

83. N100, født *.*.1992

Hun befant seg i Storsalen i Kafébygget, og ble skutt flere ganger med pistolen og/eller riflen i halsen, venstre overarm og venstre lillefinger. Skuddet i halsen førte til brudd i 3. og 4. nakkevirvel og skade på ryggmargen, samt omfattende vevsskade. Skuddet i overarmen førte til omfattende bruddskader. Hun ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli, hvor hun ble operert flere ganger for fiksjon av nakkebruddet, rammefiksjon av venstre overarm og delvis amputasjon av venstre lillefinger, samt sårrevisjoner. N100 ble overført til St. Olavs hospital 15. august, hvor hun var innlagt frem til 30. november 2011.

84. N101, født *.*.1994

Hun befant seg på Kjærlighetsstien, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i venstre side av hodet. Skuddet forårsaket sårskader i hodebunnen og hjerneblødning. N101 var innlagt ved Ringerike sykehus, Oslo universitetssykehus og Sykehuset Vestfold i perioden 22. til 25. juli 2011.

85. N102, født *.*.1993

Hun befant seg på en berghylle i skrenten nedenfor Kjærlighetsstien, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i ryggen. Skuddet gikk inn i venstre del av korsryggen, og ødela blant annet venstre nyre og skadet bukspyttkjertelhalen, tykktarmen og milten. Hun var først innlagt og operert ved Drammen sykehus, hvor blant annet venstre nyre ble fjernet og tykktarmen reparert, og deretter overført til Oslo universitetssykehus 24. juli for nye operasjoner. I tillegg til de beskrevne skadene i buken, fikk hun omfattende skader av nerverøtter i lenderyggen med lammelser av muskulaturen, særlig i venstre lår. Ved utskrivelse 18. august 2011 ble N102 overført til Sunnaas sykehus for videre behandling.

86. N103, født *.*.1993

Han befant seg i vannkanten nedenfor Kjærlighetsstien, og ble skutt minst fire ganger med pistolen og/eller riflen, og truffet i hodet, venstre skulderregion, venstre hånd og høyre underarm. Skuddet i hodet gikk inn på høyre side, og førte til omfattende skader med åpent kraniebrudd og ødelagt hjernevev samt skade av høyre øye og tiliggende benstruktur. Han har mistet synet på høyre øye. Skuddet i skulderregionen ødela skulderleddet og skadet nerver til venstre arm. Skuddet i venstre hånd førte til omfattende skader og amputasjon av tre fingre. N103 ble innlagt ved Oslo

universitetssykehus 22. juli, hvor han var under intensiv behandling og ble operert en rekke ganger, før han 15. august 2011 ble overført til Sunnaas sykehus for videre behandling.

87. N104, født *.*.1992

Hun befant seg mellom vannkanten og Kjærlighetsstien, og ble skutt flere ganger med pistolen og/eller riflen, og truffet i magen, høyre albue/overarm, høyre knere-region og i høyre del av brystveggen. Skuddet i magen skadet blant annet tykktarmen, tynntarmen og bukveggen. Skuddet i albuen/overarmen førte til stor bløddelsskade, og skuddet i kneet skadet vev, sener og leddkapsel. Hun ble først innlagt og operert akutt ved Ringerike sykehus, hvor blant annet en del av tykktarmen ble fjernet, og deretter overført til Oslo universitetssykehus 23. juli, hvor hun undergikk flere operasjoner med blant annet fjerning av høyre del av tykktarmen og en del av tynntarmen. Ved utskrivning 22. august ble N104 overført til Universitetssykehuset Nord-Norge, hvor hun var innlagt frem til 29. august 2011.

88. N105, født *.*.1993

Han befant seg i vannet nedenfor Kjærlighetsstien, og ble skutt mot med pistolen og/eller riflen og truffet i høyre flanke. Et mindre prosjektilfragment gikk inn høyre øvre del av magen, uten å forårsake alvorlige skader.

89. N106, født *.*.1994

Hun befant seg i skrenten nedenfor Kjærlighetsstien, og ble skutt minst to ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd under høyre skulderblad og/eller i magen og ett skudd på innsiden av høyre overarm. Hun fikk skuddskader i høyre lunge, brudd av to ribben og en rekke prosjektilfragmenter i brystveggen og flanken på høyre side. N106 ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli hvor hun ble operert, og utskrevet 10. august 2011.

90. N107, født *.*.1996

Hun befant seg i skrenten nedenfor Kjærlighetsstien, og ble skutt flere ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav i venstre flanke/magen, halsregionen og begge lår. Skuddet i venstre flanke/magen førte til stor blødning, og deler av tynn- og tykktarmen måtte fjernes. Skuddet i halsen førte til at hun måtte fjerne deler av muskulaturen mellom skulderen og ryggen, og gjennomgå hudtransplantasjon. Skuddskadene i lårene medførte at muskelmasse måtte fjernes, særlig fra venstre lår. Hun var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 16. august, og ble operert til sammen seks ganger. Deretter var N107 innlagt ved Universitetssykehuset Nord-Norge fra 26. august til 13. september 2011 for videre behandling.

91. N108, født *.*.1994

Hun befant seg på en berghylle i skrenten nedenfor Kjærlighetsstien, og ble skutt minst to ganger med pistolen og/eller riflen i høyre arm. Skuddene førte til et relativt stort åpent sår på underarmen og to sårskader på overarmen. N108 var innlagt ved Ringerike sykehus fra 22. til 24. juli 2011, hvor hun gjennomgikk operativ behandling med blant annet sårrevisjon og fjerning av prosjektilfragmenter.

92. N109, født *.*.1992

Han befant seg på en berghylle i skrenten nedenfor Kjærlighetsstien, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen nedenfor venstre kneskål, og falt deretter ned skrenten og pådro seg brudd i venstre øyehule. Skuddet førte til åpent brudd av skinnbenet, stor bløddelsskade og varig nerveskade i leggen. Han ble innlagt ved Ringerike sykehus 22. juli hvor han ble operert og blant annet fikk påsatt ekstern fiksasjon for stabilisering av bruddet i leggen. Påfølgende dag ble N109 overført til Universitetssykehuset Nord-Norge, hvor han gjennomgikk operasjoner av skaden i øyehulen, bruddskaden i benet og sårrevisjoner.

93. N110, født *.*.1995

Hun befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i høyre del av brystet. Skuddet gikk inn i høyre brysthule og gjennom lungen. Hun ble innlagt ved Ringerike sykehus 22. juli, hvor det ble påvist luft- og blodansamling i brysthulen, og deretter overført til Oslo universitetssykehus hvor hun gjen-

nomgikk flere operative prosedyrer for sårskaden i brystet, samt fjerning av fremmedlegemer fra ansiktet. N110 ble utskrevet 4. august 2011.

94. N111, født *.*.1991

Han befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, i høyre og venstre lår og venstre del av pungen. Skuddene førte til tre større sårskader med betydelige vevskader. Han ble innlagt ved Ringerike sykehus 22. juli, og overført til Stavanger universitetssjukehus dagen etter. N111 ble operert flere ganger, med blant annet fjerning av prosjektilfragmenter, sårrevisjon og hudtransplantasjon, før han ble utskrevet 17. august 2011.

95. N112, født *.*.1990

Han befant seg ved Pumpehuset, og ble skutt flere ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav i buken, venstre skulder og venstre lår. Magesekken, leveren, venstre lunge og hjertet ble skadet. Skuddskadene i skulderen og låret førte til at armen og benet senere måtte amputeres. Han ble innlagt ved Ringerike sykehus 22. juli, hvor han fikk akutt livreddende behandling, og overflyttet til Oslo universitetssykehus samme natt. Her gjennomgikk N112 en rekke operasjoner, før han ble overflyttet til Sunnaas sykehus 11. oktober 2011 for videre behandling.

96. N113, født *.*.1995

Han befant seg i nærheten av Vestspissen, og ble truffet av en rekke prosjektilfragmenter fra skudd med pistolen eller riflen, som slo ned i stein like ved der han lå gjemt. Et stort antall fragmenter traff ham i blant annet venstre nedre halvdel av ansiktet. N113 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. til 27. juli 2011, hvor han gjennomgikk operativ fjerning av ca. 150 småfragmenter fra ansiktet.

97. N114, født *.*.1996

Han befant seg i nærheten av Vestspissen, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i venstre flanke. Skuddet førte til sårskade og prosjektilfragmenter i bekkenområdet. N114 ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli, og gjennomgikk flere såropprensinger i narkose.

98. N115, født *.*.1989

Han befant seg på Sydspissen, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i venstre skulder. Han ble innlagt ved Ringerike sykehus 22. juli, og operert med blant annet fjerning av skadet vev og metallfragmenter, før han ble overflyttet til Sykehuset Telemark 24. juli hvor han gjennomgikk flere operasjoner. N115 ble utskrevet primo august 2011.

99. N116, født *.*.1994

Hun befant seg på Sydspissen, og ble skutt tre ganger med pistolen og/eller riflen, i høyre underarm, høyre skulder og høyre del av ansiktet. Skuddet i ansiktet gikk inn ved kjevebenet og førte til brudd i underkjevebenets vinkel. Skuddet i underarmen førte til blant annet åpent knusningsbrudd i begge rørknokler og omfattende bløtdelsskader, og armen måtte amputeres ved albuen. Skuddet i skulderen førte til betydelig bløtdelsskade og knusningsbrudd i overarmbenets leddhode. N116 ble innlagt på Ringerike sykehus 22. juli, og deretter overført til Oslo universitetssykehus hvor hun var innlagt til 19. august 2011.

100. N117, født *.*.1993

Hun befant seg på Sydspissen, og ble skutt to ganger med pistolen og/eller riflen, hvorav ett skudd i venstre del av ansiktet. Skuddet i ansiktet gikk inn i venstre kinn og førte til flere brudd i hodet/ansiktsskjelettet, og prosjektilfragmenter gikk inn i hjernen. N117 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli, og gjennomgikk to operasjoner før hun 19. august 2011 ble overflyttet til Sunnaas sykehus for videre behandling.

101. N118, født *.*.1993

Hun befant seg på Sydspissen, og ble skutt med pistolen eller riflen blant annet i høyre lår. Skuddet førte til sårskade og ansamling av prosjektilfragmenter i låret. Hun ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli, og operert med sårbehandling og sårrevisjon. N118 ble dagen etter overført til Sykehuset Østfold, hvor hun gjen-

nomgikk ytterligere to operasjoner i låret, med sårrevisjon, fjerning av prosjektilfragmenter og transplantering av hud.

102.N119, født *.*.1993

Hun befant seg på Sydspissen, og ble skutt én gang med pistolen eller riflen i venstre flanke. Prosjektilet gikk inn i buken og førte til omfattende skader på indre organer, blant annet magesekken, tykktarmen og en nyre. Nyren og deler av tykktarmen måtte fjernes. N119 var innlagt på Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 12. august 2011, hvor hun ble operert flere ganger.

En rekke av de øvrige personene som oppholdt seg på Utøya fikk fysiske skader som bruddskader, kutt mv. i sine forsøk på å redde seg selv og andre. I tillegg har et stort antall av personene som befant seg på øya, etterlatte/pårørende, samt personer som kom til unnsetning i båter og på annen måte, fått psykiske ettervirkninger av ulik alvorlighetsgrad forårsaket av det som er beskrevet ovenfor.

Handlingene på Utøya skapte alvorlig frykt i deler av Norges befolkning.

Tiltalte har begått meget alvorlige forbrytelser i et omfang man ikke tidligere har erfaring med i vårt land i moderne tid. Etter hans egen oppfatning er handlingene rettmessige, og en nærliggende og åpenbar fare for nye alvorlige forbrytelser av samme karakter er utvilsomt til stede. Hensynet til samfunnsvernet nødvendiggjør dom på overføring til tvungent psykisk helsevern, og vilkårene i straffeloven § 39 nr. 1 er oppfylt.

Straffeloven § 49 kommer til anvendelse hva gjelder drapsforsøkene, både de som er spesifisert i tiltalens post I pkt. 9 til 17 og post II pkt. 70 til 102 og de mer generelt beskrevne i begge poster.

Det vil bli nedlagt påstand om inndragning av tre våpen (en halvautomatisk rifle av merket Ruger Mini 14 cal. 223, en halvautomatisk pistol av merket Glock 9 mm og en pumpehagle av merket Benelli) med tilhørende ammunisjon. Videre vil det bli nedlagt påstand om inndragning av gjenstander brukt under tilvirkningen av bomben som omhandlet under tiltalens post I, og klær/utstyr mv. brukt under utøvelsen av de i post I og II beskrevne handlinger.

Eventuelle krav om erstatning/oppreisning fra etterlatte og fornærmede vil bli fremsatt av bistandsadvokatene, jf. straffeprosessloven § 428 og samme lov § 264b annet ledd.

Slik saken er opplyst på tiltaletidspunktet er det ikke grunnlag for påstand om ordinær straff, jf. straffeloven § 44 første ledd. Påtalemyndigheten tar et uttrykkelig forbehold om at det likevel under hovedforhandlingen kan bli nedlagt påstand om fengselsstraff eller forvaring med tidsramme på 21 år, basert på den totale bevisføring i retten, hvilket tiltalte og forsvarerne må forberede seg på. I så fall kommer straffeloven § 62 til anvendelse.

Det ble ikke fremmet borgerlige rettskrav i forbindelse med straffesaken. Påtalemyndigheten nedla heller ikke påstand om inndragning.

Hovedforhandling ble holdt i perioden 16. april til 22. juni 2012 over 43 rettsdager. Tiltalte møtte og erkjente å ha begått de faktiske handlinger han er tiltalt for. Han erkjente seg imidlertid ikke skyldig etter tiltalebeslutningen.

Retten mottok forklaring fra 114 vitner, hvorav 21 var privatengasjerte sakkyndige og 6 rettsoppnevnt sakkyndige. Det ble foretatt slik dokumentasjon som fremgår av rettsboken.

Aktor la ned slik påstand:

A, født *.*.1979, dømmes til tvungent psykisk helsevern i medhold av straffeloven § 39 for å ha begått de forhold som er omhandlet i Oslo statsadvokatembeters tiltalebeslutning av 13. april 2012.

Subsidiært:

A, født *.*.1979, dømmes for overtredelse av straffeloven § 147a første ledd bokstav a og b, jf. § 148 første ledd første straffalternativ og § 233 første og annet ledd, og straffeloven § 233 første og annet ledd, jf. straffeloven § 49, og straffeloven § 147a første ledd bokstav b, jf. § 233 første og annet ledd, og straffeloven § 233 første og annet ledd, jf. straffeloven § 49, alt sammenholdt med straffeloven § 62, til forvaring med en tidsramme på 21 – tjueen – år og en minstetid på 10 – ti – år.

I tidsrammen og minstetiden gjøres fradrag for utholdt varetekt, som per 21. juni 2012 utgjør 381 dager.

Forsvarer la ned slik påstand:

Prinsipalt:

Påtalemyndighetens påstand om overføring av A til tvungent psykisk helsevern tas ikke til følge.

Subsidiært:

A frifinnes.

A dømmes på mildest mulig måte.

Tiltalte har fra pågripelsen, i alle politiavhør og alle rettsmøter og under hovedforhandlingen erkjent de faktiske handlingene han er tiltalt for. Hans forklaringer under etterforskningen om planleggingen og gjennomføringen av bombeeksplosjonen i regjeringskvartalet og om skytingen på Utøya er blitt bekreftet av politiets etterforskning. Tiltalte har holdt fast ved sine politiforklaringer i retten. Det er følgelig ikke tvilsomt at tiltalte har begått de handlinger han er tiltalt for.

Selv om retten først senere i dommen vil behandle de objektive og subjektive straffbarhetsvilkårene i forbindelse med de aktuelle straffebestemmelser, vil i det følgende dødsfallene bli betegnet som drap, personskadene som drapsforsøk og eksplosjonen i regjeringskvartalet og skytingen på Utøya som terrorhandlinger.

2. Om tiltalte og hans aktiviteter frem mot forberedelsen av terrorhandlingene

2.1 Tiltaltes familiebakgrunn, oppvekst og skolegang

Tiltalte er født *.*1979. Foreldrene var på denne tiden gift, og bodde i —s gate i Oslo. Moren hadde datteren B, som er seks år eldre enn tiltalte, fra et tidligere forhold. Faren hadde tre barn fra tidligere ekteskap, og arbeidet i Utenriksdepartementet. Da tiltalte var seks måneder gammel, flyttet familien (moren, faren, halvsøsteren og tiltalte) til London, hvor faren hadde fått arbeid som ambassaderåd.

Foreldrene gikk fra hverandre da tiltalte var halvannet år. Moren flyttet da tilbake til leiligheten i —s gate sammen med tiltalte og tiltaltes halvsøster.

I 1981 tok tiltaltes mor kontakt med sosialkontoret og søkte om avlastning (weekendhjem) for tiltalte. Søknaden ble innvilget, men ordningen med weekendhjem ble avsluttet etter noe tid. I desember 1982 flyttet tiltalte med mor og halvsøster til X i Oslo. Tiltalte begynte etter hvert i barnehage i Y, hvor han gikk til han begynte på skolen.

Tiltaltes mor kontaktet familierådgivningskontoret i begynnelsen av 1983, og ble henvist til Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri (SSBU). Familien hadde opphold ved familiedagavdelingen ved Ungdomspsykiatrisk klinikk fra 1. februar til 25. februar 1983. Tiltalte var da fire år gammel. Oppholdet resulterte i første omgang i et brev fra SSBU til barnevernet med forslag om etablering av weekendfosterhjem.

På bakgrunn av opplysninger om tiltaltes omsorgssituasjon gikk tiltaltes far våren 1983 til sak med krav om å overta daglig omsorg for tiltalte. Saken ble senere forliket, og tiltalte fortsatte å bo hos sin mor. Tiltalte hadde feriesamvær med sin far frem til femtenårsalderen, da kontakten ble brutt.

SSBU sendte i oktober 1983 et nytt brev til barnevernet, der det blant annet står at «As omsorgssituasjon er så sviktende at han står i fare for å utvikle mer alvorlig psykopatologi». Brevet ble behandlet som en bekymringsmelding, og undersøkelser ble igangsatt. Barnevernstjenesten fant ikke fosterhjems plassering aktuelt, men innstilte på tilsyn med hjemmet i en kort periode. Oslo barnevernsnemnd avsluttet saken uten hjelpetiltak sommeren 1984.

I tidsrommet 1986 til 1995 gjennomførte tiltalte grunnskolen ved Z barneskole og Æ ungdomsskole.

Tiltalte og moren flyttet til —veien i Oslo i 1994. Søsteren hadde da flyttet for seg selv.

Samme år – i desember 1994 – ble det åpnet ny barnevernssak. Bakgrunnen var en melding fra Barnevernvakten etter at tiltalte ble stoppet av politiet på Oslo S, da han kom med tog fra Danmark med 43 spraybokser maling i vesken. Tiltalte hadde fra februar/mars 1994 to anmeldelser for tagging. Barnevernet avsluttet undersøkelsessaken uten hjelpetiltak 15.

mars 1995.

Tiltalte begynte høsten 1995 på Ø videregående skole, hvor han gikk i ett år før han byttet skole til Å. Han sluttet etter eget ønske i tredje klasse høsten 1997 uten avsluttende vitnemål. Ifølge tiltaltes forklaring sluttet han fordi han ønsket å tjene penger og etablere seg som selvstendig næringsdrivende.

Tiltalte flyttet fra moren i 2000. Han leide først et rom i —s gate i Oslo og flyttet i 2001 i et kollektiv i —s gate. I september 2003 flyttet han til en leilighet i — gate, hvor han bodde for seg selv frem til høsten 2006, da han flyttet tilbake til sin mor i —veien. I april 2011 leide tiltalte et småbruk i Åmot kommune i Østerdalen, som han flyttet til i mai 2011. Retten vil komme nærmere tilbake til tiden fra 2006 under behandlingen av tilregnelighets-spørsmålet.

Tiltalte har ikke avtjent militær verneplikt eller siviltjeneste.

2.2 Tiltaltes yrkeserfaring og næringsvirksomhet

Sommeren 1997 ble tiltalte ansatt i selskapet Direkte Respons Senteret. Han skal først ha arbeidet deltid og senere heltid i selskapet. Hans arbeidsoppgaver var knyttet til telefonsalg og kundeservice. Ifølge tiltaltes forklaring ble han etter hvert forfremmet til teamleder. Selskapet ble i 2001 kjøpt opp og skiftet navn til SNT Norway. Han fortsatte å arbeide i selskapet frem til april 2003.

I samme periode som tiltalte var ansatt i Direkte Respons Senteret, opprettet og drev han forskjellige typer virksomhet gjennom flere selskaper.

Sommeren 1998 opprettet tiltalte og en kamerat selskapet A og C Marketing AS. Selskapet solgte teletjenester, men virksomheten genererte lite inntekter og ble avviklet etter kort tid.

Media Group AS ble stiftet sommeren 1999. Selskapet drev med utvikling og salg av utendørs reklameplasser i Oslo. Tiltalte solgte i juni 2001 aksjene i selskapet uten fortjeneste.

I juli 2001 etablerte tiltalte enkeltpersonforetaket Citygroup. Han forsøkte seg på ulike typer virksomhet, blant annet salg av programvareløsninger og reklamevirksomhet. Foretaket ble avviklet i desember 2004.

Tiltalte var i Liberia i 2002, sannsynligvis for å undersøke muligheten for å kjøpe diamanter. Politiet har beslaglagt kvittering datert før reisen til Liberia fra kjøp av to rådiamanter og lupe, og dessuten avdekket telefonsamtaler til ulike diamanthus i Norge, England og USA både før og etter reisen. Selv har tiltalte forklart at han var i Liberia for å treffe en serbisk nasjonalist.

I desember 2002 etablerte tiltalte nettstedet Diplomaservice.com. Gjennom dette nettstedet solgte han falske vitnemål som tilsynelatende var utstedt av ulike utdanningsinstitusjoner.

I januar 2005 opprettet han selskapet E-Commerce Group AS. Innenfor denne virksomheten fortsatte tiltalte salget av vitnemål. Han ansatte to personer på heltid i Norge og leide kontorlokaler i Pilestredet i Oslo. Salget av de falske dokumentene genererte etter hvert betydelige inntekter, som for en stor del ble unndratt fra beskatning.

For å muliggjøre hvitvasking av inntektene fra salget av de falske vitnemålene opprettet tiltalte sommeren 2004 firmaet Brentwood Solutions LTD i Antigua. Inntektene ble satt inn på konti tilhørende Brentwood Solutions LTD i en utenlandsk bank, og senere overført til E-Commerce Group AS som betaling for tjenester. Politiets etterforskning har vist innbetalinger på til sammen kr 3 687 588 for salg av falske dokumenter i perioden 2002 til 2006. Tiltalte avviklet driften i E-Commerce Group AS første halvår av 2006. Han hadde da en ikke ubetydelig aksjeportefølje, og dessuten oppsparte midler fra salg av vitnemål. Selskapet ble tvangsavviklet i januar 2008.

Etter at tiltalte avsluttet salget av falske vitnemål vinteren 2006, har han ikke hatt inntekt fra ansettelsesforhold eller egen virksomhet. Han har heller ikke mottatt økonomisk stønad fra det offentlige.

I tillegg til ovennevnte virksomhet har tiltalte drevet med aksjehandel fra 1997, med unntak av perioden 1998 til 2002. I årene 2005 og 2006 gjennomførte han i underkant av 350 handler i eget eller i selskapet E-Commerce Group AS' navn. I årene 2007 til 2009 solgte

tiltalte aksjer for drøye kr 1,1 millioner fordelt på over 60 transaksjoner.

2.3 Perioden fra 2006 – World of Warcraft

Høsten 2006 flyttet tiltalte som allerede nevnt tilbake til sin mor i —veien. Det påfølgende året hadde han så godt som ingen kontakt med venner. Hans hovedbeskjeftigelse dette året var å spille nettspelet World of Warcraft.

Perioden fra 2006 står sentralt i vurderingen av tiltaltes tilregnelighet, og retten vil derfor gå nærmere inn på hans spillevirksomhet og hva World of Warcraft går ut på.

Tiltalte åpnet konto for å spille World of Warcraft 2. mars 2006. World of Warcraft, som har en anbefalt nedre aldersgrense på 12 år, er et internettbasert rollespill hvor flere spillere kan spille på lag med et felles mål. Spillet går i all hovedsak ut på å løse oppdrag for belønning. Et slikt oppdrag kan være alt fra å samle inn gulrøtter til å drepe en drage. Det kan ta flere uker å løse en oppgave i spillet. Etter hvert som man løser oppdrag, vil man få tilgang til «gull» og «eiendeler» og bli tildelt poeng. Gradvis kan man avansere til nye nivåer i spillet. All spilling skjer i sanntid over Internett, og spillerne samarbeider verbalt gjennom mikrofoner og hodesett tilknyttet den enkeltes datamaskin.

Tiltalte spilte en karakter ved navn A Nordic frem til 2009. I 2009 skiftet hans karakter navn til Conservatism. I dokumentet Agenda New.doc, som er en dagbok som ble funnet på en beslaglagt PC i leiligheten i —veien, skriver tiltalte at han har hatt flere roller i spillet, deriblant guildmaster, og spilt i flere guild frem til 2009. Et guild er det samme som et lag, og en guildmaster er en lagleder. En lagleder har ansvaret for å koordinere spillernes innsats i spillet.

Ifølge tiltaltes dagbok var han lagleder for laget Virtue i 2006. Dette bekreftet et vitne som selv spilte aktivt World of Warcraft i perioden 2005 til 2008, tidvis på laget til tiltalte. Etter lanseringen av tilleggspakken The Burning Crusade ble tiltalte med på laget Unit i 2007, hvor vitnet var lagleder. Vitnet beskrev aktivitetsnivået i laget Unit som høyt. Spillerne spilte seks til syv dager i uken, og i inntil 12 til 16 timer om dagen, inklusive egne forberedelser. Vitnet spilte selv 16 timer per dag, og mente tiltalte spilte nesten like mye. Han forklarte at tiltaltes spilltittel var «offiser», og at tiltalte var den beste offiseren vitnet hadde hatt. Tiltalte beskriver i dagboken seg selv som nestleder for laget inntil dette ble splittet senere samme år. Tiltalte sluttet seg deretter til laget Nevermore, hvor han var vanlig spiller i 18 måneder.

Spillvitnet beskrev videre tiltalte som en sosial spiller, som hadde mange venner i spillet. Tiltalte virket kunnskapsrik, og var flink til å motivere medspillere. Han diskuterte aldri politikk, men kunne for eksempel diskutere fotball. Tiltalte nevnte aldri at han skrev på en bok. Vitnet har ikke møtt tiltalte utenfor nettverdenen (kyberrommet).

Tiltaltes spillkonto i World of Warcraft var inaktiv fra 29. mai til 10. desember 2008. Ifølge tiltaltes egen post på forumsider til World of Warcraft spilte han i dette tidsrommet dataspillet Age of Conan. Tiltalte gjenopptok spillingen av World of Warcraft 10. desember 2008, og 20. januar 2009 ble han med på laget Goosfraba. En oversikt viser at tiltalte i perioden fra 23. november 2010 til 3. mars 2011 spilte gjennomsnittlig 6,5 timer hver dag, og på enkelte dager så mye som 17 timer. Det er ikke dokumentert noen spilletid etter 3. mars 2011.

3. Opptakten til terrorhandlingene

3.1 Kompendiet

Samme dag som terrorhandlingene ble begått, distribuerte tiltalte et kompendium, også benevnt Manifestet, til en rekke epostadresser. Kompendiet er skrevet under pseudonymet A2. Det er ikke brakt på det rene når tiltalte begynte å arbeide på kompendiet, men selv hevder han at det var i 2007. Under hovedforhandlingen forklarte tiltalte at kompendiet ble laget for å danne et fundament for utvikling av en revolusjonær høyreretning i Europa.

Kompendiet er på 1518 sider – 1801 sider etter politiets reformatering – og er skrevet på engelsk. Det har tittelen «2083 A European Declaration of Independence». Tiltalte forklarte at 2083 viser til årstallet som vil være 400-årsmarkeringen for slaget ved Wien i 1683. Dette mener han var et av de to viktigste slagene i Europas historie, fordi det forhindret det ottomanske riket fra å legge under seg hele Vest-Europa. Resten av tittelen, European

Declaration of Independence, skal være hentet fra et essay skrevet av en blogger kjent som Fjordman.

Kompendiet er inndelt i tre bøker. Bok 1 har tittelen: «What you need to know, our falsified history and other forms of cultural Marxist/multiculturalist propaganda». Bok 1 gir en subjektiv fremstilling av europeisk historie med særlig vekt på å beskrive islam som en voldsorientert ideologi. Lite av innholdet er skrevet av tiltalte selv, men består av tekster hentet fra ulike kilder, formodentlig fra nettet. Bok 2 har tittelen «Europe Burning». Tiltalte har betegnet bok 2 som den ideologiske delen av kompendiet. Noe er skrevet av tiltalte selv, men det meste er hentet fra det andre har skrevet. Bok 3 har tittelen «A declaration of preemptive War», og er skrevet av tiltalte selv. Han betegner denne boken som manifestets militære del, hvor leseren oppfordres til å delta i en pågående borgerkrig i Europa.

I bok 3 har tiltalte blant annet beskrevet egne gjøremål, og omstendigheter knyttet til forberedelsene og gjennomføringen av terrorhandlingene 22. juli 2011. Han har videre gitt en fremstilling av et nettverk han kaller Knights Templar. Han skriver blant annet at han tok 50 sider notater under nettverkets stiftelsesmøte i London i 2002, som senere dannet utgangspunkt for kompendiet. Tiltalte har i politiavhør og under sin forklaring for retten holdt fast ved kompendiets beskrivelser av grunntrekkene i Knights Templar. Han har likevel gradvis tonet ned organisasjonens og medlemmenes betydning, og blant annet uttalt at han i kompendiet har gitt en pompøs fremstilling av de faktiske forhold.

3.2 Knights Templar

Under pågripelsen 22. juli 2011 sa tiltalte ifølge politiets nedtegnelser dette:

«Vi ønsker å ta makten i Europa innen 60 år. Jeg er kommandør for Knights Templar Norge. Knights Templar ble opprettet i 2002 i London med delegater fra 12 land. Vi er korsfarere og nasjonalister.»

Tiltaltes fremstilling av sin rolle i Knights Templar har stått sentralt i tilknytning til spørsmålet om hans tilregnelighet. Politiets etterforskning viser at nettverket sannsynligvis ikke eksisterer, og spørsmålet er om tiltaltes omtale av Knights Templar kan være et utslag av vrangforestillinger. Retten skal derfor redegjøre for hovedtrekkene i tiltaltes fremstilling av Knights Templar.

Tiltalte har fremholdt at han kom i kontakt med militante nasjonalister på Internett i 2001, som senere ledet til opprettelsen av Knights Templar. NATOs bombing av Serbia under konflikten i Kosovo i 1999 skal ifølge tiltalte, være «dråpen som fikk begeret til å flyte over» for mange av disse militante nasjonalistene.

I april 2002 dro tiltalte til Liberia etter sigende for å treffe en militant serbisk nasjonalist, før han dro videre til London for å delta på stiftelsesmøtet i Knights Templar. Politiets etterforskning har vist at tiltalte var i Liberia på det aktuelle tidspunkt, men det er ingen holdepunkter for at tiltalte hadde kontakt med en serber under sitt opphold der. Politiet mener formålet med reisen var å sondere mulighetene for å kjøpe diamanter.

Tiltalte har hele tiden holdt fast ved at han møtte tre andre nasjonalister på stiftelsesmøtet i London. Politiets etterforskning bekrefter at tiltalte var i London i begynnelsen av mai 2002, men det er ikke brakt på det rene hva han gjorde, eller hvem han eventuelt traff under sitt opphold der. Tiltalte ønsket verken under politiavhør eller under hovedforhandlingen å gi nærmere opplysninger om etableringen av eller om medlemmene i Knights Templar, angivelig fordi slike opplysninger kan bidra til å avsløre andre personer i Knights Templar-nettverket.

Ifølge tiltaltes forklaring er ikke Knights Templar en organisasjon i tradisjonell forstand. Tiltalte har hele tiden holdt fast ved at mellom 15 og 80 personer fra ulike europeiske land er tilsluttet nettverket. De opererer som selvdrevne og uavhengige enmannsceller, og det er ikke kontakt mellom dem. Slik situasjonen er i Europa i dag, er det umulig å danne en europeisk militant organisasjon, fordi den vil bli oppdaget av landenes etterretningstjenester. Tiltalte har også fastholdt sin tidligere fremstilling av at han møtte personer med tilknytning til Knights Templar-nettverket under to høyreekstremistiske samlinger i Baltikum i 2004. Politiets etterforskning har avdekket at tiltalte var i Litauen i januar og i Estland i april 2004, formodentlig for å opprette konti som senere ble benyttet til hvitvasking av pengene fra

omsetning av falske vitnemål.

Tiltalte har videre forklart at Knights Templar er et nettverk av militante nasjonalister. Navnet stammer fra Tempelridderordenen, som var en katolsk klosterorden med militære funksjoner. Klosterordenen deltok under korstogene på elleve- og tolvhundretallet. Knights Templar skal ifølge tiltalte ivareta det europeiske urfolks interesser ved å bidra til at de fleste muslimer deporteres fra Europa. Knights Templar er ifølge tiltalte en militær orden og en militær domstol som selv definerer sine mål og sine virkemidler, herunder hvem som skal drepes.

Knights Templarnettverkets ideal er «korsfareridentiteten». En ridder er en «perfekt fotsoldat» i kampen mot muslimsk invasjon i Europa. Tiltalte betegner seg selv vekselvis som «cellekommandør», «ridder» og «fotsoldat». Tiltalte forklarte i retten at symbolene med ritualer, medaljer og uniformer beskrevet i kompendiet ikke eksisterer, men at de er ment som forslag for fremtidige medlemmer.

Retten har på bakgrunn av bevisførselen under hovedforhandlingen ikke funnet holdpunkter for at Knights Templar eksisterer. Retten vil komme tilbake til betydningen av dette under vurderingen av tiltaltes tilregnelighet .

3.3 Tiltaltes oppgitte motiver – ideologi

Tiltalte har oppgitt politiske motiver for terrorhandlingene 22. juli 2011. Tiltaltes politiske synspunkter er behandlet i hans kompendium, og har også vært et tema under blant annet politiavhørene og i de rettsoppnevnte sakkynndiges samtaler med ham. Under hovedforhandlingen begynte tiltalte sin forklaring med en forberedt og sammenhengende redegjørelse for sine politiske synspunkter. Han ble også inngående eksaminert om dette. Nedenfor gis en kort fremstilling av noen hovedpunkter i tiltaltes syn.

Tiltalte mener at etniske nordmenn har blitt utsatt for overgrep i form av etnisk «dekonstruksjon» siden Arbeiderpartiet åpnet for masseinnvandring i 1960-årene. Norge er transformert til en multikulturell stat, hvor det norske urfolket er i ferd med å bli utslettet. Alle partiene på Stortinget, men særlig Arbeiderpartiet, er ansvarlige for dette. Dagens innvandringspolitikk vil føre til at muslimer kommer i flertall, først i storbyer som Oslo, i løpet av fem til ti år, og senere i hele landet.

Ledende norske politikere deltar ifølge tiltalte i et samarbeid med europeiske eliter der målet er å fremme «multikulturalismen». Det multikulturelle prosjekt har aldri vært forelagt norske velgere, men holdes tvert imot skjult av politikere og medier. Norsk presse har definisjonsmakten, og reell ytringsfrihet eksisterer ikke. Det som i dag kalles demokrati, er i realiteten et kulturmarxistisk diktatur. Når nasjonalister og kulturkonservative ikke slipper til i mediene, blir det heller ikke mulig å stoppe «dekonstruksjonen» av norsk etnisitet, kultur og kristent verdigrunnlag med fredelige midler. Væpnet revolusjon er da eneste mulighet. Tiltalte hevder at dersom han og hans meningsfeller kan tvinge Arbeiderpartiet til å endre innvandringspolitikk, så kan dette bidra til å forebygge borgerkrig i Norge.

Tiltalte mener norsk kultur er blitt ødelagt av marxistene gjennom en marxistisk kultur-revolusjon. Pensum i den norske skolen støtter opp under dette. Sanger som «Barn av regnbuen» brukes for å hjernevaske elevene. Kvinner bør ikke arbeide, men vie seg til familien og produksjon av norsk-etniske barn. Det bør også opprettes institusjoner til dette formålet. Tiltalte ønsker en militant kirke, slik kirken var før reformasjonen da paven var den øverste militære lederen i Europa. Kristne ledere i Norge og resten av Europa bør støtte de militante nasjonalistene som kjemper mot avkristningen av Europa.

Tiltalte betegnet seg selv som ultranasjonalist. Mandatet til å drepe for å redde «sitt folk» har han gitt seg selv som cellekommandør i Knights Templar. Gjennom handlingene 22. juli 2011 har han villet fremprovosere en heksejakt på moderate kulturkonservative nasjonalister. Heksejakten vil bidra til mer sensur, som igjen vil føre til polarisering og bidra til ytterligere radikalisering. Jo flere som mister troen på fredelig kamp, jo flere vil bli revolusjonære. Tiltalte betegner terrorhandlingene 22. juli 2011 som preventive angrep til forsvar for det norske urfolk og norsk kultur. Selv er han bare et verktøy for en revolusjon. De universelle menneskerettighetene tillater forsvar av egen etnisk gruppe og kultur.

Sin egen radikalisering forklarer tiltalte med konfrontasjoner han og hans venner har hatt med muslimer i oppveksten. Ingen av tiltaltes venner som avga forklaring under hovedfor-

handlingen, kunne bekrefte noen av disse episodene. Retten legger til grunn at utviklingen av tiltaltes islamfiendtlige synspunkter blant annet har sammenheng med hans høyreekstremistiske kontakter på Internett.

Retten vil bemerke at bevisførselen under hovedforhandlingen har vist at tiltaltes ekstreme innvandringskritiske syn deles av andre. Både terroranslagene i USA 11. september 2001 og karikaturstriden i Danmark har gitt næring til antiislamistiske strømninger. Innenfor høyreekstremistiske grupperinger er det også flere som mener at det eksisterer et hemmelig samarbeid for å islamisere Europa, noe som blant annet kommer til uttrykk på en rekke nettsted. Slike konspirasjonsteorier har åpenbart en viss utbredelse. Én slik konspirasjonsteori kalles Eurabia. Tilhengerne av denne konspirasjonsteorien hevder blant annet at europeiske land blir systematisk islamisert gjennom planlagt immigrasjon fra muslimske land. De færreste meningsfellene deler tiltaltes syn om at denne islamiseringen skal bekjempes med terror. Retten nøyter seg med å vise til at vitnene postdoktorstipendiat Lars Gule, journalist Øyvind Strømme, professor Mattias Gardell, seniorforsker Brynjar Lia og professor Tore Bjørge forklarte seg inngående om dette.

3.4 Forberedende handlinger

Tiltalte innledet de praktiske forberedelsene av terrorhandlingene i 2009.

I mai 2009 opprettet han selskapet Geofarm, som i mars 2011 ble omdannet til A Geofarm. Formålet med selskapet antas å ha vært innkjøp av ingredienser til produksjon av bomben.

Det er på det rene at tiltalte søkte ulike kredittkortselskaper om kredittkort i perioden september/oktober 2009. Han hadde til sammen ti ulike kredittkort i bruk. Total kredittramme var på kr 235 000. Kredittkortene var nesten ikke i bruk før april 2011. Tiltalte gikk tom for midler på norske bankkonti 26. april 2011. De fleste transaksjoner etter denne datoen er foretatt med kredittkort. Gjenstående kreditt 23. juli 2011 var kr 27 618.

I kompendiet er tiltalte avbildet i en selvlaget uniform med flere referanser til Knights Templar. Innkjøp av uniformseffekter er av politiet sporet tilbake til elleve ulike kjøp fra elleve selgere i fem land i perioden september 2009–mai 2010.

Både i regjeringskvartalet og på Utøya hadde tiltalte klær og utstyr som lignet politiets uniform. Politiet har til sammen identifisert 36 kjøp fra 29 selgere i 8 land knyttet til dette utstyret i tidsrommet april 2010–mars 2011, likevel slik at de fleste kjøpene er foretatt i perioden mai–juli 2010.

Tiltalte anskaffet fire våpen – to rifler, én pistol og én hagle – samt ammunisjon til våpene. Den ene riflen solgte han videre. Til sammen har politiet identifisert 22 kjøp knyttet til våpen/ammunisjon fra 14 forhandlere i 4 land. De fleste innkjøpene fant sted fra mai 2010 til juni 2011.

Den 6. april 2011 inngikk tiltalte kontrakt om leie av Vålstua gård i Østerdalen fra 1. mai 2011. Leiesummen var kr 10 000 per måned. Tiltalte betalte et depositum på kr 30 000. Han flyttet inn på gården 4. mai 2011. Hovedformålet med å leie gården var at den var et egnet sted til å produsere bomben.

Bomben som ble detonert i regjeringskvartalet, var på 950 kilo med en sannsynlig sprengkraft på mellom 400 og 700 kilo TNT. Sprengstoffet i bomben, som ble laget av tiltalte selv, besto av en blanding av kunstgjødsel, diesel og aluminium. Politiet har identifisert 43 kjøp fra 36 selgere i 5 land i perioden september 2010–juli 2011 som står i forbindelse med produksjonen av bomben.

Tiltalte beskrev i retten hvordan de enkelte bestanddelene av bomben ble laget, og hvordan bomben ble satt sammen. Han har også i politiavhør beskrevet produksjonen. Beskrivelsen er ettergått av politiet, og konklusjonen er at bomben ble laget slik tiltalte har opplyst. Politiet har også gjennomført en prøvesprengning av en bombe som ble bygget opp i henhold til tiltaltes beskrivelser.

Bomben ble produsert på Vålstua gård, og tiltalte brukte flere uker på dette. Retten fikk seg forevist en tegning tiltalte selv har laget på politiets forespørsel. Tegningen viser oppbygningen av bomben. En vesentlig bestanddel er kunstgjødsel han kjøpte fra Felleskjøpet på Rena. Kunstgjødselen kom i priller (små kuler) som måte knuses. Til dette brukte tiltalte kjøkkenmaskiner.

Den 15. juli 2011 hentet tiltalte «bombe bilen», en VW Crafter, hos Avis bilutleie i Oslo. Tiltalte hadde også leid en Fiat Doblò. Den 20. juli 2011 kjørte han Crafteren til Oslo. Han parkerte bilen i nærheten av sin mors leilighet og overnattet hos henne. Den 21. juli 2011 tok han toget tilbake til Rena og drosje tilbake til gården. På gården gjorde tiltalte noen avsluttende forberedelser før han kjørte Dobløen til Oslo og parkerte den i nærheten av sin mors leilighet ca. kl. 23.30. Tiltalte overnattet hos moren.

Om morgenen den 22. juli 2011 er det registrert aktivitet på tiltaltes datamaskin fra kl. 08.15 til 10.39. Tiltalte gjorde da diverse forberedelser til å sende ut kompendiet. Han kjørte deretter Dobløen, som han senere benyttet som fluktbil, fra Skøyen til Hammersborg torg, som ligger rett i nærheten av regjeringskvartalet, og løste en parkeringsbillett kl. 12.03. Han gikk fra Hammersborg torg, via regjeringskvartalet, hvor han er registrert på overvåkingskamera fra kl. 12.06.59 til 12.09.19, til Stortorvet. Han tok så drosje tilbake til sin mors leilighet.

Tilbake i leiligheten lastet han opp filmen «Knights Templar 2083 – Movie Trailer» på nettstedene Veoh.com og Youtube.com. Tiltalte forklarte at filmen ble laget rundt februar 2010, og at den er en kortversjon av kompendiet. Filmen ble laget ved at tiltalte lastet ned bilder fra Internett, bearbeidet noen med Photoshop og satte alle bildene sammen med tekst og musikk i videoredigeringsprogrammet Windows Movie Maker. Filmen, som er omtalt tidlig i kompendiet, er en bildefremvisning på 12 minutter og 22 sekunder. Den består av 99 stillbilder med bilder og/eller tekst. Fremvisningen er inndelt i fire deler: (1) The Rise of Cultural Marxism in Western Europe, (2) Islamic Colonization, (3) Hope, (4) New Beginning.

Tiltalte sendte videre ut en epost med kompendiet som vedlegg til en rekke epostadresser. Politiets undersøkelse av tiltaltes datamaskin viste at kompendiet var forsøkt sendt ut til 8109 epostadresser kl. 14.09. E-posten med kompendiet ble registrert mottatt på 958 av disse.

Tiltalte har forklart at han brukte to konti på Facebook til utsendelsen. Han sendte ut venneforespørsler til et stort antall personer, og der venneforespørselen ble akseptert, lagret han epostadressen i en liste som til slutt utgjorde 8109 epostadresser. Han har videre oppgitt at adressene ble samlet inn over en drøy firemånedersperiode fra november 2009 til februar 2010.

Som ledd i tiltaltes prestasjonsfremmende forberedelser hadde han i løpet av det siste halvannet året før terrorangrepene tatt tre kurer med anabole steroider; én fra februar til mai 2010, én fra desember 2010 til februar 2011 og én fra april frem til 22. juli 2011. Den siste kuren besto av et daglig inntak av 40 mg Dianabol i perioden 25. april til 15. juni 2011, og deretter et daglig inntak av 50 mg Stanasolol. Tiltalte forklarte at han også trente på helsestudio og ved å gå turer med ryggsekker fylt med stein. Han har dessuten fått skytetrening gjennom sitt medlemskap i pistolklubb i perioden fra juni 2010.

Videre inntok tiltalte et oppkvikkende medikament som han kaller «ekastack», de siste to eller tre dagene før terrorangrepene. Ekastack består av efedrin, koffein og Aspirin. Professor dr.med. Jørg Mørland ved Nasjonalt folkehelseinstitutt, som foretok en sakkyndig vurdering av om tiltalte var påvirket på gjerningstidspunktet, skriver følgende om stoffet efedrin i sin sakkyndige uttalelse:

«Efedrin kan avhengig av dosens størrelse gi sentralnervøsstimulerende virkninger på samme måte som amfetamin. Høyere doser og høyere blodkonsentrasjoner vil kunne gi russyntomer der økt selvtillit, økt risikovillighet og sjansetaking og nedsatt kritisk sans vil kunne foreligge. Det er også antatt at det vil være økt risiko for aggresjon og voldsutøvelse.»

På grunnlag av efedrin- og koffeinkonsentrasjonen funnet i blod- og hårprøver tatt natt til 23. juli 2011, konkluderte Mørland med at tiltalte i tidsrommet kl. 12.00 til 15.30 den 22. juli 2011 var «lett til moderat» påvirket av et sentralnervøst stimulerende middel som kan sammenlignes med påvirkningen som oppnås etter oralt inntak av 10–30 mg amfetamin av en ikke tilvent bruker. Bruken av anabole steroider ble ikke antatt å ha ført til noen tilleggs-påvirkning, men «mulighet for forsterket aggresjon og hypomani/mani kan ikke utelukkes

fullstendig».

Tiltalte har videre forklart at han forberedte seg mentalt på de forestående terrorhandlingene ved å bruke en meditasjonsteknikk for å «avemosjonalisere» seg. Teknikken, som ifølge tiltalte er den samme som japanske krigere benytter, består i at han konsentrerer seg intenst om det han skal gjøre, mens han lytter til spesielt utvalgt musikk. Tiltalte ble observert med øreplugg mens han gikk rundt på Utøya, men han forklarte selv at han ikke lyttet til musikk mens han var på øya.

Endelig forklarte tiltalte at han spilte et voldelig dataspill ved navn Call of Duty, Modern Warfare II i tiden før terrorangrepene. Spillet skal han ha benyttet til å simulere kamp med politiets Deltastyrke. Politiets etterforskning bekrefter at tiltalte har spilt Call of Duty fra 2010 i anslagsvis 130 timer.

4. Nærmere om terrorhandlingene

4.1 Regjeringskvartalet

4.1.1 Innledning

Fredag 22. juli 2011 rundt kl. 15.00 kjørte tiltalte bombebilen (Crafteren) fra Skøyen til regjeringskvartalet, hvor den ble parkert kl. 15.17 ved Einar Gerhardsens plass. I dette området er det en rekke overvåkningskameraer. Selve bombeeksplosjonen og dens virkninger er derfor godt dokumentert, og det ble for retten avspilt en film på ca. 15 minutter fra det aktuelle tidsrommet.

På filmen ser man bilen bli parkert rett utenfor inngangen til høyblokka. I bilen hadde tiltalte, som redegjort for ovenfor, plassert en egenprodusert bombe på ca. 950 kg. Tiltalte tente en lunte med ca. 7 minutter brenntid, og forlot bilen til fots. Filmen viser at han gikk med raske skritt i retning flukt bilen (Dobløen). Tiltalte hadde på seg en selvlaget uniform med refleksbånd på buksen og emblem på genseren, som ligner på politiets uniformer. Han hadde på seg en skuddsikker vest og hjelm med visir, og han hadde en pistol i hylster på låret.

Filmen viser bilder fra eksplosjonen kl. 15.25.22 tatt fra flere kameraer.

Åtte personer døde som følge av eksplosjonen. Mange personer ble skadet, flere av dem alvorlig. Tiltalen navngir de døde og de ni alvorligst skadde. Under aktors innledningsforedrag ble det fremlagt en liste på 480 personer som var til stede ved regjeringskvartalet da bomben eksploderte, men som ikke er navngitt i tiltalen.

Flere av disse avga under hovedforhandlingen detaljerte og sterke forklaringer om sine opplevelser, som retten også bygger på i den videre fremstillingen av hendelsesforløpet. Det var rene tilfeldigheter som gjorde at ikke langt flere menneskeliv gikk tapt.

Ingen bygninger raste sammen som følge av eksplosjonen, men flere av bygningene i regjeringskvartalet ble fullstendig utbombet. Bygninger som lå innenfor 100 meter fra sprengningsstedet, ble spesielt hardt rammet. Det ble videre registrert knuste vinduer inntil 400 meter fra sprengningsstedet. Et stort antall vindusruter i regjeringskvartalet knuste, og det oppsto betydelige skader i fasader. Utenfor høyblokka lå det strødd glass, bygningsdeler og dokumenter som ble blåst ut av trykkbølgen fra bomben. Bombebilen etterlot seg et 3–4 meter stort krater. Inne i bygningene ble inventar og utstyr smadret. Bomben forårsaket en kraftig røykutvikling, og det oppsto brann i bygg R4, som huser Olje- og energidepartementet og Nærings- og handelsdepartementet.

Døde og skadde personer ble funnet i virvaret av glass, dokumenter og bygningsdeler både inne og ute. Mange av de skadde kom seg ut ved egen hjelp, men det var vanskelig å ta seg frem i de ødelagte lokalene. Også redningsarbeidet ble vanskeliggjort av de omfattende skadene. I tillegg til innsatsen fra brann- og redningsmannskap, sikkerhetsvakter, helsepersonell og politi gjorde departementsansatte og forbipasserende det de kunne for å hjelpe.

Mange av de berørte, også de som ikke ble fysisk skadet, har i ettertid slitt med psykiske plager av ulikt omfang og varighet. Retten har mottatt forklaringer om angst, utrygghet, depresjon, søvnløshet, og konsentrasjonsvansker. Mange har vært sykmeldt etter terrorangrepet. Professor ved Institutt for nevromedisin, NTNU, Are Holen, og førsteamanuensis ved Institutt for klinisk psykologi, Universitetet i Bergen, Dagfinn Winje, avga sakkyndigerklæring 10. april 2012 om mulige psykiske helseplager som en følge av terrorhandlingene i

regjeringskvartalet og på Utøya. Akutte belastningslidelser, posttraumatisk stresslidelse (PTSD), depresjoner og/eller ulike typer angstlidelser er blant de psykiske lidelser som kan ventes. Under hovedforhandlingen redegjorde de sakkyndige nærmere for ulike faktorer ved den traumatiserende hendelsen som kan bidra til økt forekomst av psykiske skader og reaksjoner. De trakk blant annet frem hendelsens årsak og alvor, om hendelsen kunne vært forutsett og forhindret, samt omfanget av lidt personlig tap, herunder nærståendes død eller alvorlig skade.

4.1.2 Drapene

Retten vil først redegjøre for de enkelte drap. Beskrivelsen nedenfor av hvor de avdøde befant seg, og av dødsårsaken bygger på obduksjonsrapporter samt på forklaringene til politioverbetjent Ole Morten Størseth og til overlege Arne Stray-Pedersen ved Nasjonalt folkehelseinstitutt.

N001, født *.*.1979, var ansatt i Justisdepartementets lovavdeling. Han hadde ferie, men skulle innom jobben for å levere et manuskript. N001 var i ferd med å krysse Einar Gerhardsens plass på vei inn i resepsjonsområdet i høyblokka, og befant seg tett ved bombebilens da bomben eksploderte. N001 døde umiddelbart av massive skader forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff ham.

N002, født *.*.1977, var ansatt i Justisdepartementets internasjonale sekretariat. Hun var på vei ut av høyblokka og befant seg nær varebilen da bomben gikk av. N002 døde umiddelbart av massive skader forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff henne.

N003, født *.*.1981, var ansatt i Arbeids- og inkluderingsdepartementet. Hun befant seg utenfor inngangen til høyblokka da bomben eksploderte, og døde øyeblikkelig av meget omfattende skader i hodet og kroppen forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff henne.

N004, født *.*.1959, arbeidet ved Statsministerens kontor. Hun var i resepsjonsområdet i første etasje i høyblokka da bomben gikk av. Hun døde umiddelbart av omfattende skader i nakken forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff henne.

N005, født *.*.1950, arbeidet som resepsjonist i Departementenes servicesenter, og hadde vakt i høyblokka på det aktuelle tidspunkt. Hun befant seg i resepsjonen i første etasje da bomben eksploderte, og døde umiddelbart av omfattende skader i brystet og buken forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff henne.

N006, født *.*.1984, arbeidet i Sivilavdelingen i Justisdepartementet. Hun befant seg i resepsjonsområdet i første etasje i høyblokka da bomben eksploderte, og døde umiddelbart av massive skader i hodet og kroppen forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff henne.

N007, født *.*.1978, var ikke tilknyttet departementene, men drev sitt eget serveringssted i Kristian Augusts gate. Han passerte tilfeldig Grubbegata ved innkjøringen til Høyblokkas hovedinngang da bomben gikk av. Han døde umiddelbart av massive skader i hodet, brystet og buken forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff ham.

N008, født *.*.1954, var heller ikke tilknyttet departementene. Hun var på vei hjem etter endt arbeidsdag i EL & IT Forbundet, og befant seg nær fontenen på Einar Gerhardsens plass da bomben eksploderte. Hun døde raskt av omfattende skader på halsen og i brystet forårsaket av trykkbølgen og splinter/gjenstander som traff henne.

4.1.3 Drapsforsøkene

Ved eksplosjonen ble ni personer alvorlig skadet. Bortsett fra to av disse – N009 og N010 – har de alle avgitt forklaring for retten. For N009s og N010s vedkommende ble det under hovedforhandlingen lest opp fra deres politiforklaringer. For samtlige er det fremlagt legeerklæringer som beskriver skadene nærmere.

Tiltalebeslutningen gir en dekkende beskrivelse av de fysiske skadene disse fornærmede ble påført. Retten vil likevel gi en kort beskrivelse av skadene. Beskrivelsen nedenfor av hvordan de enkelte ble skadet, og skadeomfanget bygger på de fornærmedes forklaringer og på legeerklæringer.

I tillegg til de fysiske skadene kommer de psykiske ettervirkningene. Retten vil ikke her

gå konkret inn på disse. Det sier seg imidlertid selv at mange av de fornærmede har hatt betydelige psykiske reaksjoner som følge av terrorhandlingen.

N009, født *.*.1949, skulle hente sin kone, som arbeider i Justisdepartementet, og sto utenfor parets bil ved fontenen på Einar Gerhardsens plass da bomben eksploderte. Han fikk omfattende brudd- og sårskader i hodet/ansiktet og høyre legg, sårskader i brystet og blødning under den harde hjernehinnen. Flere splinter måtte opereres ut fra brystet og ansiktet, og høyre ben måtte senere amputeres rett under kneet. N009 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 19. september 2011, hvor han ble operert anslagsvis 13 ganger. Deretter var han på Sunnaas sykehus til 15. november 2011 og Fram helserehab til 10. januar 2012.

N010, født *.*.1964, krysset tilfeldigvis Einar Gerhardsens plass for å ta bussen, og befant seg nær fontenen da bomben eksploderte. Hun fikk omfattende sårskader i hodet/ansiktet, brystet, armer og ben. Hun fikk brudd i hodeskallen og i ansiktsknokler samt skader i begge ørene. Pulsåren til venstre overarm ble kuttet, og det oppsto skader på nerver, muskler og sener i samme arm. Skadet vev måtte fjernes fra brystet. Hun har fått redusert hørsel og plages av øresus. Hun har et stort arr fra bryst til høyre armhule. Hun har mistet kraft i venstre arm, og klarer ikke løfte høyre arm. N010 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 26. august 2011, hvor hun gjennomgikk flere operasjoner, blant annet for å fjerne splinter.

N011, født *.*.1986, hadde sommerjobb i OBOS like ved regjeringskvartalet, og befant seg i Grubbegata ved Einar Gerhardsens plass da bomben eksploderte. Han ble påført betydelige sårskader på armene og bena, samt brannskader på den ene armen. N011 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til medio august 2011 og gjennomgikk fem operasjoner, blant annet for å fjerne splinter. Han har også hatt kraftige magesmerter, som kan ha sammenheng med indre blødninger. N011 har vært innlagt på sykehus tre ganger på grunn av disse smertene.

N012, født *.*.1944, er ansatt i Justisdepartementets kriminalomsorgsavdeling. Han befant seg i femte etasje i høyblokka da bomben eksploderte. N012 besvimte idet bomben gikk av, og våknet etter hvert opp igjen uten syn. N012 ble påført omfattende sår- og bruddskader i hodet/ansiktet, med blant annet brudd på kjeven og omfattende tannskader, samt sårskader på armene og venstre flanke. Det ble videre påvist lunge- og leverskader forårsaket av trykket, og mindre blødninger i hjernen. Multiple øyeskader har ført til at han har mistet 80 prosent av synet. N012 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 24. august 2011, hvor han ble operert flere ganger. Deretter var han på CatoSenteret til 21. september 2011. På hovedforhandlingstidspunktet gjensto det fortsatt flere operasjoner. Han har fått redusert hørsel, og har i ettertid slitt med hodesmerter.

N013, født *.*.1987, hadde sommerjobb som resepsjonist i Departementenes servicesenter. Den 22. juli 2011 hadde hun vakt i resepsjonen i første etasje i høyblokka. N013 ble funnet på utsiden av bygget. Hun ble påført alvorlige hodeskader med brudd i kraniet, knusning av hjernevev og blødning under den tynne hjernehinnen. Hun fikk også brudd i ansiktsskjelettet, trykkskader på begge lunger, skade på leveren og en rekke sårskader i hodet/ansiktet og på begge ben. N013 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 22. august 2011. Hun fikk livreddende behandling og ble operert flere ganger. Etter eksplosjonen lå hun lenge i koma, og hun har senere hatt synsutfall og posttraumatisk amnesi. Hun husket for eksempel ikke hva foreldrene het. Fra Oslo universitetssykehus ble hun overført til Sunnaas sykehus, hvor hun var frem til 17. november 2011, og hun var også senere innlagt samme sted i perioden 3. januar til 22. februar 2012 for kognitiv behandling. N013 har studert statsvitenskap i tre år, men hun har glemt det hun har lært. Hun har planer om å gjenoppta studiene, men får nå undervisning på ungdomsskolenivå.

N014, født *.*.1950, er ansatt i Justisdepartementets internasjonale sekretariat, og befant seg i høyblokka i åttende etasje da bomben eksploderte. Hun kom seg ut av bygningen sammen med N015 og en annen kollega. N014 ble brakt til legevakten og behandlet for omfattende sårskader i hodet og ansiktet. Flere av sårene og skadene ble lukket med til sammen ca. 60 sting. N014 fikk også en skade på venstre øye, som har ført til redusert samsynsevne. Hun har problemer med koordinering og dybdesyn, og er blant annet plaget

med svimmelhet og hukommelsen. Hun har dessuten problemer med balansen.

N015, født *.*.1961, arbeider i Justisdepartementets polaravdeling. Hun befant seg i ellefte etasje i høyblokka da bomben eksploderte. N015 kom seg ut av bygningen sammen med N014 og en annen kollega. Under eksplosjonen ble hun truffet av en ca. 30 cm lang fingertykk tresplint fra vinduskarmen, som trengte inn i hodet ved venstre øre og et stykke bakover mellom kraniet og huden. N015 ble behandlet på Oslo legevakt, hvor tresplinten ble operert ut og såret sydd med 27 sting. Hun forklarte under hovedforhandlingen at det fortsatt kommer fliser ut av hodet. I tillegg til nevnte skade ble hun også påført hjernerystelse og skade i en muskel i kjeven.

N016, født *.*.1980, arbeider i Norges vassdrags- og energidirektorat. Han befant seg i andre etasje i R4 da bomben gikk av. N016 ble påført alvorlige hodeskader med blødning mellom hjernen og den ytre hjernehinnen, store skader i buken med omfattende indre blødning, brudd i nakken samt flere ribbensbrudd. Han fikk dessuten kuttskader i ansiktet og blodpropp i armen. N016 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 10. august 2011, hvor han lå i koma i nærmere to uker. Han fikk livreddende behandling og ble operert flere ganger, og måtte blant annet fjerne deler av tynntarmen og legge inn dren i hjernen for å lette trykk etter blødningen. N016 ble dessuten behandlet for lungebetennelse han pådro seg da han lå i koma. Han ble overført til Sunnaas sykehus, hvor han var frem til 15. september 2011. Han var deretter hjemme én måned, før han igjen var innlagt på Sunnaas i én måned.

N017, født *.*.1956, arbeider i Samferdselsdepartementet, men befant seg på Johan Nygaardsvolds plass mellom høyblokka og Akersgata da bomben eksploderte. Han ble truffet av løse gjenstander og slengt bortover plassen av en trykkbølge. N017 ble brakt til Ullevål sykehus, hvor det ble konstatert omfattende brudd- og sårskader blant annet i hodet/ansiktet og på begge ben. Han fikk brudd i skulderblad, kraveben og flere ribben. Begge lunger var punktert. Høyre ankel var knust, og venstre ben måtte senere amputeres over kneet. Han ble holdt kunstig i koma i noen uker. Særlig kroppens venstre side ble hardt rammet, med ødelagt muskulatur i venstre arm. N017 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 25. august 2011, hvor han gjennomgikk ti operasjoner. Han fikk også fjernet splinter i begge øynene. N017 ble overført til Sunnaas sykehus for videre behandling. Han var på Sunnaas sykehus i syv måneder.

4.1.4 Konsekvensene for statsforvaltningen

Ingelin Killengreen, departementsråd i Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet, forklarte under hovedforhandlingen at terroraksjonen gikk hardt ut over arbeidet ved Statsministerens kontor og i de berørte departementene. I tillegg til tapet av dyktige medarbeidere måtte en rekke ansatte sykmeldes på grunn av til dels betydelige fysiske og/eller psykiske skader. Også for ansatte som ikke var på arbeid 22. juli 2011, har det vært en stor belastning å få arbeidsplassen ødelagt av et terrorangrep. Mange har i ettertid hatt psykiske reaksjoner med en følelse av grunnleggende utrygghet. Medarbeidernes situasjon ble ikke enklere av den store arbeidsbyrden som oppsto i kjølvannet av terrorangrepet.

Arbeidet ved Statsministerens kontor og i de berørte departementene ble videre vanskeliggjort som følge av de enorme materielle ødeleggelsene som bombeeksplosjonen forårsaket. Det ble umiddelbart igangsatt et omfattende redningsarbeid, og alle departementene i regjeringsskvartalet måtte evakueres. Et tidkrevende arbeid med å etablere alternative kontorløsninger til flere tusen ansatte ble også påbegynt straks. Etter å ha ivaretatt sine funksjoner i statsministerboligen og i regjeringens representasjonsbolig fikk Statsministerens kontor lokaler i Forsvarsdepartementet. For de ansatte i departementene og i Departementenes servicesenter ble det etablert ulike løsninger, som hjemmekontor, innleide lokaler og lokaler i ytre etater. Kontakten mellom de ansatte ble opprettholdt gjennom utstrakt bruk av budbiler, taxi og mobiltelefoner. Videre måtte tilgangen til IKT-systemene gjenopprettes og sikkerhetsbestemmelser for informasjon og lokaler ivaretas. Terrorangrepet førte også til at løpende arbeidsoppgaver måtte omprioriteres, og til at saker ble forsinket.

Arbeidet med å skaffe nye lokaler har vært en kontinuerlig prosess, og det er fortsatt ikke avgjort om bygningene i det ødelagte regjeringsskvartalet igjen skal tas i bruk. De økonomiske konsekvensene er også betydelige. Utgiftsdekningen i 2011 og 2012 er anslått til ca. kr

600 millioner, mens et nytt regjeringskvartal antas å ville koste mellom kr 5 og 10 milliarder. Det vil ta 10 til 12 år før et nytt regjeringskvartal er ferdig.

4.2 Utøya

4.2.1 Innledning

Etter at tiltalte hadde tent luntet til bomben, gikk han til fluktbilen parkert på Hammersborg torg og kjørte ut av Oslo sentrum. Tiltalte forklarte at han på bilradioen hørte at fire personer var omkommet, og at høyblokka ikke hadde rast sammen. Han tenkte da at eksplosjonen hadde vært en fiasko, og bestemte seg for å gjennomføre del II av den planlagte terroraksjonen; å drepe alle som oppholdt seg på AUFs sommerleir på Utøya. Tiltalte hadde sjekket AUFs nettsider, og visste at Gro Harlem Brundtland skulle besøke Utøya 22. juli 2011.

Tiltalte kjørte til Utøya kai på landsiden. Herfra er det i underkant av 650 meter over til fergeleiet på Utøya. Til frakt av passasjerer benyttes båten MS Thorbjørn. Ved nedkjørselen til kaien stoppet han bilen, tok av seg den skuddsikre vesten og tok på seg en stridsvest med ammunisjon i brystlommene. Tiltalte hadde fortsatt på uniformslignende bukse med refleksbånd og genser med emblem. Rundt halsen hengte han en selvlaget legitimasjon som ligner den politiet bruker.

Deretter kjørte han ned til fergeleiet og parkerte bilen. Ved fergeleiet snakket han med en leirdeltaker som var vakt for AUF på landsiden denne dagen. Vekten forklarte under hovedforhandlingen at tiltalte kjørte rolig og kontrollert ned til fergeleiet, og han merket ikke noe unormalt ved oppførselen hans. Tiltalte presenterte seg som polititjenestemann og viste på vaktens oppfordring frem sin legitimasjon. Tiltalte sa at han kom for å sikre Utøya etter terrorangrepet i Oslo.

Vekten ringte deretter til skipperen på MS Thorbjørn, og ba ham om å hente en politimann på landsiden. I tillegg til matrosen ble skipperens samboer, N019, med over for å hente tiltalte. Tiltalte hadde med seg en lang kasse, som han sa inneholdt bombesøkeutstyr. Tiltalte hentet også en rifle som N019 ba ham dekke til. Riflen ble dekket til med to plastsekker. Heller ikke skipperen reagerte på tiltaltes oppførsel på landsiden, men forklarte i retten at tiltalte snakket raskt og bestemt, og at han virket «stiv» da han snakket med N019 om bord i båten.

Tiltalte ble transportert til Utøya om bord på fergen MS Thorbjørn, hvor han ankom ca. kl. 17.17. Han hadde med en halvautomatisk rifle, en pistol, ammunisjon til begge våpen, røykgranater samt diverse annet utstyr.

Det var 564 personer på Utøya den 22. juli 2011, de fleste leirdeltakere og medlemmer av AUF. Den yngste leirdeltakeren var 13 år. For øvrig var administrativt personell med familiemedlemmer, herunder to barn på 10 og 11 år, representanter fra Norsk Folkehjelp og gjester fra inn- og utland til stede.

Frem til tiltalte ble pågrepet av politiet ved Skolestua ca. kl. 18.34, skjøt han med riflen og pistolen mot en rekke personer som befant seg på øya, i vannet eller om bord i båter. Politioverbetjent Morten Støen fra Kripos forklarte at etterforskningen har avdekket at det antakelig ble avfyrt 121 skudd med pistolen og 176 skudd med riflen. Tiltalte skjøt og drepte til sammen 67 personer på Utøya. I tillegg døde to personer av skader de fikk under flukt. Tiltalte skjøt og skadet ytterligere 33 personer. Videre ble en rekke personer som befant seg på Utøya, påført fysiske skader under flukt. Aktor fremla i sitt innledningsforedrag en liste på 462 personer som var på Utøya, men som ikke er navngitt i tiltalen. Flere av disse avga detaljerte og rystende forklaringer under hovedforhandlingen, som retten også bygger på i den følgende fremstillingen av hendelsesforløpet.

Kort tid før tiltalte skjøt og drepte sine første offer, hadde leirdeltakerne fått informasjon om eksplosjonen i regjeringskvartalet. Det oppsto panikk etter hvert som det gikk opp for dem at det ble skutt på Utøya. Noen gjemte seg innendørs og i telt, mens andre løp for å finne skjulesteder rundt omkring på øya og ned mot vannet. Flere prøvde å svømme eller ta seg i båt over til fastlandet. Mange observerte med skrekk og vantro at venner, kjæreste og samboer ble skutt og drept. Det oppsto hjerteskjærende scener da folk gjemte seg, løp eller svømte for livet samtidig som de prøvde å hjelpe og berolige hverandre. Levende og døde lå

stedvis side om side. Noen ble lammet av skrekk da de ble beskytt, noen lot som om de var døde, og andre ba for sine liv. Mange hyperventilerte. Det ble telefonert og utvekslet meldinger med familie og venner, dels for å etterlyse hjelp, dels for å berolige, dels også for å ta farvel. Mange ringte politiets nødnummer uten å få kontakt. I panikken og kaoset som oppsto, ble en rekke personer fysisk skadet. Mange hadde flyktet ut i terrenget uten sko. Det var glatt på grunn av regnet, og folk snublet og skled i skogen og falt ned bratte skrenter mot vannet.

Mange av de overlevende ble påført psykiske skader og plager av ulik varighet og alvorlighetsgrad. Retten har fått høre om angst og uro, depresjon og nedstemthet, apati og tiltaksløshet, mareritt og søvnløshet, konsentrasjonsvansker og skyldfølelse. Mange har måttet utsette skolegang, og noen er blitt sykmeldt for lang tid. Snarrådige og heltemodige innsats fra fastboende i Hole kommune og campingturister på Utvika Camping bidro til at skadeomfanget og antall omkomne ikke ble enda større. Flere av dem har i ettertid slitt med psykiske ettervirkninger. Ifølge påtalemyndighetens liste over dem som ble berørt av terrorangrepene uten å være nevnt i tiltalen, ble fem personer som bisto i redningsarbeidet, beskytt. En av disse avga forklaring under hovedforhandlingen om sin egen og ektefellens redningsinnsats. De sakkyndige Holen og Winje har, som allerede nevnt, redegjort for mulige psykiske helseplager for alle dem som var berørt av terrorhandlingene på Utøya 22. juli 2011.

4.2.2 Drapene

Retten skal i det følgende gå igjennom de enkelte drap i den rekkefølgen de er tatt inn i tiltalebeslutningen, som tilsvarende drapenes antatte rekkefølge den 22. juli 2011. De to personene som døde av skader de fikk under flukt, er, som i tiltalebeslutningen, behandlet til slutt. I tiltalebeslutningen er det gitt en mer utfyllende beskrivelse av skadene de drepte fikk av skuddene. Beskrivelsen nedenfor av hvor de døde ble funnet, og av dødsårsakene bygger på obduksjonsrapporter samt på forklaringene til politioverbetjentene Gøran Dyvesveen og Trond Sandsbråten, og til professor dr.med. Torleiv Ole Rognum, overlegene Kari Ormstad, Åshild Vege og Per Hoff-Olsen, alle de fire sistnevnte fra Nasjonalt folkehelseinstitutt. Videre bygger fremstillingen av det nærmere hendelsesforløpet på vitneforklaringene fra de overlevende. Tidsangivelsene, som er presise ca.-angivelser, er hentet direkte fra en oversikt over hendelsesforløpet fremlagt under aktors innledningsforedrag. Med mindre noe annet er opplyst i tilknytning til den enkelte avdøde, var de drepte og skadde ungdommer som deltok på AUFs sommerleir.

Etter at tiltalte gikk i land på fergeleiet på Utøya, gikk han i retning informasjonsbygget, som i det følgende omtales som Hovedhuset, mens skipperen på MS Thorbjørn kjørte opp tiltaltes kasse til baksiden av Hovedhuset. Mellom fergeleiet og Hovedhuset skjøt og drepte tiltalte to personer ca. kl. 17.21.

N018, født *.*.1960, arbeidet til vanlig som polititjenestemann i Politiets utlendingsenhet, og var frivillig sivil vakt på Utøya under sommerleiren. Han håndhilste på tiltalte mellom Hovedhuset og brygga, og ble kort tid etter skutt bakfra. Han ble truffet av ett skudd i bakhodet, ett skudd i nakken, ett skudd i høyre side i ryggen, ett skudd i venstre side av lenderyggen og ett skudd i høyre overarm. Skuddet i bakhodet førte til øyeblikkelig bevisstløshet og snarlig død.

N019, født *.*.1966, var daglig leder i AUFs driftsselskap Utøya AS, og hadde arbeidet på Utøya i en årrekke. Også N019 befant seg mellom Hovedhuset og brygga da hun ble skutt. Hun ble truffet av tre skudd. Ett skudd gikk inn i høyre isse, ett skudd gikk inn i høyre kinn, og ett skudd gikk inn i ryggen. Skuddskadene i hodet førte til momentan død.

Tiltalte gikk videre forbi Hovedhuset i retning Kafébygget. Her skjøt han en person nær grusveien.

N020, født *.*.1967, var tidligere vokter og hadde vært vakt under sommerleirene på Utøya i en årrekke. Han befant seg mellom Hovedhuset og Kafébygget, da han ble skutt fem ganger. Han ble truffet av ett skudd ved venstre øre, ett skudd i venstre side av buken, ett skudd i høyre side av brystet, ett skudd i høyre side av ryggen og ett skudd gjennom venstre kinn. Skuddet mot hodet medførte umiddelbar bevisstløshet. N020 døde av skuddskadene.

Tiltalte fortsatte etter dette videre mot Kafébygget, hvor han skjøt og drepte tre personer

utenfor kiosken ved østsiden av Kafébygget ca. kl. 17.23. På et tidspunkt etter at tiltalte begynte å skyte, ropte en av leirdeltakerne oppbrakt fra at åpent vindu og spurte hva han drev med. Tiltalte sa at han var politimann som var kommet for å beskytte dem, noe som ville være lettere dersom de samlet seg ute.

Disse personene ble drept utenfor kiosken ved Kafébygget:

N021, født *.*.1967, arbeidet for Norsk Folkehjelp på Utøya. Hun ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av to skudd i hodet og ett skudd i ryggen. Hodeskaden førte til øyeblikkelig bevisstløshet og snarlig død.

N022, født *.*.1981, arbeidet som maler og var på Utøya som fagforeningsmann. Han hadde holdt et innlegg tidligere på dagen. Han ble truffet av to skudd i bakhodet og ett skudd i ryggen. N022 døde umiddelbart av skuddskadene i hodet.

N023, født *.*.1986, ble skutt tre ganger. Han ble truffet av to skudd i hodet og ett skudd i ryggen. N023 døde av skuddskadene i hodet.

Tiltalte gikk deretter syd for Kafébygget, hvor han skjøt og drepte to ungdommer og skjøt og såret dødelig to personer som senere ble funnet på teltplassen. Dette skjedde ca. kl. 17.25.

Disse personene ble drept ved Kafébyggets sørside:

N024, født *.*.1994, befant seg foran Kafébygget. Hun ble skutt to ganger i hodet. Dette skjedde etter at hun hadde forsøkt å snakke tiltalte til rette. N024 døde umiddelbart av skuddskader i bakhodet.

N025, født *.*.1995, befant seg i nærheten av utescenen ved Kafébygget, og ble skutt to eller tre ganger. Han ble truffet av ett skudd i hodet og ett skudd i brystet. N025 hadde også en innskuddsåpning i venstre underarm, rett under albuen. Denne skaden kan være forårsaket av prosjektillet som gikk gjennom hodet, eller det kan ha vært et separat skudd. N døde umiddelbart av skuddskadene i hodet og brystet.

N026, født *.*.1996, befant seg på teltplassen ved Kafébygget, og ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av ett skudd i venstre skulder, ett skudd i høyre knehase og ett skudd fortil på høyre legg. Skuddskaden i ryggen og knusningsskaden i lungene og utvendig blodtap antas å ha ført til døden. Ifølge vitneforklaringen til V001 var N026 i live timer etter at hun ble skutt. Retten legger dette til grunn.

N027, født *.*.1988, befant seg på nedre del av teltplassen sørvest for Kafébygget, og ble skutt to ganger. Han ble truffet av ett skudd i ryggen og ett skudd i bakhodet. Skuddskadene i hodet medførte øyeblikkelig bevissthetstap. N027 døde dagen etter på Oslo universitetssykehus av skadene i hodet.

Tiltalte gikk etter dette inn i Lillesalen i Kafébygget, der en rekke personer hadde søkt tilflukt. Noen flyktet ut gjennom dører og vinduer i de tilstøtende rommene, mens andre ble værende i Lillesalen, der de søkte tilflukt bak et piano og et bord. Tiltalte skjøt og drepte syv ungdommer i Lillesalen fra ca. kl. 17.26.

Disse personene ble drept i Lillesalen:

N028, født *.*.1995, befant seg i døråpningen mellom Lillesalen og Storsalen i Kafébygget. N028 ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av ett skudd i hodet, ett skudd baktil i høyre overarm og ett på høyre lår. N028 døde umiddelbart av skuddskadene i hodet.

N029, født *.*.1993, befant seg foran døråpningen mot Storsalen og ble skutt seks ganger. Hun ble truffet av ett skudd i høyre tinning, ett skudd i halsen, ett skudd i høyre skulder, ett skudd i buken, ett skudd i høyre flanke og ett skudd i høyre overarm. Skuddet i hodet førte til umiddelbar bevisstløshet og meget snarlig død.

De fem andre som ble drept i Lillesalen, befant seg langs veggen til venstre for døren mot Storsalen.

N030, født *.*.1993, ble skutt tre, muligens fire, ganger. Hun ble truffet av ett skudd i hodet, ett skudd i brystet, ett skudd i høyre hofte og muligens ett streifskudd baktil på venstre legg. Hodeskaden ga øyeblikkelig bevissthetstap og snarlig død.

N031, født *.*.1994, ble skutt fire ganger. Hun ble truffet av to skudd i hodet, ett skudd i ryggen og ett skudd i venstre skulder. N031 døde øyeblikkelig av skuddskadene i hodet og brystet/buken.

N032, født *.*.1993, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av ett skudd i hodet, ett skudd i

brystkassen og ett skudd i høyre underarm. Skuddskadene i hodet førte til umiddelbar bevisstløshet og meget snarlig død.

N033, født *.*.1994, ble skutt seks ganger. Han ble truffet av ett skudd i hodet, ett skudd i brystet, ett skudd i høyre skulder, ett skudd nedenfor høyre kne, ett skudd i høyre overarm og ett skudd i høyre arm. Hodeskaden førte til umiddelbar bevisstløshet. N033 døde av skuddskadene i hodet og brystet.

N034, født *.*.1993, ble skutt åtte ganger. Han ble truffet av to skudd i hodet, ett skudd i høyre håndledd, ett skudd i venstre arm, ett skudd i venstre overarm, ett skudd i brystkassen, ett skudd i venstre legg og ett skudd i venstre lår. N034 døde nærmest umiddelbart av skuddskadene i hodet og halsvirvelsøylen.

Fra Lillesalen gikk tiltalte til Storsalen, som ligger vegg i vegg, hvor han skjøt og drepte tre personer langs veggen inn mot Lillesalen og to personer langs vinduene. Klokken var da ca. 17.27. Mange hadde på dette tidspunkt klart å unnsnippe fra Storsalen gjennom korridoren og tilstøtende rom.

Disse personene ble drept i Storsalen:

N035, født *.*.1996, ble skutt tre, muligens fire, ganger. Han ble truffet av to skudd i hodet og ett skudd i brystkassen. Han hadde muligens også en skuddskade på høyre peke- og langfingertupp. N035 døde umiddelbart av skuddskadene i hodet.

N036, født *.*.1992, ble skutt tre, muligens fire, ganger. Hun ble truffet av ett skudd i munnen, ett skudd i halsen, ett skudd i venstre skulder og muligens ett streifskudd på bukens høyre del. Skuddskadene i hodet og halsen førte til øyeblikkelig bevisstløshet og meget snarlig død.

N037, født *.*.1995, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av to skudd i hodet og ett i høyre skulder. Skuddskadene i hodet førte til øyeblikkelig bevisstløshet og meget snarlig død.

N038, født *.*.1984, ble truffet av tre skudd. Han ble truffet av ett skudd i høyre øyevinkel, ett skudd i høyre nesevinge og ett skudd i venstre kinn. Skuddskadene i hodet førte til øyeblikkelig bevissthetstap og snarlig død.

N039, født *.*.1993, ble skutt to, muligens tre, ganger. Hun ble truffet av ett skudd på høyre side av pannen og ett skudd i høyre kinn. Hun hadde også innskudd på høyre håndbak. Dette skuddet kan deretter ha gått inn i høyre kinn. Skaden gjennom hodet var umiddelbart dødelig.

Tiltalte gikk deretter ut av Kafébygget, men kom inn igjen og skjøt og drepte én person i korridoren ved døren til Lillesalen ca. kl. 17.28.

N040, født *.*.1994, ble skutt seks ganger. Han ble truffet av ett skudd i hodet, ett skudd i venstre flanke, ett skudd i venstre albuebøy, ett skudd på høyre pekefinger, ett skudd i venstre seteball, ett skudd i høyre lårs bakside. Skuddskaden i hodet førte til umiddelbar bevisstløshet og snarlig død.

Etter dette gikk tiltalte ut av Kafébygget, over teltplassen og ut på det som kalles Kjærlighetsstien. Her skjøt og drepte han 15 personer i tiden mellom ca. kl. 17.31 og ca. kl. 17.37. De ti første drapene fant sted ved et gjerde bak Kjærlighetsstien sørvest for teltplassen, der elleve ungdommer hadde lagt seg ned i en klynge. Bare en av dem overlevde. Tiltalte forsøkte å forvirre dem ved å spørre hvor gjerningsmannen var.

Disse personene ble drept ved gjerdet bak Kjærlighetsstien sørvest for teltplassen:

N041, født *.*.1994, ble skutt to ganger. Hun ble truffet av ett skudd i halsen som fortsatte inn i hodet, og ett skudd i venstre skulder. N041 døde umiddelbart av skuddskaden gjennom hodet.

N042, født *.*.1990, ble skutt én gang i hodet. Han døde umiddelbart av skuddskadene.

N043, født *.*.1993, ble skutt fem ganger. Han ble truffet av to skudd i hodet, ett skudd i halsen, ett skudd i ryggen og ett skudd i venstre lår. N043 døde raskt av skuddskadene.

N044, født *.*.1994, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av ett skudd i hodet, ett skudd under huden i ryggen og ett skudd i høyre lår. Skuddskadene i hodet førte til umiddelbar tap av bevissthet og snarlig død.

N045, født *.*.1993, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av ett skudd i hodet, ett skudd i

ryggen og ett skudd gjennom høyre hånd. N045 døde umiddelbart av skuddskader i hodet/hals/nakke.

N046, født *.*.1994, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av ett skudd i bakhodet, ett skudd i høyre skulderblad og ett skudd i venstre ankel. N046 døde umiddelbart av skuddskadene i hodet.

N047, født *.*.1993, ble skutt to ganger. Han ble truffet av ett skudd i bakhodet og ett skudd i høyre ankel. Skuddskadene i hodet medførte øyeblikkelig bevisstløshet og snarlig død.

N048, født *.*.1992, ble skutt to ganger i hodet. Skuddskadene i hodet medførte øyeblikkelig bevisstløshet og snarlig død.

N049, født *.*.1992, ble skutt tre ganger. Han ble truffet av to skudd i hodet og ett skudd i nakken. Skuddskadene i hodet førte til umiddelbar bevisstløshet og snarlig død.

N050, født *.*.1993, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av to skudd i hodet og ett skudd i venstre langfinger. N050 døde umiddelbart av skuddskadene i hodet.

Tiltalte gikk deretter noen meter sørover og skjøt ungdommer som hadde gjemt seg i skrenten mellom Kjærlighetsstien og vannet. Av de mange som hadde klatret og sklidd ned for å gjemme seg i fjellhyller og i vannkanten her, ble fem drept.

Disse personene ble drept i skrenten mellom Kjærlighetsstien og vannet:

N051, født *.*.1994, befant seg i vannkanten mellom skrenten nedenfor Kjærlighetsstien og Nakenodden. Han ble skutt fire ganger. Han ble truffet av to skudd i høyre flanke, ett streifskudd i høyre side av ryggen og ett skudd i høyre side av buken. N051 ble funnet i vannet, ca. 30 meter fra land. N051 døde øyeblikkelig av skuddskader i brystet.

N052, født *.*.1992, ble skutt to ganger. Han ble truffet av ett skudd i ryggen og ett skudd på utsiden av høyre kne. Skuddskadene i brystet førte til raskt innsettende bevisstløshet og snarlig død.

N053, født *.*.1995, ble skutt fire ganger. Hun ble truffet av ett skudd i nakken, ett skudd i ryggen, ett skudd i høyre flanke og ett skudd i venstre flanke. N053 døde snarlig av skuddskader i nakken og ryggen.

N054, født *.*.1997, ble skutt to ganger i venstre skulder. Hun fikk skuddskader i brystet som medførte umiddelbar bevisstløshet og snarlig død.

N055, født *.*.1995, ble skutt én gang i høyre lyske og ble muligens også truffet av et streifskudd. Skuddskader i buken førte til rask bevisstløshet og relativt snarlig død.

Tiltalte gikk deretter mot Sydspissen og gjennom skogen i retning av det som kalles Skolestua. Han skjøt og drepte to personer i skogen øst for Skolestua mellom kl. 17.40 og 17.44.

Disse personene ble drept i skogen øst for Skolestua:

N056, født *.*.1994, ble skutt to ganger. N056 ble truffet av ett skudd i hodet og ett skudd i buken. N056 døde øyeblikkelig av skuddskader i hodet.

N057, født *.*.1996, ble skutt tre ganger. Han ble truffet av to skudd i hodet og ett skudd i halsen. Hodeskadene førte til øyeblikkelig bevisstløshet og snarlig død.

Etter dette gikk tiltalte til Skolestua, og skjøt to skudd gjennom døren uten å treffe noen av de nærmere 50 personene som gjemte seg der. Han gikk så videre til kaien nedenfor Hovedhuset, hvor han skjøt mot båten Reilulf med tolv flyktende ungdommer om bord. Båten fikk skuddskader, men ingen av ungdommene ble truffet. På veien ned mot kaien kastet han en røykgranat mot et vindu i Hovedhuset for å prøve å røyke ut dem som befant seg der. Da vinduet ikke knuste, kastet han en annen røykgranat mot huset på motsatt side. Denne røykgranaten ble utløst inne i huset, men ingen kom ut. Under hovedforhandlingen forklarte tiltalte at han også hadde med diesel for å tenne på bygninger på øya, men han hadde mistet lighteren og fikk derfor ikke gjennomført denne delen av planen. Først i ettertid ble han oppmerksom på at diesel ikke er antennelig.

Tiltalte gikk deretter tilbake til Kafébygget, hvor han fant en mobiltelefon og ringte politiet for første gang ca. kl. 18.00. Han fikk kontakt og sa at han ville overgi seg. Kontakten ble brutt etter kort tid. Tiltalte gikk etter dette videre til Stoltenberget og Bolsjevika, hvor mange personer hadde samlet seg i vannkanten. Her skjøt og drepte han åtte ungdommer i

tiden mellom ca. kl. 18.01 og kl. 18.08.

Disse personene ble drept ved Stoltenberget:

N058, født *.*.1992, ble skutt én gang i bakhodet. Skuddskadene i hodet medførte umiddelbar bevisstløshet og snarlig død.

N059, født *.*.1993, ble skutt tre ganger. Han ble truffet av to skudd i hodet og ett skudd i ryggen. Skuddskadene har samlet sett medført umiddelbar bevisstløshet og snarlig død.

N060, født *.*.1993, ble skutt tre ganger i hodet. Skuddskadene i hodet medførte umiddelbar bevisstløshet og snarlig død.

Disse personene ble drept ved Bolsjevika:

N061, født *.*.1993, ble skutt én gang i hodet. N061 døde øyeblikkelig av skuddskadene i hodet.

N062, født *.*.1992, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av ett skudd i halsen/hodet, ett skudd i ryggen og ett skudd i venstre hånd. N062 døde umiddelbart av skuddskadene i halsen/hodet.

N063, født *.*.1994, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av ett skudd i hodet, ett skudd i venstre skulder og ett skudd i venstre bryst. N063 døde umiddelbart av skuddskadene i hodet.

N064, født *.*.1992, ble skutt fire ganger. Han ble truffet av to skudd i ryggen, ett skudd på venstre side av setet og ett skudd gjennom venstre håndledd. N064 døde snarlig av skuddskader i brystet.

N065, født *.*.1993, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av to skudd i hodet og ett skudd i ryggen. N065 døde umiddelbart av skuddskader i hodet og brystet.

Tiltalte gikk så videre til det såkalte Pumpehuset. Også her hadde det samlet seg en rekke personer, som han forsøkte å villedde ved å spørre om de hadde sett gjerningsmannen. Tiltalte sa videre at han var politimann, at gjerningsmannen fortsatt var på øya, og at han hadde en båt han kunne redde dem over til fastlandet med. Noen ungdommer gikk frem mot tiltalte, og da en av ungdommene spurte om han kunne legitimere seg, begynte tiltalte å skyte. Tiltalte skjøt og drepte 14 ungdommer ved Pumpehuset og i vannet utenfor fra ca. kl. 18.13.

Disse personene ble drept ved Pumpehuset:

N066, født *.*.1992, ble skutt én gang i hodet. N066 døde tilnærmet umiddelbart av skuddskadene i hodet.

N067, født *.*.1995, ble skutt én gang i buken. N067 døde av forblødning fra skuddskadene i buken. Bevissthetstap inntrådte innen ett minutt og døden straks etter dette.

N068, født *.*.1993, ble skutt tre ganger. Han ble truffet av ett skudd i hodet, ett skudd i ryggen/brystet og ett skudd i venstre hoft. Hodeskaden medførte umiddelbar bevisstløshet og snarlig død.

N069, født *.*.1994, ble skutt minst tre, muligens fire, ganger. Han ble truffet av ett skudd i venstre skulder, ett skudd i korsryggen og ett skudd i venstre flanke. Han hadde også en streifskuddskade på venstre hånd. Skuddskade på halsen har medført rask bevisstløshet. N069 døde av skuddskader i brystet og buken.

N070, født *.*.1990, ble først skutt i høyre legg ved Kafébygget. Hun ble senere skutt to ganger ved Pumpehuset; ett skudd i hodet og ett skudd gjennom venstre hånd. N070 døde umiddelbart av skuddskader i hodet.

N071, født *.*.1995, ble skutt to ganger. Han ble truffet av ett skudd i bakhodet og ett skudd i ryggen. Skuddskader i hodet og halsen førte til øyeblikkelig bevisstløshet og snarlig død.

N072, født *.*.1991, ble skutt én gang i hodet. N072 døde umiddelbart av skuddskaden i hodet.

N073, født *.*.1992, ble skutt én gang i hodet. N073 døde umiddelbart av skuddskadene i hodet.

N074, født *.*.1991, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av ett skudd i bakhodet, ett streifskudd i ansiktet hvor et prosjektilfragment gikk inn i brysthulen, og ett skudd i venstre albue. Hodeskaden medførte umiddelbar bevisstløshet og snarlig død.

N075, født *.*.1995, ble skutt tre ganger. Han ble truffet av to skudd i hodet. Han fikk

også en gjennomgående skuddskade i høyre overarm. N075 døde umiddelbart av skuddskader i hodet.

N076, født *.*.1989, ble skutt fire ganger. Han ble truffet av ett skudd i ryggen, ett skudd i nakken, ett streifskudd i nakken og ett streifskudd i bakhodets høyre side. Skuddet mot nakken førte til øyeblikkelig bevisstløshet og snarlig død.

N077, født *.*.1993, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av ett skudd i halsen, ett skudd i ryggen og ett skudd i høyre setehalvdel. Skuddskader i hodet og brystet førte til umiddelbar bevisstløshet og snarlig død.

N078, født *.*.1983, befant seg i vannkanten nedenfor pumpehuset. Han ble skutt to ganger i hodet. Skuddskader i hodet førte til umiddelbar bevisstløshet og død.

N079, født *.*.1992, ble skutt én gang i hodet. Skuddskadene i hodet førte til umiddelbart bevisstløshet og nokså snarlig død.

Fra Pumpehuset gikk tiltalte til Vestspissen, hvor han skjøt mot personer og båter. Ca. kl. 18.24 ringte han og snakket med politiet siste gang. Også i denne samtalen sa tiltalte at han ville overgi seg.

Tiltalte gikk så til Sydspissen av Utøya, hvor det hadde samlet seg mange ungdommer. Noen gjemte seg i buskene, mens andre forberedte seg på å svømme over til landsiden. Tiltalte skjøt og drepte fem ungdommer i vannkanten ca. kl. 18.30.

Disse personene ble drept i vannkanten på Sydspissen:

N080, født *.*.1988, ble skutt to ganger i ryggen. N080 døde av skuddskadene i ryggen. Det gikk flere minutter før døden inntraff.

N081, født *.*.1996, ble skutt tre, muligens fire, ganger. Han ble truffet av ett skudd i hodet og ett skudd gjennom halsen. To skudd gikk gjennom høyre arm og hånd. Det ene kan ha gått videre inn i hodet. N081 døde umiddelbart av skuddskader i hodet.

N082, født *.*.1995, ble skutt én gang i hodet. Skuddskadene i hodet førte til umiddelbar bevisstløshet og rask død.

N083, født *.*.1991, ble skutt minst én gang. Hun ble truffet av ett skudd i skulderen som fortsatte opp i hodet. Den andre skuddskaden var fra et streifskudd på høyre hånd, og kan ha kommet fra skuddet i skulderen. Skuddskader i hodet og halsen førte til umiddelbar bevisstløshet og snarlig død.

N084, født *.*.1994, ble skutt tre ganger. Hun ble truffet av ett skudd i nakken, ett skudd i brystet og ett skudd i venstre seteball. N084 døde av skuddskader i hodet og brystet. Skuddet i hodet førte til umiddelbar bevisstløshet og snarlig død.

Fra Sydspissen gikk tiltalte mot Skolestua, hvor han ble pågrepet av politiet kl. 18.34.

To personer døde under flukt fra tiltaltes skudd.

N085, født *.*.1994, var blant dem som ble beskutt utenfor Sydspissen første gang tiltalte var her ca. kl. 17.40. N085 ble ikke truffet, men druknet under forsøk på å flykte fra øya ved å legge på svøm. Han ble funnet utenfor Sydspissen på seks meters dyp. Han hadde skum i luftveiene og store oppblåste lunger. Han hadde ikke utvendige fysiske skader.

N086, født *.*.1994, døde av fallskadene under forsøk på å flykte mellom ca. kl. 17.37 og ca. kl. 18.01. Han falt utfor en klippe ved Vestspissen og ned i vannet, og fikk blant annet skallebrudd, brudd i bekkenet, rift i høyre lunge og milten og stor blødning i høyre brysthule. Dødsårsaken er ikke entydig. Fallskadene har ikke medført øyeblikkelig død. Forandringer i luftveiene kan tyde på drukning.

4.2.3 Forsøk på drap

I tillegg til de drepte ble til sammen 33 personer truffet og skadet av skudd. Tiltalte forklarte i retten at han hadde til hensikt å drepe alle tilstedeværende på Utøya. At dette var tiltaltes hensikt, fremgår også klart av de skaddes og andre vitners beskrivelser av hans målrettede opptreden under skytingen. Med et par unntak skjøt tiltalte etter alle de personer han så.

De skadde forklarte seg i retten, med unntak av N091 og N114. Beskrivelsen nedenfor av hvordan de enkelte ble skadet, og skadeomfanget, bygger på de fornærmedes forklaringer og legerklæringer. Når det gjelder skadene, begrenser retten seg til å redegjøre for antall skuddskader og de fysiske virkningene av disse skadene. Retten gjengir også enkelte korte

beskrivelser de skadde ga av tiltalte. Det sier seg selv at mange av de fornærmede i tillegg har hatt betydelige psykiske reaksjoner som følge av terrorhandlingen. Det vises til den generelle redegjørelsen i pkt. 4.1.1. om dette.

Følgende personer ble skutt og skadet av tiltalte:

N087 er født *.*.1991. N087 forklarte at hun befant seg i teltet på teltplassen da hun forsto at det var noen som skjøt på Utøya. Hun og venninnen løp ut. Under flukt fra gjerningsmannen ble hun truffet i høyre underarm. Hun hørte mange skudd, og det var panikk og kaos rundt henne. N087 og venninnen klarte å svømme over til landsiden. Det var iskaldt i vannet, og hun mistet følelsen i ben og armer. På landsiden ble hun tatt imot av ambulanspersonell, og ble raskt evakuert til en Essostasjon i nærheten.

Flere prosjektilfragmenter i armen måtte fjernes poliklinisk. N087 har vært sykmeldt siden februar i år, og får fortsatt behandling.

N088 er født *.*.1991. N088 var i likhet med N087 på teltplassen da han hørte skudd. Det kom en gruppe ungdommer løpende og ropte at han måtte løpe. Han løp innover i skogen. Han snudde seg og så en uniformert mann med våpen komme fra Kafébygget. Mannen sto på toppen av bakken, og det virket som om han forsøkte å få oversikt over hva som skjedde. Han snakket ikke med noen, bare sto og kikket. Plutselig hevet han våpenet mot N088 og de andre han var sammen med. N088 ble truffet én gang i ryggen ved høyre skulderblad. Han gjemte seg under et tre og klarte å ringe nødnummeret 113. Der fikk han råd om hvordan han skulle forholde seg, og han ble senere oppringt av politiet. Skuddskaden gjorde det veldig vanskelig for ham å puste, og han tror selv han besvimte flere ganger mens han lå under treet.

Skuddet førte til bruddskader i skulderbladet og i 3. og 4. ribben. Han fikk tallrike prosjektilfragmenter i kroppen, og høyre lunge ble skadet. N088 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 1. august 2011. Han har fått noe nedsatt lungefunksjon som følge av skuddskaden.

N089 er født *.*.1992. N089 forklarte at hun satt på utescenen ved teltplassen da hun hørte smell. Det kom mange løpende som sa at det var en mann som skjøt. En mann i politiuniform kom gående rolig nedover stien. N089 sto på det tidspunktet sammen med mellom 30 og 50 personer i enden av teltplassen. Da flere i gruppen gikk mot tiltalte, løftet han opp geværet og skjøt. N089 og de andre løp inn i skogen. Hun forklarte at hun hørte mange skudd, og at prosjektiler gikk like over hodet hennes. Under flukt ble hun truffet av et prosjektilfragment i høyre lår, uten at skaden var alvorlig. Hun merket ikke at hun ble truffet, og fortsatte å løpe, først mot Kjærlighetsstien, men forandret retning mot Sydspissen. Derfra la hun på svøm sammen med flere andre. Da de hadde kommet et stykke ut i vannet, så hun at tiltalte kom ned på Sydspissen. Tiltalte ropte med kraftig stemme at de skulle stoppe og komme tilbake. Hun så at han siktet på folk som sto der, og at de falt. Mens N089 svømte, fikk hun astmaanfall, noe som medførte at hun fikk store problemer med å puste og følgelig også med å svømme. Hun kastet opp flere ganger under svømmeturen. Etter ca. én time i vannet ble hun plukket opp av en robåt mellom 50 og 100 meter fra land, og brakt i sikkerhet.

N089 fikk betennelse i hofte og kne etter svømmeturen, slik at hun måtte bruke krykker i én måned. Hun har fortsatt vondt i hofte, kne og lår.

N090 er født *.*.1994. Hun var på teltplassen da tiltalte gikk i land på Utøya. Under flukt fra skytingen ble hun beskutt og truffet av flere prosjektilfragmenter i venstre legg. N090 løp til Sydspissen, hvor hun kledde av seg og la på svøm. Siden vannet var kaldt, ombestemte hun seg og svømte tilbake til land. Hun løp deretter til brygga nedenfor Hovedhuset, hvor noen forsøkte å starte båten Reiluf. N090 hoppet igjen i vannet og ble trukket opp i båten. Hun så en mann i politiuniform ved brygga, men skjønte ikke med en gang at dette var gjerningsmannen. Det var noen som ropte at det var gjerningsmannen. Tiltalte skjøt mot dem, og flere skudd traff båten. Tiltalte virket rolig og uten hastverk.

N090 var innlagt ved Sykehuset Asker og Bærum i ca. ett døgn, hvor hun fikk operativ behandling med sårrevisjon og fjerning av flere fragmenter. Hun har fortsatt splinter i leggen og får vondt hvis hun bruker benet mye.

N091 er født *.*.1996. N091 forklarte seg ikke i retten. Det fremgår av hennes politifor-

klaring at hun befant seg på teltplassen da hun skjønnte at det ble skutt på øya. Idet hun flyktet fra stedet, ble hun skutt etter og truffet i høyre skulder og overarm. Hun ble også skutt i høyre side av magen, enten samtidig eller noe senere. Skuddet i skulderen førte til brudd i skulderbladet og skade i høyre lunge. Skuddet i magen gikk inn i underhud og fettvev.

N091 var undergitt sykehusbehandling i ca. 12 dager fra 22. juli 2011, blant annet ved Oslo universitetssykehus, hvor hun ble operert med omfattende sårrevisjon. Ifølge legeerklæring av 22. februar 2012 kan skaden i skulderområdet gi varig men.

N092 er født *.*.1995. N092 befant seg på teltplassen da hun ble skutt under flukt og truffet i høyre underarm. Skuddet gikk gjennom armen. Hun forklarte at det følte som å bli slått av et balltre. Hun løp til Skolestua og ble tatt inn på et soverom der av en representant fra Norsk Folkehjelp som undersøkte såret hennes. Hun gjemte seg under sengen. Tiltalte kom etter hvert bort til Skolestua og skjøt gjennom vinduet. Flere tilstedeværende skrek av redsel. N092 trodde tiltalte var inne i Skolestua, og at han ville komme inn på soverommet. Etter hvert hørte hun at skuddene var lenger borte.

N092 ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli 2011, hvor hun ble operert med rensing av sår. Hun ble deretter overført til lokalsykehus.

N093 er født *.*.1994. Hun satt i teltet med to venninner da noen ropte at de måtte komme seg ut. De gikk ned til en gruppe som hadde samlet seg i enden av teltplassen. Plutselig begynte alle å løpe. Det oppsto kaos, og flere snublet i teltbarduner. Hun så ikke tiltalte. N093 ble skutt under flukt og truffet i venstre legg uten at det forårsaket alvorlige skader. Hun løp til Sydspissen, hvor hun kledde av seg en del klær og begynte å svømme. Da hun var kommet ca. 100 meter fra land, hørte hun skudd og så en mørkkledd skikkelse. Det så ut som han skjøt en person på stranden. N093 ble tatt opp av en båt og fikk hjelp da hun ble satt av på landsiden.

N094 er født *.*.1989. Hun forklarte at hun var i kjøkkengjengen, og at hun sto i Kafébygget og tok oppvasken da hun hørte smell. Hun søkte tilflukt i Lillesalen, hvor hun og flere andre gjemte seg bak et piano. N094 ble skutt minst fire ganger. Skuddene traff henne først i hendene, så i kjeven og så i brystet. N094 forklarte at hun prøvde å holde kjeven på plass. Hun så ikke tiltalte, men vet nå at han sto over pianoet mens han skjøt. Deretter beveget han seg bak pianoet og fortsatte å skyte dem som lå der. N094 reiste seg opp og løp ut av bygget. Der falt hun om. Hun blødde kraftig fra sårene og prøvde å stoppe blødningene samtidig som hun ropte på hjelp. Mange løp forbi henne og så redde ut. V002 kom bort til henne og fikk båret henne bort til skatebordrampen mellom Kafébygget og Pumpehuset. Der ble sårene forbundet, og blødningene stoppet.

N094 ble innlagt ved Oslo universitetssykehus og gjennomgikk operativ behandling av kjevebruddet og sårskadene. Hun ble operert til sammen fem ganger, og ble utskrevet fra sykehuset 19. august 2011.

N095 er født *.*.1994. Hun befant seg i Lillesalen i Kafébygget da hun ble skutt to ganger. Ett skudd traff venstre kne, og ett skudd traff venstre skulder. N095 forklarte at det ble løsnet mange skudd i rask rekkefølge. Flere personer ble skutt, og én av dem falt over N095. Hun lå med øynene igjen. Skytingen stoppet, og hun hørte at tiltalte ladet om. Deretter skjøt han kontrollerte enkeltskudd. N095 hørte ikke tiltalte si noe i Lillesalen. Da tiltalte hadde gått ut, hørte hun rop, men hun forsto ikke ordene. Hun trodde først det var flere gjerningsmenn som ropte beskjeder til hverandre, men har senere tenkt at det var kamprop.

Skuddet som traff N095 i kneet, gikk inn på innsiden, videre gjennom fett/muskulatur i låret og endte under huden på utsiden av låret. Skuddet i skulderen forårsaket ikke alvorlige skader. Hun ble innlagt ved Sykehuset Asker og Bærum 22. juli 2011, hvor hun gjennomgikk operativ behandling for skaden i benet og fjerning av prosjektilet. Påfølgende dag ble N095 overført til Sykehuset Telemark for videre behandling. Hun ble utskrevet 30. juli 2011.

N096 er født *.*.1993. Han befant seg i Lillesalen i Kafébygget, der han ble skutt én gang i venstre fot og én gang i armen. Tiltalte skjøt mange raske skudd mot de mange som befant seg i Lillesalen. Ifølge N096 ladet tiltalte om, og flere av dem som befant seg samme sted som N096, forsøkte å gjemme seg bak et piano og et bord. Tiltalte skjøt deretter mot dem. N096 lot seg falle ned og spilte død. En venn av ham, N034, falt delvis over N096. Det samme gjorde N033. Både N034 og N033 ble skutt flere ganger i kroppen før tiltalte skjøt

dem i hodet, hvorpå de døde. Etter at tiltalte hadde skutt N034, ladet han veldig rolig om. Deretter gikk han inn i Storsalen, hvor han fortsatte å skyte.

Skuddet som traff N096 i foten, gikk inn på yttersiden, forårsaket brudd av ben i mellomfoten, og endte i hælbenet. Han ble innlagt ved Sykehuset Asker og Bærum 22. juli, hvor han gjennomgikk operativ behandling med sårrevisjon og fjerning av et prosjektil. Påfølgende dag ble N096 overført til Sykehuset Østfold for videre behandling, hvor han ble utskrevet 2. august 2011. Han har totalt hatt fire operasjoner. N096 har fortsatt mye smerter i foten, og han bruker smertestillende nesten hver dag.

N097 er født *.*1991. N097 befant seg i Lillesalen i Kafébygget, da han så tiltalte komme gående rolig opp trappen til Kafébygget. Ifølge N097 så tiltalte forvirret ut, og ansiktet virket fordreid i en blanding av sinne og glede. N097 var i Lillesalen med venninnen N029. Da tiltalte kom inn i rommet, dro N097 N029 ned på gulvet, slik at hun lå ved siden av ham. Hun ble drept.

N097 ble skutt én gang med pistolen i ansiktet. Skuddet gikk inn i venstre side av ansiktet, via ganen og ut under høyre øye, og førte til blant annet knusningsskade i øyehulen og skade på synsnerven. Prosjektilet var millimeter fra hovedpulsåren. Etter noen kritiske timer ble han fraktet til Oslo universitetssykehus med helikopter, hvor han gjennomgikk flere operasjoner før han ble utskrevet 1. august 2011. Han forklarte at skaden i ganen nå er grodd helt igjen, men at han fortsatt er nummen i deler av ansiktet. På det høyre øyet har han bare 10 prosent syn, og han har tidvis dobbeltsyn. Han har vært 90 prosent sykmeldt siden 22. juli 2011.

N098 er født *.*1990. N098 forklarte at hun befant seg i døråpningen mellom Lillesalen og korridoren i Kafébygget da hun ble beskytt. Hun ble truffet av ett skudd i høyre kne. N098 har forklart at hun etter å ha blitt truffet løp over til Spisesalen, hvor hun hoppet ut av vinduet. Hun løp så til Pumpehuset, hvor to andre forbandt såret hennes. N098 forsøkte å løpe videre, noe hun ikke klarte på grunn av skuddsåret i benet. Ifølge N098s forklaring ble hun deretter båret et stykke av andre på øya. Lyden av skudd kom imidlertid nærmere, og hun ba de andre løpe. Selv la hun seg på bakken og spilte død. Hun så tiltalte fem til ti meter fra der hun lå, men tiltalte gikk videre uten å gjøre noe mer mot henne. N098 ble etter hvert båret om bord i en båt som kom til, og evakuert sammen med flere andre.

Skuddet som traff N098, gikk inn på utsiden av kneet, gjennom lårbenet og forårsaket brudd i dette. N098 ble innlagt ved Ringerike sykehus, og lårbensbruddet ble stabilisert. Hun ble dagen etter overført til Sykehuset Østfold, hvor hun gjennomgikk operasjoner med fjerning av prosjektil, sårrevisjon og behandling av lårbensbruddet. Hun ble utskrevet 31. juli 2011. Hun skal ha en ny operasjon høsten 2012 for å fjerne en plate i benet.

N099 er født *.*1992. N099 har forklart at han befant seg i Storsalen i Kafébygget da han ble skutt. Deretter flyktet han ut av bygningen. Han var ikke klar over at han var skutt, før han traff en som fortalte ham det. På grunn av skuddskadene ble det etter hvert vanskeligere å gå, men han fikk hjelp av tre andre, og endte til slutt opp ved Sydspissen. N099 har forklart at mens han satt der, kom tiltalte og spurte med rolig, snill stemme: «Har du sett ham?» N099 oppfattet dette slik at han prøvde å lure dem til å tro at tiltalte var polititjenestemann som lette etter gjerningsmannen.

N099 valgte å kaste seg i vannet. Han kan ikke svømme, men kom seg 2–3 meter bortover under vannet. Han så prosjektiler slå ned rundt ham. Da han kom opp til vannoverflaten, så han blod rundt seg, og tror han ble truffet av skudd mens han var i vannet. Han klarte å komme seg bort til en stein, hvor han gjemte seg til han ble reddet.

N099 ble truffet i begge lår og i høyre ankel. Skuddene førte til sårskader, og N099 var innlagt ved Ringerike sykehus fra 22. til 25. juli 2011. Han ble operert to ganger, hvor bløtvev og et prosjektilfragment ble fjernet fra høyre lår og skuddsårene ble rensed og sydd.

N100 er født *.*1992. N100 forklarte at hun etter informasjonsmøtet om eksplosjonen i regjeringskvartalet satte seg i et hjørne i Storsalen for å lade mobiltelefonen. Hun satt sammen med N035 og N036. N100 fikk øye på tiltalte, som skjøt mot dem. Alle tre ble truffet. N035 og N036 ble drept. N100 ble skutt i halsen, venstre overarm og venstre lillefinger. Hun ble som følge av skuddene slått bakover. N100 har forklart at N036 ble liggende over henne, og at hun skjønte at N036 var død.

Skuddet i halsen førte til brudd i 3. og 4. nakkevirvel og skade på ryggmargen, samt omfattende vevsskade. Skuddet i overarmen førte til omfattende bruddskader. Hun ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli, hvor hun ble operert flere ganger for fiksjon av nakkebruddet, rammefiksjon av venstre overarm og delvis amputasjon av venstre lillefinger, samt sårrevisjoner. N100 ble overført til St. Olavs Hospital 15. august, hvor hun var innlagt frem til 30. november 2011. På grunn av avstiving av nakken med titanplate har hun fått trangere hals. Hun har fått varig skade på ryggmargen og varig nerveskade i hånden. Hun har spasmer i beina og den ene armen. Hun klarer ikke å løpe. Når hun har sittet en stund, er det vanskelig å gå fordi muskulaturen strammer seg.

N101 er født *.*.1994. N101 forklarte at hun befant seg på Kjærlighetsstien og ble skutt én gang i venstre side av hodet. N101 var den eneste i en klynge på elleve personer som overlevde. De hadde lagt seg ned ved siden av hverandre og spilte døde. N101 holdt hånden til bestevenninnen N044, da tiltalte kom og skjøt dem én etter én. N101 forklarte at hun merket at venninnen ble drept. Etter en stund klarte N101 å slepe seg inn i skogen. Der traff hun V003, som hjalp henne videre. Til slutt kom de til det såkalte Rocketeltet, hvor de gikk inn etter at V003 hadde sjekket at det var tomt. V003 gikk for å finne noe å forbinde N101 med. N101 hørte skudd mens V003 var borte, og en stund trodde hun at V003 var blitt drept. V003 kom imidlertid tilbake med bandasjer og forbandt N101. N101 forklarte at hun deretter så mørke sko og mørk bukse med refleks passere utenfor teltet, og at hun kjente igjen tiltaltes ben. Etter en stund kom en politimann inn i teltet. N101 så at uniformen var annerledes, men trodde likevel de skulle bli drept. Politimannen beroliget dem. Han gikk ut og kom tilbake med en politimann til, samt en skadet gutt. De måtte vente i teltet en stund fordi området ikke var sikret.

Skuddet som traff N101, forårsaket sårskader i hodebunnen og hjerneblødning. N101 var innlagt ved Ringerike sykehus, Oslo universitetssykehus og Sykehuset Vestfold i perioden 22. til 25. juli 2011.

N102 er født *.*.1993. N102 forklarte at hun var ved Sanitærbygget da noen kom løpende og sa at det var skyting på øya. N102 løp deretter langs Kjærlighetsstien og forsøkte å skjule seg på en berghylle i skrenten nedenfor stien. Hun ble likevel skutt av tiltalte, minst én gang. Hun ble som følge av skuddet eller skuddene slengt bort fra der hun lå. N102 har forklart at hun hyperventilerte, og at det føltes som om kroppen este ut. Bena ville ikke lystre, men hun klarte å dra seg ned til noen busker, hvorpå hun falt ned i vannet. Hun ble etter hvert kraftig nedkjølt, ble kvalm og kastet opp blod. Hun ble til slutt hjulpet opp av vannet, og senere fraktet bort fra øya.

Ett skudd gikk inn i korsryggen og ødela blant annet venstre nyre og skadet bukspyttkjertelhalsen, tykktarmen og milten. Hun var først innlagt og operert ved Drammen sykehus, hvor blant annet venstre nyre ble fjernet og hull i tykktarmen reparert. Deretter ble hun overført til Oslo universitetssykehus 24. juli for nye operasjoner. I tillegg til de beskrevne skadene i buken fikk hun omfattende skader på nerverøtter i lenderyggen med lammelser av muskulaturen, særlig i venstre lår. Ved utskrivelse 18. august 2011 ble N102 overført til Sunnaas sykehus for videre behandling. Hun går fortsatt med krykker og har sterke smerter i venstre ben.

N103 er født *.*.1993. N103 forklarte at han og broren på 14 år var i teltleiren da de ble klar over at det ble skutt på Utøya. De løp og gjemte seg under en berghylle nedenfor Kjærlighetsstien. Der var det ca. ti personer da de kom, men det kom stadig flere. N103 ble skutt, og han falt ned til vannkanten. Mens han lå der, ble han skutt igjen. Broren kom seg unna uten å bli skutt.

N103 ble truffet av fem skudd – i hodet, venstre skulderregion, venstre hånd, låret og høyre underarm. Skuddet i hodet gikk inn på høyre side, og førte til omfattende skader med åpent kraniebrudd og ødelagt hjernevev samt skade på høyre øye og tilliggende benstruktur. Han har mistet synet på høyre øye og bruker protese. Skuddet i skulderregionen ødela skulderleddet og skadet nerver til venstre arm. Skuddet i venstre hånd førte til omfattende skader og amputasjon av tre fingre. N103 ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli 2011, hvor han var under intensiv behandling og ble operert en rekke ganger, inntil han 15. august 2011 ble overført til Sunnaas sykehus for videre behandling.

N104 er født *.*.1992. N104 forklarte at hun var på vei mot Kafébygget da hun hørte skudd. Hun gjemte seg først i et telt, og sprang deretter til «Tromsleiren». De som hadde samlet seg der, var svært usikre på hva som skjedde, og hun løp videre inn i skogen. Der traff hun N091, som var skutt. Mens hun dro N091 med seg videre, så hun N027 liggende på bakken. Han pustet, men hun fikk ikke kontakt med ham. Hun traff V004, som deretter tok seg av N091. N104 gjemte seg så under berghyllen ved Kjærlighetsstien. Mens hun lå der, byttet hun plass med V005. Idet N104 så opp, så hun tiltalte. Han skjøt henne i magen. N104 forklarte at dette kjentes som om magen eksploderte. Hun beveget seg så mot vannkanten, og ble da skutt i armen. Hun kom seg likevel videre, og gjemte seg sittende mot fjellveggen i vannkanten.

N104 ble truffet i magen, høyre albue/overarm, høyre kneregion og høyre del av brystveggen. Skuddet i magen skadet blant annet tykktarmen, tynntarmen og bukveggen. Skuddet i albuen/overarmen førte til stor bløtdelsskade, og skuddet i kneet skadet vev, sener og leddkapsel. Hun ble først innlagt og operert akutt ved Ringerike sykehus, hvor blant annet en del av tykktarmen ble fjernet. Deretter ble hun overført til Oslo universitetssykehus 23. juli 2011, hvor hun undergikk flere operasjoner med blant annet fjerning av høyre del av tykktarmen og en del av tynntarmen. Ved utskrivning 22. august ble N104 overført til Universitetssykehuset Nord-Norge, hvor hun var innlagt frem til 29. august 2011.

N105 er født *.*.1993. N105 forklarte at han så tiltalte komme gående ved Kafébygget, og at tiltalte skjøt en person med tre skudd. N105 løp av gårde sammen med N051 og V006. De gjemte seg ved vannkanten nedenfor Kjærlighetsstien.

N105 ble skutt mot og truffet i høyre flanke. Et mindre prosjektilfragment gikk inn i høyre øvre del av magen, uten å forårsake alvorlige skader.

N106 er født *.*.1994. Hun forklarte at hun var på Utøya med sin 14 måneder yngre søster N037. Søsteren ble drept. N106 var i teltet på teltplassen da hun hørte skudd. Hun løp til skrenten nedenfor Kjærlighetsstien, der hun ble skutt to ganger.

N106 ble truffet av ett skudd i magen og fikk også et 10 cm stort sår på innsiden av høyre overarm. Hun fikk skader i høyre lunge og under høyre skulderblad, brudd på to ribben og en rekke prosjektilfragmenter i brystveggen og flanken på høyre side. N106 ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli 2011, hvor hun ble operert syv ganger, og utskrevet 10. august 2011. Hun har fortsatt smerter i underarmen.

N107 er født *.*.1996. N107 forklarte at hun var sammen med andre fra Troms i teltleiren da de hørte skudd. Også N107 løp til skrenten nedenfor Kjærlighetsstien. Først lå hun under en berghylle, men da skuddene kom nærmere, krøp hun ned mot vannkanten. Der ble hun skutt til sammen fire eller fem ganger.

N107 ble truffet i buken, halsregionen og i begge lår. Skuddet i buken førte til store blødninger, og deler av tynn- og tykktarmen måtte senere fjernes. Skuddet i halsen førte til at hun måtte fjerne deler av muskulaturen mellom skulderen og ryggen og gjennomgå hudtransplantasjon. Skuddskadene i lårene førte til at muskelmasse måtte fjernes, 400 gram fra venstre lår og 200 gram fra høyre. Hun var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 16. august 2011, og ble operert seks ganger. Deretter var N107 innlagt ved Universitetssykehuset Nord-Norge fra 26. august til 13. september 2011 for videre behandling.

N108 er født *.*.1994. N108 forklarte at hun var foran Kafébygget, hvor hun møtte en venn, da hun hørte flere smell. De løp til Kjærlighetsstien, hvor N108 så gjemte seg under berghyllen i skrenten nedenfor stien. Hun ble truffet av minst to skudd.

Skuddene gikk inn i høyre arm, og førte til et relativt stort åpent sår på underarmen og to sårskader på overarmen. N108 var innlagt ved Ringerike sykehus fra 22. til 24. juli 2011, hvor hun gjennomgikk operativ behandling med blant annet sårrevisjon og fjerning av prosjektilfragmenter. Hun ble deretter overført til Universitetssykehuset Nord-Norge. Hun var på sykehus i to uker.

N109 er født *.*.1992. N109 forklarte at han befant seg i låven ved Hovedhuset da han hørte smell og rop utenfor. Han gikk ut og så én person bli skutt. N109 løp deretter sammen med flere andre. Han snudde seg og så tiltalte gå rolig og kontrollert videre. N109 løp til teltleiren, hvor det sto flere fra Troms AUF. N109 så da tiltalte skyte én person i vaktuniform. Det brøt ut panikk blant dem som sto der, og N109 løp inn i skogen og opp på

Kjærlighetsstien. Han hørte mange skudd som stadig kom nærmere. Han så en jente bli truffet av flere skudd i ryggen. Han skjønnte at personen han så i politiuniform, var gjerningsmannen. N109 løp til det svartnet for ham, og han våknet opp i vannkanten.

N109 ble truffet av et skudd nedenfor venstre kneskål. Som følge av fall pådro han seg også brudd i venstre øyehule. Skuddet førte til åpent brudd i skinnebenet, stor bløtdelsskade og varig nerveskade i leggen. Han ble innlagt ved Ringerike sykehus 22. juli 2011, hvor han ble operert og blant annet fikk påsatt eksterne fiksasjon for stabilisering av bruddet i leggen. Påfølgende dag ble N109 overført til Universitetssykehuset Nord-Norge, hvor han gjennomgikk operasjoner av skaden i øyehulen og bruddskaden i benet og sårrevisjoner.

N110 er født *.*.1995. N110 forklarte at hun var i Kafébygget da hun hørte smell. Hun løp til Pumpehuset og kastet seg deretter ut i vannet, hvor hun ble skutt én gang i høyre del av brystet. Skuddet gikk inn i høyre brysthule og gjennom lungen.

N110 ble innlagt ved Ringerike sykehus 22. juli 2011, hvor det ble påvist luft- og blodansamling i brysthulen. Hun ble deretter overført til Oslo universitetssykehus, hvor hun ble operert for sårskaden i brystet og fikk fjernet fremmedlegemer fra ansiktet. N110 ble utskrevet 4. august 2011. Hun har spontane smerter i brystet. Prosjektilet ligger for nær ryggmargen til at det kan fjernes, og ligger følgerig fortsatt i brystet. Hun har fått redusert lungekapasitet.

N111 er født *.*.1991. N111 forklarte at han befant seg i Kafébygget da han hørte skudd. Han løp da ut, ned en skråning og bort til Pumpehuset. Der gjemte han seg med flere andre. Tiltalte kom mot dem og sa at han var fra politiet, at gjerningsmannen ikke var tatt, og at det lå en båt klar ved kaien for å evakuere dem. N111 og andre ba tiltalte legitimere seg. Ifølge N111 gikk det maksimalt ett minutt før tiltalte begynte å skyte.

N111 ble skutt tre ganger, henholdsvis i høyre og venstre lår og venstre del av pungen. Skuddene førte til tre større sårskader med betydelige vevsskader. Han ble innlagt ved Ringerike sykehus 22. juli 2011, og overført til Stavanger universitetssykehus dagen etter. N111 ble operert flere ganger, med blant annet fjerning av prosjektilfragmenter, sårrevisjon og hudtransplantasjon, før han ble utskrevet 17. august 2011.

N112 er født *.*.1990. N112 forklarte at han befant seg i Kafébygget da han hørte skudd. Han så gjennom vinduet at folk løp mot teltplassen, og at en person ble skutt og falt. N112 så tiltalte gå rolig. Da det ble skutt mot vinduene, løp N112 ut og endte opp ved Pumpehuset sammen med andre. Tiltalte kom dit og sa han var fra politiet, og at det ville komme båter for å evakuere dem. N112 var i tvil om hvorvidt tiltalte var politimann, på grunn av det han hadde sett fra Kafébygget. Noen ba tiltalte legitimere seg. En person, som gikk opp mot tiltalte, ble skutt. Han så også at tiltalte skjøt andre i hodet. N112 forsøkte å gjemme seg og beskytte seg ved å legge armene over hodet, men ble skutt to ganger. Tiltalte gikk deretter litt bort, men kom snart tilbake. N112 pustet høyt, så tiltalte skjønnte at han var i live. N112 ble da skutt for tredje gang. Han holdt deretter pusten for at tiltalte skulle tro han var død. Etter at tiltalte hadde gått, ropte N112 på hjelp. Ingen reagerte; alle rundt ham var døde.

Skuddene traff N112 i henholdsvis venstre skulder, venstre lår og i buken. Skuddskadene i skulderen og låret førte til at armen og benet senere måtte amputeres. Skuddet i buken medførte at magesekken, leveren, venstre lunge og hjertet ble skadet. N112 ble innlagt ved Ringerike sykehus 22. juli 2011, hvor han fikk akutt livreddende behandling, og ble overflyttet til Oslo universitetssykehus samme natt. Her gjennomgikk han en rekke operasjoner, før han ble overflyttet til Sunnaas sykehus 11. oktober 2011 for videre behandling.

N113 er født *.*.1995. N113 forklarte at han var i spisesalen i Kafébygget da han hørte skudd. Sammen med andre løp han ut og ned skråningen bak Kafébygget. Han gjemte seg først i nærheten av Pumpehuset, før han sammen med en gruppe på ca. 30 personer vasset i vannkanten til Vestspissen. N113 la seg deretter i fosterstilling på bakken, bare delvis skjult. Han hørte et høyt smell og fikk en høy pipelyd i hodet. Han så vannet rundt seg bli farget rødt. Prosjektilet hadde truffet en stein like ved der han lå, og N113 ble truffet av en rekke prosjektilfragmenter i blant annet ansiktet, låret og kneet. Han ble senere fraktet bort med en båt som kom til stedet.

N113 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. til 27. juli 2011, hvor han gjen-

nomgikk operativ fjerning av ca. 150 småfragmenter fra ansiktet.

N114 er født *.*.1996. N114 forklarte seg ikke i retten. Det fremgår av hans politiforklaring at han befant seg i nærheten av Vestspissen. Han ble skutt én gang i venstre flanke. Ifølge opplest legeerklæring førte skuddet til sårskade og prosjektilfragmenter i bekkenområdet. N114 ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli 2011, og gjennomgikk flere såropprensinger i narkose.

N115 er født *.*.1989. N115 forklarte at han gikk mot Kafébygget. Mens han sto der, hørte han smell, men han skjønnte ikke at det var skudd. Da han så flere ungdommer løpe, gikk han mot teltplassen langs Kafébygget. N115 så tiltalte komme gående mellom kiosken og skogen. En jente gikk mot tiltalte, som tok pistolen og skjøt henne. Hun falt, og N115 løp gjennom tellleiren og inn i skogen. De var 50–60 stykker som løp. Mange av dem som løp, snublet i kaoset, og kulene suste rundt dem. N115 kom til Sydspissen, hvor han la på svøm. Han svømte med klær og fjellstøvler, og skjønnte at han ikke ville klare å svømme bort fra Utøya. Han begynte derfor å svømme tilbake, men han hadde problemer med å holde seg flytende. Siden det var langgrunt, traff han bunnen og klarte å gå opp. Mens han sto med vann til hoften, kom tiltalte gående og stoppet 5–6 meter fra N115. Tiltalte sto ved vannkanten på en stein og så utover mens han ropte at han skulle drepe dem alle. Han ble rød i ansiktet da han ropte, og stemmen sprakk. Tiltalte skjøt mot dem som svømte. Prosjektilene laget vannsøyler i vannet. Tiltalte snudde seg mot N115, som ropte at han ikke skulle skyte. Tiltalte siktet på N115 med riflen, men idet det virket som han skulle skyte, snudde tiltalte seg og gikk. Han vet ikke hvorfor tiltalte ikke skjøt. N115 kom seg inn til land og fant mobilen sin. Han fikk kontakt med politiet kl. 17.59, som ga ham beskjed om at han skulle holde seg skjult, og at politiet var på vei. N115 lå på bakken med en jakke over seg da tiltalte kom tilbake. Tiltalte skjøt da vilt rundt seg, og N115 ble truffet.

N115 ble skutt én gang med pistolen eller riflen i venstre skulder. Han ble innlagt ved Ringerike sykehus 22. juli 2011, og operert med blant annet fjerning av skadet vev og metallfragmenter. Han ble overflyttet til Sykehuset Telemark 24. juli, hvor han gjennomgikk flere operasjoner. N115 ble utskrevet primo august 2011.

N116 er født *.*.1994. N116 var i Kafébygget da hun hørte skudd. Hun sto ved et vindu i Storsalen og så tiltalte gå forbi utenfor. Hun forklarte at han stoppet og snudde seg. Hun var ikke sikker på om han siktet og skjøt, eller om han bare siktet. Det ble kaos i Storsalen. N116 kom seg ut og løp ned en bratt skråning. Hun løp til Pumpehuset, hvor hun og flere andre gjemte seg mellom buskene. En gruppe ungdommer kom, blant dem bestevenninnen N084. De løp sammen videre til Sydspissen. Tiltalte kom og spurte: «Har dere sett ham, har han vært her i nærheten?» Tiltalte virket veldig bestemt og som om han hadde god tid. Når han snakket til dem, virket det ikke som om han var interessert i svarene. Så begynte tiltalte å skyte. N116 ble skutt tre ganger; i henholdsvis høyre underarm, høyre skulder og høyre del av ansiktet. Hun så bort på N084 og skjønnte at hun var død.

Skuddet i ansiktet gikk inn ved kjevebenet og førte til brudd i underkjevebenets vinkel. Skuddet i underarmen førte til åpent knusningsbrudd i begge rørknokler og omfattende bløtdelsskader. Armen måtte amputeres ved albuen. Skuddet i skulderen førte til betydelig bløtdelsskade og knusningsbrudd i overarmsbenets leddhode. N116 ble innlagt på Ringerike sykehus 22. juli, og deretter overført til Oslo universitetssykehus, hvor hun var innlagt til 19. august 2011.

N117 er født *.*.1993. N117 forklarte at hun var i Storsalen da skytingen på Utøya begynte. Hun løp da ut og ned en skråning i retning Pumpehuset. N117 har astma og fikk pusteproblemer. Flere la på svøm fra Pumpehuset, men N117 og de hun sto sammen med, bestemte seg for ikke å svømme i frykt for å drukne. De forsøkte å trøste hverandre. En av de andre som sto der, var N080, som senere ble drept i vannkanten på Sydspissen. Hun tror hun satt der i ca. én time. Da de hørte skudd som nærmet seg, la gruppen på sprang langs Kjærlighetsstien sørover mot Nakenodden og Sydspissen. De passerte en gruppe på anslagsvis ti døde som lå ved et gjerde. Flere ganger på denne løpeturen fikk hun astmaanfallet, og de stoppet på Sydspissen i frykt for at hun skulle få flere anfall. De satte seg ned i vannkanten, og N117 så en mann kledd i svart komme mot dem. Han kom rundt treet hun lå inntil, og skjøt henne i armen og i ansiktet.

Skuddet i ansiktet gikk inn i venstre kinn og førte til flere brudd i hodet/ansiktsskjelettet, og prosjektilfragmenter gikk inn i hjernen. N117 var innlagt ved Oslo universitetssykehus fra 22. juli, og gjennomgikk to operasjoner før hun 19. august 2011 ble overflyttet til Sunnaas sykehus for videre behandling. N117 mistet luktesansen. Hun er mye plaget av hodesmerter.

N118 er født *.*1993. N118 forklarte at hun var i Storsalen da hun hørte flere skudd. Hun løp sammen med andre ut på Kjærlighetsstien og stoppet i skrenten nedenfor Kjærlighetsstien. Hun hørte skudd og så flere som ble truffet. Hun løp rundt Kjærlighetsstien med en venn for å gjemme seg. Hun endte til slutt på Sydspissen, hvor hun satte seg sammen med andre i noen busker. Det var en liten gutt i tiårsalderen der, som var livredd og skrek. Hun forsøkte å roe ham ned. Tiltalte kom, og gruppen spredte seg. N118 ble skutt i høyre lår, og løp deretter ut i vannet. Da hun var i vannet, så hun at tiltalte snakket til den lille gutten.

Skuddet førte til sårskade og ansamling av prosjektilfragmenter i låret. N118 ble innlagt ved Oslo universitetssykehus 22. juli 2011, og operert med sårbehandling og sårrevisjon. Hun ble dagen etter overført til Sykehuset Østfold, hvor hun gjennomgikk ytterligere to operasjoner i låret, med sårrevisjon, fjerning av prosjektilfragmenter og transplantering av hud.

N119 er født *.*1993. N119 forklarte at hun etter å ha vært på informasjonsmøtet i Storsalen hørte skudd. Da noen ropte at de skulle løpe, løp hun og en venninne til Pumpehuset. Der satt hun sammen med andre, og de prøvde å trøste hverandre. Hun løp deretter videre mot Sydspissen sammen med flere andre. På Kjærlighetsstien passerte hun flere døde mennesker som lå sammen. På Sydspissen gjemte hun seg ved noen trær. En liten gutt skrek at pappaen hans var drept. Hun så tiltalte og trodde det var politiet som kom. Så kjente hun en eksplosjon i magen.

N119 ble skutt én gang i venstre flanke. Prosjektilet gikk inn i buken og førte til omfattende skader på indre organer, blant annet magesekken, tykktarmen og en nyre. Nyren og deler av tykktarmen måtte fjernes. N119 var innlagt på Oslo universitetssykehus fra 22. juli til 12. august 2011, hvor hun ble operert flere ganger.

Det følger av redegjørelsen over at tiltalte objektivt sett har forholdt seg som beskrevet i tiltalebeslutningen post I og post II. Retten skal nå gå over til å behandle de subjektive vilkårene for straff.

5. Straffeloven § 147a første ledd bokstav a og b

Tiltalens post I om bomben i regjeringskvartalet gjelder overtredelse av straffeloven § 147a første ledd bokstav a og b. Tiltalens post II om Utøya gjelder overtredelse av straffeloven § 147a første ledd bokstav b.

Straffeloven § 147a første ledd bokstavene a og b lyder slik:

«En straffbar handling som nevnt i §§ 148, 151 a, 151 b første ledd jf. tredje ledd, 152 annet ledd, 152 a annet ledd, 152 b, 153 første til tredje ledd, 153 a, 154, 223 annet ledd, 224, 225 første eller annet ledd, 231 jf. 232, eller 233 anses som en terrorhandling og straffes med fengsel inntil 21 år når handlingen er begått med det forsett

- a) å forstyrre alvorlig en funksjon av grunnleggende betydning i samfunnet, som for eksempel lovgivende, utøvende eller dømmende myndighet, energiforsyning, sikker forsyning av mat eller vann, bank- og pengevesen eller helseberedskap og smittevern,
- b) å skape alvorlig frykt i en befolkning, [...]»

En terrorhandling består med andre ord av en alvorlig straffbar handling (primærforbrytelsen) i kombinasjon med et forsett beskrevet i bokstavene a eller b, i forarbeidene benevnt som «terrorforsett», jf. Ot.prp.nr.61 (2001–2002) side 35. (Forsettet som er beskrevet i bokstav c, er ikke aktuelt i denne saken.) Terrorforsett vil si at skadefølgen var tilsiktet, eller at gjerningspersonen regnet det som sikkert eller overveiende sannsynlig at primærforbrytelsen vil skape virkningene i bokstav a eller b. Mangler terrorforsett, vil primærforbrytelse likevel være straffbare, men da etter de alminnelige reglene i straffeloven.

Om straffeloven § 147a første ledd bokstav a heter det i Ot.prp.nr.61 (2001–2002) side 93:

«Den sentrale avgrensningen ligger i at funksjonen som forstyrres må være av grunnleggende betydning i samfunnet, og i at forsettet må omfatte det å forstyrre denne funksjonen alvorlig. Kriteriet «alvorlig» stiller strenge krav både til varigheten, omfanget og virkningen av forstyrrelsene. Ved vurderingen må en rekke momenter trekkes inn; hvor stort område som rammes av forstyrrelsen, hvor mange mennesker som blir berørt, hvor store økonomiske konsekvenser handlingen har, hvor varig virkningene er, og hvor vital den grunnleggende funksjonen som forstyrres er. Mindre forstyrrelser er ikke tilstrekkelig.»

Om straffeloven § 147a første ledd bokstav b heter det i Ot.prp.nr.61 (2001–2002) side 93:

«Ikke alle terrorhandlinger foretas for å forstyrre alvorlig en funksjon av grunnleggende betydning i samfunnet, eller for å tvinge noen som nevnt i bokstav c. En del terrorhandlinger begås med det forsett å skape alvorlig frykt i en befolkning. For eksempel oppfylder angrepene mot USA 11. september 2001 neppe kravene i bokstavene a eller c, men det er ingen tvil om at anslagene skapte alvorlig frykt i den amerikanske befolkningen, og at det av den grunn er naturlig å karakterisere angrepene som terrorhandlinger.»

I uttrykket «en befolkning» ligger det at så vel en befolkning i et annet land som i Norge er vernet, og dessuten at vilkåret kan være oppfylt selv om det ikke dreier seg om hele befolkningen i et land, men bare befolkningen i en bestemt region. Også en etnisk minoritet kan utgjøre «en befolkning» i et land eller på tvers av landegrensener, slik som for eksempel den samiske befolkningen. Departementet understreker at det skal mye til før vilkårene i bokstav b er oppfylt, jf særlig uttrykket «alvorlig frykt». I vurderingen av om vilkårene er oppfylt, vil det blant annet ha betydning om handlingene skjer på ett eller flere steder, hvor alvorlige konsekvenser de har eller kunne ha fått og hva slags objekter handlingene retter seg mot. Anslag mot et lands øverste myndigheter, eller mot nasjonale symboler, kan føre til at vilkåret om alvorlig frykt i en befolkning oppfylles selv om handlingene er begrenset til et mindre geografisk område.»

Tiltalen henviser til overlagte drap (straffeloven § 233 første og annet ledd) og overlagt drapsforsøk (straffeloven § 233 første og annet ledd, jf. § 49) samt sprengning hvor utstrakt ødeleggelse eller tap av menneskeliv lett kan forårsakes (straffeloven § 148 første ledd). Overtredelse av disse bestemmelsene er følgelig angitt som primærforbrytelsene under straffeloven § 147a.

I regjeringskvartalet drepte tiltalte åtte personer ved sprengning. Tiltalte har erkjent å ha laget en bombe med stor sprengkraft, plassert den i regjeringskvartalet og tent på luntene. Han har videre erkjent at han gjorde dette for å få høyblokka til å rase sammen, og for å drepe dem som var inne i bygningen. Alle ansatte i departementene var ifølge tiltaltes forklaring «legitime mål». Tiltalte forklarte videre at han på forhånd hadde akseptert at også andre enn departementsansatte ville bli drept.

Det er ikke tvilsomt at tiltalte begikk samtlige drap i regjeringskvartalet med overlegg. Bombeeksplosjonen var nøye planlagt, og ble gjennomført på grunnlag av en overveid beslutning. Retten finner det på denne bakgrunn bevist at skyldkravet i straffeloven § 233 første og annet ledd og i § 148 første ledd første straffalternativ er oppfylt for så vidt gjelder tiltalens post I. Retten finner det videre klart at det ved straffespørsmålet, som retten kommer tilbake til, må legges til grunn at forbrytelsen er begått under særdeles skjerpende omstendigheter. Det følger av redegjørelsen i pkt. 4.1.2 ovenfor at drapene ble utført på en særlig grusom måte.

På Utøya drepte tiltalte 69 personer. Drapene på Utøya ble planlagt som en fortsettelse av planen om å sprengne bomben i regjeringskvartalet. Ifølge tiltaltes forklaring ble flere alternativer vurdert. Utøya ble valgt blant annet fordi deltakerne på sommerleiren ifølge tiltalte var «politiske aktivister» fra Arbeiderpartiets ungdomsorganisasjon, og følgelig «legitime mål». Mange av de som falt etter å ha blitt truffet av skudd, ble deretter skutt i hodet på kort hold. Selv betegnet tiltalte dette som «sikringskudd».

Når det gjelder N085 og N086, som døde av henholdsvis drukning og fallskader, er det

ikke tvilsomt at tiltalte var klar over at ungdom på Utøya ville prøve å flykte, og at han ønsket at skader de pådro seg under flukt, skulle føre til døden. Tiltalte har selv forklart at hans opprinnelige plan var å skremme flest mulig til å legge på svøm slik at de druknet. Han ville, som han sa, bruke vannet som «masseødeleggelsesvåpen».

Det er ikke tvilsomt at tiltalte begikk samtlige drap på Utøya, også drapene på N085 og N086, med overlegg. Retten viser til at drapene var grundig planlagt og ble gjennomført på grunnlag av en overveid beslutning. Retten finner det på denne bakgrunn bevist at skyldkravet i straffeloven § 233 første og annet ledd er oppfylt for så vidt gjelder tiltalens post II. Retten finner det videre klart at det ved straffespørsmålet, som retten kommer tilbake til, må legges til grunn at forbrytelsen er begått under særdeles skjerpene omstendigheter. Det følger av redegjørelsen i pkt. 4.2.2 ovenfor at drapene ble utført på en særlig grusom måte.

For de 9 personene som ifølge tiltalen ble skadet i regjeringskvartalet, og de 33 personene som ble skadet på Utøya, er primærforbrytelsen forsøk på overlagt drap. Hensett til bombens sprengkraft og plassering var det åpenbart for tiltalte at enhver som oppholdt seg i nærheten av bomben, sannsynligvis ville bli drept. De skadde på Utøya ble skutt av tiltalte. Tiltalte har forklart at hans hensikt var å drepe så mange som mulig i regjeringskvartalet og alle på Utøya. Eksplosjonen og drapene var grundig planlagt, og drapsforsøkene ble gjennomført på grunnlag av en veloverveid beslutning. Retten finner det ikke tvilsomt at samtlige drapsforsøk i regjeringskvartalet og på Utøya ble begått med overlegg. Også drapsforsøkene ble utført på en særlig grusom måte, og følgelig under særdeles skjerpene omstendigheter.

Straffeloven § 147a viser til § 233 om drap, men viser ikke til § 49 om forsøk. Drapsforsøkene, som i tiltalens post I og II inngår i de to fortsatte forbrytelsene, kan det tenkes flere strafferettslige tilnærminger til. De kan anses som forsøk på drap utenfor terrorbestemmelsen (§ 233, jf. § 49), som forsøk på terror (straffeloven § 147a, jf. § 49), eller som primærforbrytelsen ved fullbyrdet terror (straffeloven § 147a, jf. § 233, jf. § 49). Om påtalemyndigheten anså drapsforsøkene som forsøk på terror eller som del av fullbyrdet terror, fremgikk ikke klart av tiltalebeslutningen før den ble rettet under hovedforhandlingen. Etter denne rettelsen legger retten til grunn at tiltalen gjelder fullbyrdet terror gjennom blant annet forsøk på drap. Forsvaret hadde under hovedforhandlingen ikke bemerkninger til en slik lovanvendelse.

Etter rettens mening kan også forsøk på drap inngå blant primærforbrytelsene i en terrorhandling. Det følger av straffeloven § 49 første ledd at straffbarheten ved forbrytelser, herunder overtredelser av § 233, inntreffer ved forsøk. En «straffbar handling» som nevnt i oppregningen i § 147a kan følgelig anses å foreligge også på forsøksstadiet. Videre fremgår det av § 147a tredje ledd at trusler om å begå primærforbrytelsene i første ledd etter omstendighetene kan utgjøre primærforbrytelsen i en terrorhandling. Det vil da gi dårlig indre sammenheng i bestemmelsen om ikke dette også skal gjelde forsøk på slike forbrytelser.

Retten går ikke inn på spørsmålet om grensen mellom fullbyrdet terrorhandling på grunnlag av forsøk på primærforbrytelsen og forsøk på selve terrorhandlingen. I vår sak dreier det seg uansett om to fullbyrdede terrorhandlinger som også består av fullbyrdede drap. Retten finner likevel grunn til å bemerke at spørsmålet om hvorvidt drapsforsøkene utgjør selvstendige primærforbrytelser under § 147a, verken har betydning for skyldspørsmålet eller for straffutmålingen. Drapsforsøkene vil uansett omfattes av den objektive gjerningsbeskrivelsen i straffeloven § 231, jf. § 232, som det også vises til i § 147a, eller også utgjøre straffskjerpene omstendigheter i relasjon til de to terrorhandlingene som selv uten drapsforsøkene kvalifiserer for lovens strengeste straff.

Når det gjelder selve terrorforsettet, bemerker retten at bombeeksplosjonen i regjeringskvartalet medførte alvorlige forstyrrelser i sentralforvaltningens funksjon. Retten viser til redegjørelsen i pkt. 4.1.4 om konsekvensene for statsforvaltningen. Tiltalte har selv forklart at formålet med terrorangrepet var å ramme statsforvaltningen og de som arbeidet der. Det er på denne bakgrunn ingen tvil om at tiltalte detonerte bomben for å skape alvorlige forstyrrelser i den utøvende myndighets funksjon, jf. straffeloven § 147a første ledd bokstav a.

Ved begge terroraksjoner var tiltaltes forsett videre å skape alvorlig frykt i befolkningen, jf. § 147a første ledd bokstav b. Tiltaltes plan var ikke bare å drepe regjeringsmedlemmer,

statsansatte og politisk engasjerte ungdommer. Som beskrevet i pkt. 3.3 om tiltaltes ideologi ønsket han blant annet å fremprovosere reaksjoner for å radikalisere motstanden mot muslimsk innvandring i Norge og Europa. Hans middel for å nå sine politiske mål var ekstrem vold som rammet mange mennesker, og som også gjennom massiv medieoppmerksomhet skulle skape alvorlig frykt i befolkningen. Det er ikke tvilsomt at tiltaltes forsett med terrorangrepet på regjeringkvartalet og på AUFs sommerleir på Utøya også var å skape alvorlig frykt i befolkningen.

Retten finner det på denne bakgrunn bevist ut over enhver rimelig tvil at tiltalte har hatt terrorforsett som beskrevet i straffeloven § 147a første ledd bokstav a og b ved angrepet på regjeringkvartalet, og som beskrevet i bokstav b ved angrepet på Utøya.

Tiltalte har anført at han må frifinnes på grunn av nødrett fordi han gjennomførte «preventive» angrep for å nå sine politiske mål, slik disse er redegjort for ovenfor i pkt. 3.1. Til denne anførselen vil retten kort bemerke at verken straffelovens bestemmelser om nødrett eller internasjonale menneskerettigheter, som tiltalte også påberoper seg, tillater drap av statsansatte, politisk engasjerte ungdommer eller andre for å fremme ekstreme politiske målsetninger. Anførselen kan åpenbart ikke føre frem.

Retten går så over til å drøfte spørsmålet om tiltaltes tilregnelighet.

6. Tilregnelighet

6.1 Straffeloven § 44 og beviskravet

Ved lovendring 17. januar 1997 nr. 11 ble reglene i straffeloven § 39 om sikring av blant annet utilregnelige lovbrutere erstattet av reglene om overføring til tvungent psykisk helsevern og forvaring. Samtidig fikk straffeloven § 44 sin någjeldende ordlyd. Lovendringene trådte i kraft 1. januar 2002. En av endringene i § 44 var at begrepet «sinnsyk», som omfattet både psykoser og utviklingshemning i høy grad, ble erstattet med begrepet «psykotisk». Straffeloven § 44 om tilregnelighet har nå følgende ordlyd:

«Den som på handlingstiden var psykotisk eller bevisstløs straffes ikke. Det samme gjelder den som på handlingstiden var psykisk utviklingshemmet i høy grad.»

Psykose på gjerningstidspunktet er en absolutt straffrihetsgrunn, uavhengig av om lovbruddet er et utslag av psykosen. Dette omtales gjerne som det medisinske prinsipp.

I forarbeidene til den nye bestemmelsen beskriver departementet psykosealternativet under dagjeldende rett slik i Ot.prp.nr.87 (1993–1994) side 22:

«Ved spørsmålet om hvilke tilstander som skal regnes som *psykoser* i straffelovens forstand, legges det avgjørende vekt på hvordan psykiatrien til enhver tid definerer psykosebegrepet. Det er i dag enighet blant psykiatere om at det som først og fremst kjennetegner en psykose, er at forholdet til virkeligheten i vesentlig grad er forstyrret. Evnen til å reagere adekvat på vanlige inntrykk og påvirkninger mangler. Den psykotiske mister ofte kontrollen over tanker, følelser og handlinger. De intellektuelle funksjoner kan derimot være i behold. Grensen mellom psykoser og andre sjelelige lidelser er ikke skarp.»

Særreaksjonsutvalget, som var et underutvalg under Straffelovkommisjonen, la i september 1989 frem sin innstilling om endring av de strafferettslige tilregnelighetsregler og særreaksjoner. Innstillingen er utgitt i NOU 1990:5. Utvalget foreslo at begrepet «sinnsyke» i straffeloven § 44 ble erstattet av følgende formulering:

«Den som på handlingstiden var psykotisk og dermed uten evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen, straffes ikke.»

Utvalgets nærmere redegjørelse for psykosebegrepet fremgår av NOU 1990:5 side 38, og lyder slik:

«Det sentrale psykosekriterium er at evnen til realistisk vurdering av ens forhold til omverdenen i vesentlig grad er opphevet. Det er alminnelig enighet om dette kriterium.

Lovbryterens manglende evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen må være relativt generell, det vil si at mangelen må omfatte vesentlige sider av virke-

ligheten, for at lovbyteren skal erklæres psykotisk. På den annen side kreves ikke nødvendigvis en altomfattende mangel på evne til realitetsvurdering. Det kan også nevnes at en realitetsbrist på en avgrenset sektor for den syke kan anta slike dimensjoner, og få slike konsekvenser for vedkommendes forhold til omverdenen, at det vil være riktig å vurdere ham som psykotisk.

I alminnelighet bør ikke selve lovbruddet være avgjørende for en psykosediagnose.»

Departementet sluttet seg til forslaget om å erstatte begrepet «sinnssyk» med begrepet «psykotisk», men uten Særreaksjonsutvalgets foreslåtte presisering. I Ot.prp.nr.87 (1993–1994) side 28 begrunnes dette slik:

«Avgjørelsen av spørsmålet om straffrihet bør i minst mulig grad avhenge av dommerens skjønn. Utilregnelighetstilstandene må beskrives i en terminologi som er anerkjent i den psykiatriske vitenskapen. «Sinnssykdom» i gjeldende rett bør derfor erstattes av «psykose», som så vidt departementet kan se, er den mest presise og tidsriktige angivelsen av de sinnslidelser det er tale om.

Departementet støtter ikke særreaksjonsutvalgets forslag om å presisere i lovteksten hva som ligger i psykosebegrepet. Det må kunne forventes at de personer som først og fremst skal praktisere bestemmelsen, det vil si jurister med hjelp av psykiatere, er klar over hva som kjennetegner en psykotisk tilstand. For dem er presiseringen unødvendig. Folk flest vet derimot trolig lite om hva som kjennetegner en psykose. Men for dem kan presiseringen etter departementets syn virke forvirrende snarere enn opplysende, siden det kan tenkes psykotiske lovbytere som i større eller i mindre grad likevel har evne til realitetsvurdering.»

Endringen av ordlyden i § 44 innebærer en presisering av at denne delen av lovens utilregnelighetsregel bygger på de psykiatriske psykosetilstander. Det psykiatriske diagnosesystemet, for tiden ICD-10 (International Statistical Classification of Diseases, Injuries and Causes of Death), som Norge i henhold til internasjonale avtaler er forpliktet til å følge, vil derfor stå sentralt ved tilregnelighetsvurderingen. Retten legger likevel til grunn at det ikke var meningen å gjøre endringer i tidligere rettstilstand med hensyn til forholdet mellom lovens og psykiatriens psykosebegrep.

I NOU 1990:5 side 42 er denne rettstilstanden beskrevet slik:

«Ved vurderingen av om en tilstand skal anses som «sinnssykdom» etter straffeloven § 44, er rettspsykiaterne formelt ikke bundet av retningslinjene i ICD 9. Det dreier seg her om en tolkning av straffelovens juridiske begrep. Likevel er det utvilsomt en nær sammenheng mellom det alminnelige psykiatriske diagnosesystem og rettspsykiatrien. Vanligvis er begrepsbruken sammenfallende.»

Det er ikke nødvendig for retten å gå inn på de tilfellene der det diagnostiske og det rettslige psykosebegrep ikke er sammenfallende, for eksempel ved rusutløste og medisinerede kroniske psykoser. Retten går heller ikke inn på spørsmålet om hvorvidt det diagnostiske og det rettslige psykosebegrep skiller lag i grenselandet mellom psykoser og andre sjelelige lidelser. Som det vil fremgå av drøftelsen nedenfor, mener ingen av de sakkyndige at tiltalte befant seg i et slikt grenseland, noe heller ikke retten legger til grunn. Spørsmålet i vår sak er med andre ord om tiltalte på gjerningstidspunktet var psykotisk i diagnostisk – og følgelig også i rettslig – forstand.

Tingretten vil så drøfte hvilken grad av sannsynlighet som må foreligge for at retten skal finne tiltalte tilregnelig, det såkalte beviskravet.

De strafferettslige beviskrav er ikke lovfestet, men utledes av Høyesteretts praksis. Når det gjelder kravet til bevisets styrke, tar tingretten utgangspunkt i høyesterettsdommen inntatt i Rt–1979–143, hvor det på side 147 står følgende:

«Jeg er enig med lagmannen i at det ikke kan stilles samme krav til bevisets styrke som når det gjelder spørsmålet om bevis for at tiltalte har begått den handling som er angitt i tiltalebeslutningen. Men jeg er ikke uten videre enig med lagmannen i at en overvekt av sannsynlighet er tilstrekkelig. Skulle de rettspsykiatriske sakkyndige komme til forskjellig konklusjon, må tiltalte etter min mening frifinnes for straff med mindre

retten – det vil si lagretten i saker som behandles ved lagmannsrett – skulle finne at det ikke kan være noen rimelig tvil om at tiltalte var tilregnelig på gjerningstiden. Men den omstendighet at muligheten av sinnssykdom på gjerningstiden er nevnt i den rettspsykiatriske erklæring, er ikke tilstrekkelig til at tiltalte må anses utilregnelig og derfor frifinnes for straff.»

Aktoratet har vist til en uttalelse i Rt–1998–1945 (side 1947) om at det bare er nyanseforskjeller i beviskravet i tilknytning til de ulike straffbarhetsvilkårene. Denne avgjørelsen gjaldt beviskravet for kvantum ved innførsel av narkotika, og ikke for tilregnelighet. Den generelle uttalelsen om de ulike straffbarhetsvilkårene var følgelig ikke nødvendig for å begrunne resultatet i saken (obiter dictum), og har derfor mindre rettskildemessig vekt ved vurderingen av beviskravet for tilregnelighet. Uttalelsen er i juridisk litteratur likevel tatt til inntekt for at det i rettspraksis «ikke er grunnlag for særlig reduksjon av beviskravet», jf. Matningsdal og Bratholm: Straffeloven kommentarutgave, 2. utgave, side 366.

I avgjørelsen inntatt i Rt–2003–23, som gjelder spørsmålet om tilregnelighet, gjengir Høyesterett i avsnitt 13 (HR–2002–742–a–A13) den ovenfor siterte formuleringen av beviskravet i Rt–1979–143, men nevner ikke uttalelsen om nyanseforskjeller fra Rt–1998–1945. Som det fremgår av kjennelsens avsnitt 16 og 17 (HR–2002–742–a–A16), fant lagmannsretten at det var tilstrekkelig grunnlag for å anse tiltalte strafferettslig tilregnelig til tross for at de sakkyndige med tilslutning fra Den rettsmedisinske kommisjon under en «*viss tvil*» fant at tiltalte ikke var sinnssyk i gjerningsøyeblikket. Om selve bevisvurderingen skriver Høyesterett følgende i avsnitt 18 (HR–2002–742–a–A18):

«Jeg kan ikke se at lagmannsretten har bygd på noen uriktig forståelse av bevisreglene ved bedømmelse av om A var tilregnelig i gjerningsøyeblikket. Retten har tatt utgangspunkt i dommen i Rt–1979–143. På grunnlag av de sakkyndiges rettspsykiatriske erklæring, deres forklaringer for lagmannsretten og øvrige bevisførsel har retten etter en grundig drøftelse av As tilregnelighet med tilstrekkelig grad av sikkerhet funnet at hun ikke var psykotisk på gjerningstidspunktet. [...] Retten la vekt på de sakkyndiges konklusjon, premissene for konklusjonen og deres muntlige forklaringer under hovedforhandlingen og sammenholdt dette med de øvrige bevis i saken. Ut fra lov og praksis kan det ikke utledes noe krav om en mer presis formulering av beviskravet, jf. Rt–1979–143 på side 147.»

I kjennelsens avsnitt 14 (HR–2002–742–a–A14) viser Høyesterett videre til forarbeidene til straffeloven § 44, der det i Ot.prp.nr.87 (1993–1994) sidene 114–115 står følgende:

«Foreligger det rimelig tvil om lovbrüterens tilregnelighet, må retten frifinne ham etter strafferettens alminnelige bevisbyrde-regel. Det stilles nok i praksis noe lavere krav til bevisets styrke når det gjelder tiltaltes tilregnelighet enn ved de øvrige straffbarhetsvilkårene. Departementet legger etter dette til grunn at det ikke kan stilles samme krav til bevisets styrke for tilregnelighet som for den omstendighet at den tiltalte har begått den handlingen tiltalen gjelder. På den andre siden vil det ikke uten videre være tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt for tilregnelighet.»

Under stortingsbehandlingen av forslaget om nye utilregnelighetsregler var det bred enighet om å videreføre den absolutte straffrihetsregelen for de psykotiske. Stortinget forkastet imidlertid regjeringens forslag om en fakultativ straffritaksregel for lovbrüterer med blant annet psykoselignende tilstander. I Innst.O.nr.34 (1996–1997) pkt. 5.4 begrunnes dette med at «[s]traffrihet bør forbeholdes de tilstander der det ikke kan være tvil om grunnlaget for straffrihet». Også under den påfølgende stortingsdebatten uttalte representanter for flertallet at straffritaket må begrenses til de «åpenbart», «klart» eller «ubestridt» psykotiske der det ikke er tvil om grunnlaget for straffrihet. Retten tolker komiteens merknad og representantenes innlegg som uttalelser om hvilke sinnstilstander som bør gi grunnlag for straffritak, og ikke som uttalelser om beviskravet under § 44. Retten viser til at det var bred enighet om at dagjeldende regler om tilregnelighet i hovedsak hadde virket tilfredsstillende, men at de viktigste problemene hadde vært knyttet til grensetilfellene. Retten viser også til at departementets ovenfor siterte gjengivelse av beviskravet, som er hentet fra Rt–1979–143,

ikke ble imøtegått under stortingsbehandlingen. Retten mener uttalelsene uansett ikke er tilstrekkelige til å snu et domstolsskapt beviskrav. Stortingsbehandlingen kan likevel tas til inntekt for at straffeloven § 44 ikke må tolkes utvidende til også å omfatte uklare grensetilfeller og sammensatte psykoselignende tilstander.

Tingretten mener det lavere beviskravet for tilregnelighet har gode grunner for seg. Straff er riktig nok et tilsiktet onde som gir uttrykk for samfunnets sterke bebreidelse av et lovbrudd. En slik bebreidelse forutsetter at lovbryteren har skyldene. Straffen har imidlertid også et soningselement som gir domfelte en mulighet til «å gjøre opp for seg». I dette perspektiv er straffen ikke utelukkende et onde, men også en vei tilbake til samfunnet. Dersom beviskravet for tilregnelighet legges for høyt, vil denne veien stenges for mange lovbrutere med reell skyldene. Det er dessuten prinsipielt betenkelig å frata lovbrutere skyldene og derved også moralsk og juridisk selvbestemmelse ved en uberettiget sykliggjøring av deres sinn. Også i forhold til samfunnet og til de som er direkte berørt av et lovbrudd, tilsier hensynet til en rettferdig gjengjeldelse at lovbrutere med reell skyldene straffes. I forarbeidene til den nye straffeloven av 2005 står det riktig nok at gjengjeldelse ikke kan være straffens formål, jf. Ot.prp.nr.90 (2003–2004) side 77. Retten mener likevel at de subjektive vilkårene for straff, som knytter ansvar til skyld og skyldene, viser at strafferetten ikke utelukkende bygger på nyttehensyn som prevensjon og renovasjon. Lovgivers utgangspunkt om at «alle skal kunne stilles til ansvar for sine handlinger», jf. Innst.O.nr.34 (1996–1997) pkt. 5.4, synes å bygge på en bredere tilnærming til straffens formål.

Retten mener videre det er uheldig å overføre lovovertridere som etter all sannsynlighet ikke har et reelt behandlingsbehov, til tvungent psykisk helsevern. En farlig person som ikke (lenger) er psykotisk, kan riktig nok overføres til anstalt under kriminalomsorgen «når særlige grunner taler for det», jf. lov 2. juli 1999 nr. 62 om psykisk helsevern § 5–6. Overføringsadgangen er imidlertid snever, jf. Rt–2011–1043 avsnitt 27, og kan bare skje etter rettens samtykke. Farlige personer vil følgelig kunne beholdes i det psykiske helsevern i årevis uavhengig av deres sinnstilstand. All den stund straffeloven § 39 ikke stiller krav til sinnstilstanden på domstidspunktet, er det på den annen side ikke mulig å sikre seg mot dette.

Forsvaret har anført at beviskravet må senkes ned mot sannsynlighetsovervekt dersom tiltalte, slik tilfellet er i denne saken, selv ønsker å bli kjent tilregnelig. Retten har vanskelig for å se at det ved håndhevelsen av et pønalt sanksjonssystem kan legges vekt på tiltaltes eget ønske vedrørende skyldspørsmålet. Likhets for loven er et grunnleggende prinsipp i strafferettspleien, og rettsanvendelsen bør ikke være avhengig av slike subjektive forhold. Dertil kommer at det uansett må etableres et beviskrav for at tiltaltes ønske ikke er psykotisk motivert. Som aktoratet har påpekt, kan det også reises spørsmål om hva som skal være konsekvensen av at domfelte eventuelt senere skulle ombestemme seg.

Forsvaret har videre anført at beviskravet må senkes på tilsvarende måte dersom det er aktuelt å dømme en tiltalt til overføring til tvungent psykisk helsevern. Aktoratet har blant annet fremholdt at prosessordningen i saker som avgjøres av en lagrette, er til hinder for en slik differensiering. Dette fordi lagretten avgjør skyldspørsmålet før fagdommerne og fire medlemmer av lagretten avgjør reaksjonsspørsmålet. Strengt tatt er det følgelig ikke mulig å foreta en samlet vurdering av tilregnelighetsspørsmålet og spørsmålet om overføring til tvungent psykisk helsevern.

Retten har for avgjørelsen av saken her ikke funnet det nødvendig å ta stilling til om beviskravet må senkes ytterligere i de tilfellene der det er aktuelt med overføring til tvungent psykisk helsevern. Som det vil fremgå i det følgende, mener retten uansett at beviskravet for tilregnelighet, slik dette er formulert senest i Rt–2003–23, er oppfylt.

Før retten går over til å behandle de sakkyndiges diagnostiske vurderinger og det øvrige bevismaterialet, bemerkes at beviskravet gjelder det samlede bevisresultat, det vil si selve konklusjonen, og ikke hvert enkelt bevismoment, jf. Rt–2005–1353 avsnitt 14.

6.2 De sakkyndiges arbeid og konklusjoner

Under saksforberedelsen oppnevnte tingretten fire sakkyndige, alle spesialister i psykiatri, for å vurdere tiltaltes tilregnelighet. De sakkyndige har hatt liklydende mandat, men

undersøkt tiltalte på ulike tidspunkter.

Torgeir Husby og Synne Sørheim ble oppnevnt 28. juli 2011. De avga sin rettspsykiatriske erklæring 29. november 2011, der de konkluderte med at tiltalte var psykotisk på gjerningstidspunktet og under observasjonen. Den rettsmedisinske kommisjon hadde ikke skriftlige bemerkninger til disse sakkyndiges erklæring.

Agnar Aspaas og Terje Tørrisen ble oppnevnt 13. januar 2012. Ved kjennelse 10. februar 2012 (TOSLO–2011–188627–2) besluttet tingretten etter anmodning fra blant annet disse sakkyndige å innlegge tiltalte til psykiatrisk undersøkelse i inntil fire uker, jf. straffeprosessloven § 167. Aspaas og Tørrisen avga sin rettspsykiatriske erklæring 10. april 2012, der de konkluderte med at tiltalte ikke var psykotisk på gjerningstidspunktet eller under observasjonen. De mente tiltalte lider av en dyssosial og narsissistisk personlighetsforstyrrelse. Den rettsmedisinske kommisjon har i flere brev reist spørsmål til disse sakkyndiges erklæring, og de sakkyndige avga tilleggserklæring 30. april 2012 etter anmodning fra kommisjonen.

Alle de fire sakkyndige var til stede under hovedforhandlingen og avga forklaringer, der de fastholdt sine tidligere konklusjoner. Også representanter for Den rettsmedisinske kommisjon avga forklaring.

Når de rettsoppnevnte sakkyndige konkluderer forskjellig, må retten gå inn i premissene i de rettspsykiatriske erklæringene og vurdere disse opp mot de sakkyndiges muntlige forklaringer og den øvrige bevisførsel under hovedforhandlingen, jf. Rt–2003–23 avsnitt 18 sitert over. Det er med andre ord ikke tilstrekkelig å vise til at det er uenighet blant de sakkyndige, for deretter å konkludere med at beviskravet ikke er oppfylt. I NOU 1990:5 side 47 står det følgende om rettens ansvar der de sakkyndige er uenige:

«Når det medisinske prinsipp beholdes, vil det i realiteten fortsatt være psykiatriens oppgave å avgjøre hvilke lovbrøtere som skal fritas for straffeansvar. Men prinsippet om at retten formelt står fritt i forhold til de sakkyndige beholdes også etter utvalgets forslag. I praksis vil rettens egen oppfatning særlig få betydning i tilfeller der de sakkyndige er uenige.»

Retten legger ved vurderingen dette til grunn.

6.3 Generelt om psykose

Retten skal i det følgende behandle spørsmålet om hvorvidt tiltalte var psykotisk på gjerningstidspunktet, med utgangspunkt i de sakkyndiges vurderinger. De sakkyndige Husby og Sørheim fant at tiltalte lider av paranoid schizofreni, og retten behandler først denne diagnosen i pkt. 6.4. Deretter behandles i pkt. 6.5 diagnosen paranoid psykose, som er den andre psykoselidelsen som har vært drøftet av de sakkyndige. Retten skal i pkt. 6.6 gi en redegjørelse for undersøkelser foretatt av behandlende og rådgivende helsepersonell. Disse undersøkelsene er relevante for begge de aktuelle diagnosene. Endelig behandles i pkt. 6.7 den tvungne observasjonen i henhold til straffeprosessloven § 167, før retten foretar sin sammenfattende vurdering i pkt. 6.8.

Som det fremgår av den juridiske gjennomgangen over, står det psykiatriske diagnose-systemet sentralt ved tilregnelighetsvurderingen.

De sakkyndige Aspaas og Tørrisen gir i sin erklæring pkt. 21.4.1 en instruktiv sammenfatning av de sentrale symptomene på psykose. Nedenfor siteres denne med unntak av omtalen av hallusinasjoner, noe som ikke er aktuelt i vår sak:

«Generelt om psykoser

Med psykose forstås en tilstand hvor det foreligger sviktende, feilaktig eller bristen-de, oppfatning eller tolkning av virkeligheten. De sentrale symptomer på psykose er hallusinasjoner, vrangforestillinger og forstyrrende tankeprosesser, betegnet som formelle tenkningsforstyrrelser. Ofte ledsages psykosesykdom av såkalte negative symptomer, dvs. funksjonstap. Nedenfor omtales disse symptomene kort:

– Hallusinasjoner ...

– Vrangforestillinger er ideer om forhold som strider mot det som av andre betraktes som reelt. Eksempler på vrangforestillinger er ideer om overvåkning eller forfølgelse, om at kroppen råtner eller forandrer seg, eller helt urealistiske tanker om

egen begavelse, kompetanse, innflytelse, rikdom etc. Det siste kalles psykotiske storhetsforestillinger eller grandiose vrangforestillinger. Med bisarre vrangforestillinger menes psykotiske ideer om fenomener som ikke er fysisk mulige, f.eks. at ens tanker kringkastes, at tankene styres av utenforliggende krefter, eller at følelser og impulser påtvinges utenfra. Ved vurdering av vrangforestillinger, må man se hen til hva som er allment aksepterte forestillinger i den kultur, subkultur eller det miljø en person lever i.

- Formelle tenkningsforstyrrelser er en betegnelse for fenomener som angår tankeprosesser. Eksempler på dette er langsom tenkning (latens), påfallende vaghet, at tankene stopper opp eller blir ulogiske og usammenhengende, eller at tankene følger vilkårlige assosiasjoner og derved ikke gir mening. «Neologismer» er en form for tenkningsforstyrrelser som betegner nydannelse av ord; uforståelige ord som en person finner på selv og som ikke eksisterer i vanlig språkbruk. Ordsammensetninger er vanlig forekommende i norsk språkbruk og regnes vanligvis ikke som neologismer.
- Negative symptomer brukes om forskjellige former for funksjonstap som ofte ledsager psykotiske lidelser. Tap av initiativ, passivitet, avflatet eller inadekvat følelsesliv, svekkelse av evne til mellommenneskelig kontakt, manglende interesse eller «drive», sosial tilbaketrekning og formålsløs adferd er eksempler på negative symptomer. Ofte vil man da se forfall på områder som personlig hygiene, ernæring, økonomistyring, evne til å dra omsorg for seg selv og sine nærmeste etc.
- Depersonalisasjon og derealisasjon er begreper som betegner at en person har endret opplevelse av seg selv eller står utenfor seg selv, hhv. opplever omgivelsene og verden som forandret. Dette kan forekomme ved psykoser, men kan også sees under sterkt stress eller ved fare, særlige hos sårbare personer.»

Før retten går nærmere inn på diagnosekriteriene for de aktuelle psykotiske tilstandene, gjengis de sakkyndige Husby og Sørheims sammenfattende fremstilling av det de har ansett som tiltalte ulike vrangforestillinger. Fra sidene 225 til 226 i deres erklæring siteres følgende:

«Observanden mener at han gjennom hevd er ideologisk leder for organisasjonen *Knights Templar*, som har som mandat å være både *militær orden*, *martyrorganisasjon*, *militærdomstol*, *dommer*, *jury* og *avretter*. Han mener han har ansvar for å bestemme hvem som skal leve og dø i Norge. Ansvarer oppleves reelt, men tyngende. Fenomenene vurderes som bisarre, grandiose vrangforestillinger.

Han mener en betydelig andel av befolkningen (flere hundre tusen) støtter de påklagede handlinger. Han mener hans kjærlighet er overutviklet. Han mener han er en pioner i en europeisk borgerkrig. Han sammenligner sin situasjon med historiske krigshelter som Tsar Nicholas og Dronning Isabella. Fenomenene vurderes som grandiose vrangforestillinger.

Observanden mener det er sannsynlig, dog med noe varierende anslag av sannsynlighet i present, at han kan bli ny regent i Norge etter statskupp og maktovertagelse. Om han blir ny regent, vil han ta navnet *Sigurd Korsfareren den II*. Han mener han har gitt fem millioner kroner til kampen. Han mener han kan få ansvar for deportasjon av flere hundre tusen muslimer til havner i Nord-Afrika. Fenomenene vurderes som grandiose vrangforestillinger.

Observanden mener det foregår etnisk rensing i Norge, og at han lever i frykt for å bli drept. Han mener at det vil kunne utløses en kjernefysisk tredje verdenskrig som følge av begivenhetene han ser seg selv som en del av. Han mener det er en pågående borgerkrig i landet. Observanden arbeider med løsningsforslag som skal forbedre vår norsketniske, genetiske pool, utrydde sykdom, og redusere skilsmisseraten. Han ser for seg reservater (for «urfolket nordmenn»), DNA-testing og massefabrikker for fødsler. Ideene vurderes som del av et bisart, paranoid vrangforestillingssystem.

Observanden mener at Glücksburgerne (Det norske og europeiske kongehuset, sakk anm.) vil bli revolusjonært fjernet i 2020. Som alternativ til at ny regent rekrutteres fra

Vokterrådet, vil det bli foretatt DNA-testing av levningene etter Olav den hellige eller Harald Hardråde. Dernest vil det norske folk DNA-testes for å finne den med størst genetisk likhet, som så kan innsettes som ny regent i landet. Ideene vurderes også som del av et bisart, paranoid vrangforestillingssystem.»

På sidene 227 til 228 i erklæringen har de videre gjengitt følgende fra tiltaltes forklaring på Utøya:

«I sin forklaring gitt til politi klokken 20.15 den 22.07.11 sier observanden at han er kommandør og sier videre: *Vi er korsfarere og nasjonalister*. Observanden sier at de påklagede handlinger samme dag er uttrykk for starten på en svært blodig borgerkrig. Han hevder i samme forklaring at Knights Templar Norge har gitt ham myndighet til å henrette A-, B- og C-forrædere, og at organisasjonen er den øverste militære, politi- og politiske myndighet i Norge. Symptomene vurderes som grandiose og paranoide vrangforestillinger.»

De sakkyndige Husby og Sørheim på den ene side og Aspaas og Tørrisen på den annen er uenige om hvorvidt de forestillinger som her er beskrevet, er psykotiske vrangforestillinger eller må forstås som uttrykk for høyreekstremistiske synspunkter kombinert med en grandios og narssistisk personlighetsforstyrrelse. Tiltalte har gitt uttrykk for de samme grunntankene overfor begge sett sakkyndige, men har tonet ned fremstillingen av Knights Templars og sin egen rolle i samtalene med de sakkyndige Aspaas og Tørrisen. Betydningen av denne nedtoningen kommer retten tilbake til.

6.4 Paranoid schizofreni

I henhold til de sakkyndiges mandat skal «det internasjonale diagnosesystem (for tiden ICD-10) [...] benyttes ved diagnostikk og differensialdiagnostikk relevant for den rettspsykiatriske vurdering».

ICD-10 kapittel V inneholder et kriteriebasert diagnosesystem for psykiske lidelser og atferdsforstyrrelser utarbeidet av Verdens helseorganisasjon (heretter WHO) og publisert i det som gjerne omtales som den «grønne boken». WHO har også utarbeidet kliniske beskrivelser og diagnostiske retningslinjer i den såkalte blå boken. Det er bare den blå boken som er oversatt til norsk. Retten tar i det følgende utgangspunkt i de forskningsbaserte og presise diagnosekriteriene i den grønne boken. Hvilken bok som benyttes, skal ifølge de sakkyndige ikke ha avgjørende betydning for diagnostiseringen, selv om den blå boken tar høyde for større grad av klinisk skjønn.

De sakkyndige Husby og Sørheim mener tiltalte har hatt sikre psykotiske symptomer fra 2006 med gradvis forverring. De mener at han led av paranoid schizofreni så vel på gjerningstidspunktet som på undersøkelsestidspunktet. På side 234 i erklæringen finner de «hele hans symptomutforming uforandret fra beskrivelsene før og under de påklagede handlinger til under hele undersøkelsen». Retten finner det derfor ikke nødvendig å problematisere forholdet mellom hans sinnstilstand på gjerningstidspunktet og på undersøkelsestidspunktet.

I den grønne boken er de spesielle diagnosekriteriene for paranoid schizofreni (F20.0) beskrevet slik:

- A. The general criteria for schizophrenia (F20.0–F20.3)
- B. Delusions or hallucinations must be prominent (such as delusions of persecution, reference, exalted birth, special mission, bodily change, or jealousy; threatening or commanding voices, hallucinations of smell or taste, sexual or other bodily sensations.
- C. Flattening or incongruity of affect, catatonic symptoms, or incoherent speech must not dominate the clinical picture, although they may be present to a mild degree.

Diagnosen paranoid schizofreni (F20.0) er med andre ord betinget av at de generelle kriteriene for schizofreni er oppfylt, og av at vrangforestillinger eller hallusinasjoner er fremtredende (eksemplifisert blant annet ved forestillinger om å være forfulgt og om å være av edel herkomst samt overbevisning om å ha et særlig kall i livet).

De generelle kriterier for diagnosen schizofreni, som det siteres fra nedenfor, krever at det må foreligge minst ett symptom fra symptomgruppe 1 (bokstavene a til d), eller minst to

symptomer fra symptomgruppe 2 (bokstavene a til d). I det følgende vil retten benevne symptomene i symptomgruppe 2 med bokstavene e til h i tråd med de sakkyndiges bokstavering av de samme kriteriene fra den blå boken. De sakkyndige Husby og Sørheim har funnet kriteriene b (perseptuelle vrangforestillinger) og d (bizarre vrangforestillinger) fra symptomgruppe 1, og dessuten kriteriene f (tankeforstyrrelser og neologismer) og h (negative symptomer) fra symptomgruppe 2 til stede.

Partene er uenige om hvorvidt tiltalte fyller de generelle kriteriene for schizofreni. Uenigheten knytter seg særlig til symptomgruppe 1 bokstav d, som i den grønne boken er angitt slik:

«(d) persistent delusions of other kinds that are culturally inappropriate and completely impossible (e.g. being able to control the weather, or being in communication with aliens from another world).»

Oversatt til norsk betyr det vedvarende vrangforestillinger som er kulturelt upassende og fullstendig umulige, for eksempel å være i stand til å kontrollere været, eller kommunisere med vesener fra en fremmed verden.

I den diagnostiske konklusjonen på side 228 skriver de sakkyndige Husby og Sørheim at tiltalte

«har hatt klare symptomer fra symptomgruppe ... d) Vedvarende, bizarre vrangforestillinger, eksemplifisert ved ideen om at han er deltager i en borgerkrig der han har ansvar for å avgjøre hvem som skal leve og dø, samt forventer maktøvertakelse i Europa.»

Under hovedforhandlingen sammenfattet disse sakkyndige tiltaltes grunnleggende vrangforestillinger i følgende presise formulering:

«Han mener han skal berge oss alle fra undergang i en kamp mellom det gode og det onde. I denne kampen mener han at han har et ansvar og et kall til å bestemme hvem som skal leve og dø. Ansvaret er forankret i en overordnet posisjon i en ikkeeksisterende organisasjon.»

De sakkyndige presiserte at kjernen i vrangforestillingene er tiltaltes opplevelse av sin egen rolle og av at ansvaret er reelt.

Lederen for psykiatrisk gruppe i Den rettsmedisinske kommisjon, Karl Henrik Melle, forklarte under hovedforhandlingen at gruppen ikke uten videre kunne se at vrangforestillingene beskrevet i de sakkyndiges erklæring hadde en slik karakter som beskrevet i kriterium d.

Som retten kommer tilbake til, har heller ikke de sakkyndige Aspaas og Tørrisen eller øvrig helsepersonell funnet vrangforestillinger under kriterium d. Professor i psykiatri Ulrik Fredrik Malt, som i sin forklaring for retten ga en grundig redegjørelse for de diagnostiske kriteriene under ICD-10, mente ingen av vrangforestillingene beskrevet i Husbys og Sørheims erklæring falt inn under kriterium d. Professor i psykologi Svenn Torgersen, som i mange år har arbeidet med schizofreni, ga under sin forklaring uttrykk for samme oppfatning.

Når det gjelder den nærmere vurderingen av kriteriene under bokstav d, tar retten utgangspunkt i at vrangforestillingene må være «kulturelt upassende».

De sakkyndige Husby og Sørheim skriver på side 57 i sin erklæring at de «ikke har tatt stilling til observandens politiske budskap eller ståsted». De har likevel under gjennomgangen av kompendiet satt hans ideer inn i en politisk kontekst når de på side 62 skriver følgende:

«Uten å gå inn i observandens politiske vurderinger, konstaterer de sakkyndige at hans bilde av Europas tilstand og Norges tilstand er ekstremt og vel faktisk savner grunnlag hva gjelder mange av hans tolkninger og påstander. Imidlertid synes det meste av dette materialet mer å være en applikasjon av eksisterende, politiske strømninger enn en kreasjon av ham selv i det mye av det er klippoglim fra diverse nettsteder og historiske kilder. Det vil jo også si at hans sitater og konklusjoner deles av et antall personer både i Norge og i Europa for øvrig.»

Denne politiske konteksten er imidlertid fraværende i de sakkyndiges løpende tolkninger av tiltaltes symptomer, og i den diagnostiske vurderingen på sidene 220 flg. I denne vurderingen forstås tiltaltes ulike utsagn i lys av hans «stabile, detaljerte og altomfattende, paranoide og grandiose vrangforestillinger», slik de sakkyndige sammenfatter hans vrangforestillingsunivers på side 229 i erklæringen. Retten savner en bredere drøftelse av alternative tolkninger av tiltaltes ulike utsagn, særlig med utgangspunkt i den høyreekstremistiske subkultur han hevder å være en del av.

Retten viser til at tiltalte ble politiske aktiv i 18-årsalderen. Han meldte seg inn i Fremskrittspartiets ungdom i 1997 og i Fremskrittspartiet, lokallag Frogner, i 1999. Han hadde i en periode tillitsverv på lokallagsnivå i begge organisasjoner. Tiltalte har forklart at han blant annet var tiltrukket av Fremskrittspartiets innvandringskritiske politikk. Retten har ikke oversikt over tiltaltes politiske engasjement frem til han ble tvangsutmeldt av Fremskrittspartiet i 2006 og meldte seg ut av Fremskrittspartiets ungdom i 2007. Venner har imidlertid beskrevet tiltalte som en sta person med sterke og «sære» meninger og med et brennende politisk engasjement. Fra 2009 har tiltalte vært en aktiv skribent på Dokument.no, som er et innvandringskritisk nettsted. Tiltaltes høyreekstremistiske ideologi er også dokumentert gjennom hans kompendium.

Under hovedforhandlingen ble islamfiendtlig og høyreekstremistisk tankegang og retorikk grundig belyst. I høyreekstremistiske miljøer brukes ord som «krig» og «borgerkrig» ofte i overført og sterkt overdreven betydning. Det er ikke uvanlig å bruke symboler og historiske paralleller i formidlingen av ekstremistiske budskap. Innvandringsfiendtlige miljøer målbærer også synspunkter om etnisk undergang, demografisk krigføring, og nødvendigheten av fremtidig maktovertakelse.

I kompendiet side 952 beskriver tiltalte selv hva han mener med «borgerkrig». Den europeiske borgerkrig fase 1 1999–2030 er «[o]pen source warfare, military shock attacks by clandestine cell systems» og «Further consolidation of conservative forces». Disse formuleringene kan vanskelig sies å inneholde vrangforestillinger om en pågående konvensjonell borgerkrig. En mer nærliggende tolkning er å se utsagnet som en programerklæring for hvordan man skal nå tiltaltes målsetting om å få muslimene ut av Europa. En slik tolkning støttes av tiltaltes uttalelse under avhøret på Utøya etter pågripelsen da han sa han deltok i en «politisk» krig.

De sakkyndige Husby og Sørheim har også fremhevet intensiteten i tiltaltes utsagn. På side 62 i sin erklæring skriver de følgende i fortsettelsen av det ovenfor siterte:

«Imidlertid er de sakkyndige slått over intensiteten av observandens krigsterminologi og hans opplevelse og beskrivelse av å være i krig som jo leder opp til de påklagede handlinger. De sakkyndige kan konstatere, både i kompendiet, men også i den øvrige kontakten med ham i våre egne samtaler og ved studiet av avhørene, at han faktisk både emosjonelt og reelt har opplevelsen av krig, undergang og egen oppgave i å frelse.»

Også under hovedforhandlingen merket disse sakkyndige seg at tiltalte ble intens og fikk fysiologiske reaksjoner under omtalen av draps- og voldshandlingene. De mente tiltalte var styrt av voldstanker og ikke av politikk.

Spørsmålet er likevel om intensiteten i tiltaltes forestillinger tilsier at de skal klassifiseres som vrangforestillinger under kriterium d. Igjen vil en alternativ tolkning være å forstå hans intensitet som utslag av en fanatisk og høyreekstremistisk verdensanskuelse, kombinert med en grandios og narsissistisk personlighet. Den omstendighet at tiltalte i andre sammenhenger har tonet ned sine uttalelser om krig, undergang og egen oppgave i å frelse, taler for en slik alternativ tolkning.

Retten vurderer så langt er at tiltaltes uttalelser om å være deltaker i en borgerkrig med forventninger om en maktovertakelse i Europa kan forstås i en politisk kontekst som er meningsbærende i høyreekstremistiske subkulturer. Retten legger likevel til grunn at tiltalte var alene om å planlegge de aktuelle drapshandlingene, som kun noen ganske få i ettertid skal ha gitt sin tilslutning til.

Dette bringer retten over til det andre kriteriet under bokstav d om at vrangforestillingene må være «completely impossible». Under hovedforhandlingen presiserte de sakkyndige

Husby og Sørheim at det fullstendig umulige er tiltaltes selvopplevde ansvar og kall til å bestemme hvem som skal leve og dø.

Spørsmålet er om forestillingen om å ha et slikt ansvar eller kall er fullstendig umulig i den betydningen som benyttes i kriterium d. Under hovedforhandlingen forklarte professor Malt at kriteriet «completely impossible» ikke er klart definert, og at det følgelig er rom for ulike tolkninger. Det vanlige er å bruke kriteriet om vrangforestillinger som er rare, underlige, absurde og hinsides det fysiske mulige. Professor i psykologi Svenn Torgersen forklarte under hovedforhandlingen at vrangforestillingen må representere «brudd på naturvitenskapelig tenkning». De sakkyndige Aspaas og Tørrisen bruker i sin erklæring betegnelsen «fysisk umulig», som synes å være i samsvar med dette. I testen SCID-1 under det amerikanske diagnosesystemet DSM-IV brukes betegnelsen «bisarr» om den samme kriteriebaserte vrangforestillingen.

Retten er naturlig nok enig med de sakkyndige Husby og Sørheim i at et selvopplevd ansvar eller kall til å bestemme hvem som skal leve og dø, er fullstendig umulig i etisk forstand. Som også forsvaret har fremholdt, utgjør imidlertid forestillingen om å ha et slikt kall selve kjernen i politisk eller religiøst begrunnet terrorisme. Tiltalte har på en fanatisk og kynisk måte fastholdt at valg av ofre og objekt for hans udåd 22. juli 2011 var politisk motivert. Retten har vanskelig for å se at forestillinger om draps- og terrorhandlinger for å nå et fremtidig politisk mål – hvor uforståelige og forkastelige de enn er – er «completely impossible», slik dette diagnostiske kriteriet etter det opplyste vanligvis benyttes. Som retten kommer tilbake til, er de sakkyndige også uenige om hvorvidt slike forestillinger i det hele tatt er patologiske vrangforestillinger.

Retten går i denne sammenheng ikke nærmere inn på tiltaltes uttalelser om sin rolle i Knights Templar, da en eventuell genuin overbevisning om å ha en ledende rolle i en ikkeeksisterende organisasjon vanskelig kan sies å være «fullstendig umulig» i relasjon til kriterium d. Retten kommer tilbake til betydningen av Knights Templar nedenfor under behandlingen av paranoid psykose.

Retten mener etter dette at tiltalte ikke har hatt vrangforestillinger som er tilstrekkelig subkulturelt upassende og umulige til å falle inn under den vanlige vitenskapelige og kliniske bruken av kriterium d.

Som allerede nevnt er det tilstrekkelig at minst ett symptom fra symptomgruppe 1 eller minst to symptomer fra symptomgruppe 2 er oppfylt for at grunnkriteriet for schizofrenidiagnosen foreligger. Selv om de sakkyndige Husby og Sørheim også har funnet kriteriet b i symptomgruppe 1 og kriteriene f og h i symptomgruppe 2 oppfylt, ga påtalemyndigheten i prosedyren uttrykk for at påstanden om overføring til tvungent psykisk helsevern var basert på at kriterium d var oppfylt. Dette fordi den mente de øvrige kriteriene er svakere fundert. Retten har et selvstendig ansvar for rettsanvendelsen, og vil derfor behandle også de øvrige symptomene som de sakkyndige Husby og Sørheim mener forelå.

Kriterium b er definert på følgende måte i den grønne boken:

«(b) delusions of control, influence, or passivity, clearly referred to body or limb movements or specific thoughts, actions, or sensations; delusional perception.»

Oversatt til norsk betyr det vrangforestillinger om å være kontrollert, påvirket av krefter utenfra, eller passivitet med klar referanse til bevegelse av kropp eller kroppsdel, eller spesifikke tanker, handlinger eller følelser; perseptuelle vrangforestillinger.

I den diagnostiske vurderingen på side 228 skriver de sakkyndige Husby og Sørheim at tiltalte har hatt

«klare symptomer fra symptomgruppe b): Vrangforestillinger når det gjelder persepsjon og kontroll, eksemplifisert ved følelsen av at observanden vet hva andre tenker.»

De sakkyndiges observasjoner er nærmere beskrevet i to samtalereferat. Den ene observasjonen fra første samtale med tiltalte 10. august 2011 er på side 88 i de sakkyndiges erklæring gjengitt slik:

«Den ene sakkyndige spør hvordan observanden skulle avgjøre om vi snakket sant, dersom vi hadde besvart spørsmålene. Observanden smiler, og sier: Det vet jeg allerede.»

Tusenvis av timer med salg har gjort meg i stand til å forutsi med 70 % sannsynlighet hva personen jeg snakker med tenker på. Så jeg vet at ingen av dere er marxistisk orientert, men begge er politisk korrekte, og støtter multikulturalismen.

...

De sakkyndige spør om observanden gjetter eller vet hva andre tenker på. Jeg vet sier observanden, det er stor forskjell på det.»

Videre skriver de sakkyndige følgende om status presens etter en samtale med tiltalte 23. august 2011 på side 109:

«Observanden mener å vite hva folk han snakker med tenker på, i det han mener å vite hvordan tidligere partifeller fra Fremskrittspartiet ville karakterisere ham nå. Fenomenet vurderes som psykotisk fundert.»

Den rettsmedisinske kommisjon skal ifølge Melles forklaring ha godtatt dette som perseptuell vrangforestilling. Tiltalte har kommet med lignende utsagn overfor de sakkyndige Aspaas og Tørrisen, uten at de har tolket utsagnene som perseptuelle vrangforestillinger. Heller ikke psykiater Randi Rosenqvist, som er rådgiver for ledelsen på Ila fengsel og forvaringsanstalt, har tolket tilsvarende utsagn fremsatt under hennes undersøkelser av tiltalte som tegn på psykose.

Også under vurderingen av dette kriteriet savner retten en drøftelse av mulig alternative tolkninger fra de sakkyndiges side. Tiltalte kunne for det første vært tatt på ordet, slik at han gjennom sin erfaring som selger mente å være en god menneskekjenner. Han kan også oppfattes som kategorisk i sin tenkning ved at han setter folk i bås. En tredje mulig tolkning er at han skryter på seg evner han ikke har, noe som eventuelt ville være i tråd med en grandios og narsissistisk personlighet.

Retten mener slike alternative tolkninger er mer nærliggende på de to observasjonene de sakkyndige beskriver, og kan derfor ikke se at kriterium b er oppfylt.

Retten går så over til å behandle symptomgruppe 2 kriterium f, som i den grønne boken er angitt som

«neologisms, breaks, or interpolations in the train of thought, resulting in incoherence or irrelevant speech».

Oversatt til norsk betyr dette neologismer, tankeavbrudd, eller innskytelser i tankestrømmen, som gir usammenhengende eller irrelevant tale.

De sakkyndige Husby og Sørheim har funnet 2

«klare symptomer fra symptomgruppe f): Tankeavbrudd eller – innskytelser, eksemplifisert ved periodevis perseverasjon, assosiativ tale og neologismer».

Assosiasjonsforstyrrelse og perseverasjon (repetisjon av de samme grunntemaer) er beskrevet slik under disse sakkyndiges diagnostiske vurderinger på sidene 226–227:

«Observanden er tidvis vanskelig å følge, fordi han raskt skifter tema og må bringes tilbake ved spørsmål. Han assosierer rikt, og hans assosiasjoner bringer ham stort sett alltid, og uansett innfallsvinkel, tilbake til sitt politiske budskap, sin opplevde misjon og posisjon. Fenomenet vurderes som moderat assosiasjonsforstyrrelse.

Når han gis anledning til å fortelle fritt, oppholder observanden seg uavbrutt kretsende rundt de samme temaer. Han forteller om og om igjen de samme detaljer knyttet til eget ridderskap, radikaliseringsprosessen, organisasjonen Knights Templar, kommende statskupp og maktovertagelse i Norge og Europa. Fenomenet vurderes av de sakkyndige som perseverasjon. Det forekommer ikke latenstid eller tankeblokk under samtalen. Observanden frembyr ikke desorganisert adferd.»

De sakkyndige Aspaas og Tørrisen observerte også tiltaltes tendens til å komme tilbake til en stereotyp politisk ordbruk med en gjentakelse av tilhørende illustrasjoner, for eksempel at bombingene av Japan under andre verdenskrig skal ha spart mange liv, samt at uroen i Paris før valget i 2009 ikke hadde vært fyllestgjørende dekket i norske medier for å unngå at Fremskrittspartiet skulle gjøre et godt valg. De fant likevel ikke at dette var en psykotisk

«hakkiplatamate» å snakke på.

Retten merket seg at tiltalte også under hovedforhandlingen stadig kom tilbake til de temaene han var mest opptatt av. Disse gjentakelsene resulterte likevel ikke i usammenhengende eller irrelevant tale, slik kriterium f krever. Retten hadde ikke på noe tidspunkt vanskelig for å følge eller forstå meningsinnholdet i det tiltalte sa.

Spørsmålet om hvorvidt tiltalte benytter seg av neologismer, har vært sterkt fremme under hovedforhandlingen. En neologisme er ikke nærmere definert i diagnosesystemet, og kan ifølge professor Malt følgelig gi rom for flere tolkninger. Det vanlige er imidlertid å bruke begrepet om et totalt uforståelig nyord som vedkommende selv har laget, eller om eksisterende ord/ordsammensetninger som vedkommende benytter på en totalt uforståelig måte.

De sakkyndige Husby og Sørheim har på side 225 følgende omtale av neologismer:

«Observanden presenterer selvlagde ord som *nasjonaldarwinist*, *suicidalmarxist* og *suicidalhumanisme*, *ridderjustitarius*, *ridderjustitariuskommandør*, *ridderjustitiariumester* og *ridderjustitariusstormester*. Begrepene vurderes å være neologismer.»

Flere steder i erklæringen gjengis lignende ordsammensetninger som de sakkyndige vurderer som neologismer.

Den rettsmedisinske kommisjon skal ifølge Melle ha ment at de sakkyndige Husby og Sørheim benyttet neologismebegrepet på en uvanlig måte. Gruppen savnet oppfølgings-spørsmål fra de sakkyndiges side. Heller ikke professor Malt, eller andre ekspertvitner, støttet de sakkyndiges neologismefunn, slik disse er beskrevet i deres erklæring.

Bevisførselen har avdekket at flere av ordsammenstillingene også er i bruk av andre. De sakkyndige Aspaas og Tørrisen har for eksempel funnet mange av de samme ordsammenstillingene på nettet, blant annet i en høyreekstremistisk kontekst. Ridder- og justitariusterminologien skal også være i bruk i dataspillet World of Warcraft og i Frimurerordenen. Disse sakkyndige mente følgelig at tiltalte ikke benyttet neologismer.

Den sakkyndige Sørheim var i sin forklaring inne på at ordene var neologismer fordi de inngikk i tiltaltes vrangforestillingsunivers. Retten mener en slik betraktning lett kan gli over i et sirkelresonnement. Retten mener uttrykkene og ordsammenstillingene uansett kan forstås i en kontekst som gjør dem meningsbærende, og kan ikke se at ordsammenstillingene resulterer i usammenhengende eller irrelevant tale, slik kriterium f krever.

Retten mener på denne bakgrunn at kriterium f ikke er oppfylt.

Retten går så over til å behandle kriterium h i symptomgruppe 2, som er det siste aktuelle generelle schizofrenikriteriet, definert slik i den grønne boken:

«"negative» symptoms, such as marked apathy, paucity of speech, and blunting of incongruity of emotional responses (it must be clear that these are not due to depression or to neuroleptic medication).»

Oversatt til norsk betyr det «negative symptomer», slik som markant apati, avbrutt tale, affektavflatning eller usammenhengende følelsesmessige responser som ikke skyldes depresjon eller antipsykotisk medikasjon.

Affektavflatning innebærer at en person har et begrenset følelsesspekter å respondere med. Slike begrensninger vil for eksempel gi seg utslag i få ansiktsuttrykk, redusert eller upassende respons, dårlig kroppsspråk eller redusert spontan bevegelse. Retten har forstått det slik at empatisvikt, det vil si evnen til å føle med andre, ikke nødvendigvis er et negativt symptom som beskrevet i kriterium h.

De sakkyndige Husby og Sørheim har på side 228 i sin erklæring funnet at tiltalte har hatt

«klare symptomer fra symptomgruppe [...] (h): Negative symptomer, eksemplifisert ved markant følelsesavflatning».

På side 224 beskrives dette slik:

«Observanden fremsto emosjonelt avflatet, med fullstendig emosjonell distanse til egen situasjon, og til de sakkyndige. Observanden fastholder at det var rettferdig at ofrene ble drept, angrer ikke, og føler ingen skyld [...] Observanden gir heller ikke ut-

trykk for følelser i forhold til sine nærmeste. Han beskriver alle temaer, fra egen barn- dom til de påklagede handlingers *henrettelser*, med et operasjonalisert språk uten noen emosjonell komponent. Observanden fremstår med markant affektavflatning og alvorlig empatisvikt.»

Retten har på bakgrunn av egne observasjoner under hovedforhandlingen ingen vanske- ligheter med å slutte seg til de observasjoner som her beskrives. Retten merket seg likevel at tiltalte gråt under fremvisningen av sin egen propaganda-film, angivelig fordi han ble rørt. En slik affekt var imidlertid ikke umiddelbart forståelig for andre. Spørsmålet er om tiltaltes affektavflatning til en viss grad kan være situasjonsbestemt, både knyttet til tiden da han satt isolert på Ila, og under hovedforhandlingen med det presset den må ha representert for ham.

De sakkyndige Aspaas og Tørrisen forklarte at de har observert et noe bredere følelsesre- gister hos tiltalte. Under hovedforhandlingen reagerte Tørrisen likevel på tiltaltes mangel på følelsesmessige reaksjoner under gjennomgangen av obduksjonsrapportene og de fornær- medes forklaringer. Dette foranlediget en ny samtale mellom Tørrisen og tiltalte i tinghusets arrestlokaler. Ifølge Tørrisen fremsto tiltalte mer affektavflatet i retten enn det han gjorde på Ila og i arrestlokalet, hvor han virket mer avslappet og naturlig. Observasjonen av tiltalte i retten endret ikke disse sakkyndiges tidligere vurdering av tiltaltes sinnstilstand generelt eller av hans affektavflatning spesielt, som de i erklæringen sidene 299–300 oppsummerer slik:

«Observanden framstår som emosjonelt avflatet når det gjelder å ta inn over seg den lidelse som han har påført andre. Han viser ikke anger og ville gjort det samme om igjen. Hans erkjennelse av å ha utført grusomheter virker overfladisk og teknisk. Han har imidlertid vist helt adekvat evne til å samhandle og kommunisere med de sakkyndi- ge og helsepersonell. Hans emosjonelle avflatning vurderes ikke å være av den typen som sees ved alvorlige sinnslidelser, men forstås som uttrykk for patologiske personlig- hetstrekk.»

Til støtte for at det foreligger negative symptomer under kriterium h, har de sakkyndige Husby og Sørheim lagt stor vekt på tiltaltes funksjonsfall i årene før terrorangrepene. Med utgangspunkt i kriterium i fra den blå boken er dette på side 228 i deres erklæring beskrevet som en «betydelig og vedvarende kvalitetsendring av enkelte sider ved personlig adferd, beskrevet ved markant funksjonsfall med sosial, praktisk og økonomisk kollaps».

Retten bemerker at kriterium i ikke er et generelt kriterium for schizofreni, men tilhører symptomgruppen for enkel schizofreni (F20.6). Disse sakkyndige har likevel tillagt kriteriet stor betydning, formentlig fordi slike tilbaketrekningssymptomer vanligvis ledsager de negative symptomene beskrevet i bokstav h. I den grønne boken er kriterium i beskrevet som «marked decline in social, scholastic, or occupational performance». Oversatt til norsk betyr det en markant nedgang i sosiale, utdanningsmessige eller yrkesmessige prestasjoner.

De sakkyndige Husby og Sørheim skriver følgende om tiltaltes funksjonsfall på side 227:

«Det er de sakkyndiges vurdering at observanden i perioden 2002 til 2006 hadde en tiltagende isolasjonstendens med gradvis sviktende funksjonsevne. De sakkyndige har ikke sikre holdepunkter som kan si når observandens psykotiske symptomer debuterte, men det kan ikke utelukkes at symptomdebut var allerede denne perioden.

Fra 2006 beskrives gjennom sakens samlede dokumentasjon en sikker endring av observandens funksjon. Vitneavhør av venner beskriver fra dette tidspunktet at obser- vanden trakk seg fra sosial kontakt, ble mer stille, flyttet hjem til sin mor, og sluttet å arbeide. Fenomenene vurderes av de sakkyndige å være tilbaketrekning, isolasjon og manglende evne til å møte arbeidslivets krav.

Observandens mor har beskrevet at observanden snudde døgnet, spilte mye dataspill, og fra dette tidspunktet satt mest alene på eget rom. Observanden deltok ikke i vask og stell av leiligheten eller stell av egne klær, og laget ikke mat selv. Hans mor sto for inn- kjøp av matvarer. Observandens mor beskriver at observanden, etter påtrykk, ikke ville kontakte NAV for bistand, verken av praktisk eller økonomisk karakter. Symptomene vurderes av de sakkyndige å være omfattende funksjonssvikt, både praktisk, sosialt, økonomisk og med hensyn på arbeidsevne.»

De sakkyndige Aspaas og Tørrisen er enig i at tiltalte i lang tid fungerte på siden av det ordinære samfunnet, men mener dette var en bevisst atferd begrunnet i hans helt spesielle mål og aktiviteter. På side 299 i sin erklæring skriver disse sakkyndige blant annet følgende om negative symptomer:

«Det er godt beskrevet at observanden i lange perioder har trukket seg tilbake fra venner. Han har også tilbrakt mye tid alene på rommet sitt i morens leilighet for å spille dataspill, spesielt i 2006/2007. Om sin tilbaketrekning har observanden forklart at han har brukt tiden på forberedelse til terroraksjonen og at han derfor har måttet gi avkall på en del av sitt sosiale liv. Han har imidlertid holdt kontakt med venner helt opp til like før 22. juli 2011. I den perioden han brukte mye av sin tid på dataspill, skjedde dette på en måte som så langt de sakkyndige kjenner til, innebærer at man i betydelig grad deltar i et sosialt samspill med et større antall medspillere gjennom nettbasert verbal kommunikasjon, og i mange timer ad gangen. Tilbaketrekning slik man ser ved psykosesykdom er derfor etter de sakkyndiges vurdering, ikke påvist.»

Retten mener det ikke er tilstrekkelige holdepunkter for patologisk funksjonsfall i perioden 2002 til 2006. Etterforskningen har avdekket at tiltalte i denne perioden solgte falske vitnesbyrd med en samlet omsetning på nærmere 3,7 millioner kroner, samtidig som han drev med aksjehandel. Han flyttet for seg selv i 2003, men hadde fortsatt kontakt med venner og familie.

Det er imidlertid ikke tvilsomt at tiltalte gjennomgikk en betydelig yrkesmessig, sosial og praktisk atferdsendring i 2006. Retten mener bakgrunnen for denne atferdsendringen kan være sammensatt.

Tiltalte har forklart at han avvirket sin forretningsvirksomhet, som han selv beskriver som lovlig, men umoralsk, fordi han var redd for å bli negativt eksponert i mediene. Etter at virksomheten opphørte i februar 2006, åpnet han spillekonto i World of Warcraft i mars, det vil si et halvt år før han flyttet hjem til sin mor. Retten mener en form for spillavhengighet kan ha vært medvirkende årsak til at han valgte å flytte tilbake til mor og trekke seg tilbake fra et sosialt og yrkesaktivt liv.

Retten ser heller ikke bort fra at tiltaltes grunnleggende forhold til mor kan forklare noe av den praktiske avhengigheten av henne. De sakkyndige Husby og Sørheim gjengir på sidene 48–50 i sin erklæring dokumenter fra Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri fra 1983, der forholdet mellom tiltalte og mor omtales. Videre har de på side 68 i erklæringen inntatt et brev fra halvsøsteren B til mor, antakelig fra 2009 eller 2010. I brevet tar B opp det hun oppfatter som årelange problemer med broren, og skriver blant annet følgende: «Jeg er som et ekko paa det jeg har sagt i mange aar, faktisk helt siden jeg var liten, saa langt jeg kan huske – la han faa sitt eget liv!» Retten har i forlengelsen av dette også merket seg opplysningen om at mor vasket tiltaltes leilighet etter at han flyttet for seg selv.

Retten mener tiltaltes avvikende atferd uansett kan forstås i lys av hans personlighet. Allerede i 1998 foretok han et utradisjonelt valg ved å slutte i tredje klasse på videregående skole for å tjene penger og bli gründer. Dette til tross for at han gjorde det bra på skolen, var opptatt av både kunnskap og CV, og dessuten var i et miljø der det var vanlig å fullførte tolv års skolegang. De forretningsområdene han senere valgte å prøve seg på, må også kunne sies å være spesielle; særlig diamanthandelen i Liberia i 2002 og produksjonen av falske vitnesbyrd fra 2002. Tiltaltes venner har beskrevet ham som en sosial og god venn, men samtidig som «sta» med «sære» meninger, «outsideren i vennegjengen», «målrettet» og som en person som gikk «110 %» inn for det som opptok ham.

Det er videre godt dokumentert at tiltalte både var målrettet og «produktiv» fra han flyttet hjem til mor i 2006, og helt frem til 22. juli 2011. Fra 2006 spilte han World of Warcraft på høyt nivå, og han var ifølge forklaringen fra en medspiller «den beste offiseren» denne medspilleren hadde hatt. Som tidligere beskrevet er spillet sosialt og krever god kommunikasjon mellom spillerne. Tiltalte utarbeidet senere sitt ideologiske kompendium på engelsk på nesten 2000 sider med blant annet en utførlig terrormanual. Han tilegnet seg etter hvert kunnskap om produksjon av bomber, skaffet til veie våpen, effekter og utstyr. Han gjennomførte flere utenlandsreiser i 2009 og 2010, og meldte seg inn i Oslo pistolklubb i 2010.

Han opprettet selskapet A Geofarm ENK i mai 2009, inngikk leiekontrakt og flyttet til Åsta gård primo mai 2011. Her produserte han bomben og foretok prøvesprengning. Tiltalte klarte å holde de omfattende terrorforberedelsene skjult for omverdenen. Han gjennomførte terroraksjonene 22. juli 2011 i tråd med sine planer, og vitnene fra Utøya har forklart at han gikk rolig rundt på øya og foretok målrettede drap.

Aktivitetene beskrevet i det foregående viser at tiltalte hadde både utholdenhet, impuls-kontroll og gode kognitive funksjoner knyttet til de gjøremål han satte seg fore. Retten finner tiltaltes planleggings- og gjennomføringsevne på disse ulike områdene vanskelig å forene med en ubehandlet paranoid schizofreni med gradvis forverring fra 2006. De sakkyndige Husby og Sørheim forklarte riktig nok dette med at tiltalte tilhører den tredjedelen schizofrene som beholder vesentlige deler av sine kognitive funksjoner. Retten stiller seg likevel spørrende til om denne forklaringen er forenelig med deres vurdering av tiltaltes patologiske og totale funksjonssvikt på alle andre områder.

Ved vurderingen av tiltaltes fungering legger retten uansett vekt på at han i perioden fra 2006 dels opprettholdt, dels gjenopptok visse normale aktiviteter. Han betalte hele tiden mor kr 3500 i måneden av oppsparte midler, og var dessuten velkledd og velstelt. Han fortsatte å omsette aksjer, og er registrert med 60 aksjehandler i 2008 på det mest aktive. I 2006 meldte han seg inn i Frimurerlosjen, hvor han deltok på noen få møter og senere ble forfremmet i gradene hvert år, senest til tredje grad i 2009. I løpet av 2007/2008 gjenopptok han noe kontakt med venner, som han reiste til Budapest med i 2009. Vennene har ikke rapportert om påfallende atferd fra tiltaltes side etter at kontakten ble gjenopptatt. Det er videre opplyst at tiltalte var på Facebook og hadde en rekke nettadresser. Selv om den sosiale kontakten på nettet ikke kan sammenlignes med sosial kontakt i den virkelige verden, mener retten likevel den er relevant ved den samlede vurderingen av tiltaltes fungering.

De sakkyndige Husby og Sørheim ser ut til å ha lagt stor vekt på mors opplysninger om tiltaltes fungering året før de påtalte handlinger. På side 223 i erklæringen skriver de følgende:

«Fra 2010 beskriver observandens mor en kvalitativ endring i observandens væremåte. Hun beskriver at observanden fra dette tidspunkt var opptatt av smitte, eget utseende, og var ubehagelig intens, irritabel og sint. Han ble økende opptatt av å formidle politikk og historie, og mor følte seg presset av ham. Hun beskriver at hun hadde vanskelig for å forstå hva han ville formidle. Hun beskriver observanden som *helt hinsides, og trodde på alt tullet han sa*. Fenomenene vurderes av de sakkyndige som å være uttrykk for psykotiske vrangforestillinger.

Observandens mor beskriver at observanden ikke lenger så ut til å vite hvor stor avstand han skulle holde til henne, i det han kunne skifte på å sette seg alt for nær henne i sofaen, til ikke å ville ta i mot maten hun serverte. Adferden vurderes av de sakkyndige til å være reguleringsvansker som konsekvens av paranoide vrangforestillinger.»

Den rettsmedisinske kommisjon kritiserer i uttalelsene 23. april og 31. mai 2012 de sakkyndige Aspaas og Tørrisen for ikke å ha innhentet komparentopplysninger om tiltalte i barne- og ungdomsårene og i tidlig voksen alder, særlig fra de årene da han i voksen alder bodde hos sin mor. De har også funnet at det er en vesentlig mangel ved rapporten at disse sakkyndige ikke har begrunnet «hvorfor slike mulig viktige opplysninger [fra mor] verken er tatt hensyn til ved skåringen av SCID-1 eller ved den generelle diagnostiske vurderingen».

I tilleggserklæringen 30. april 2012 besvares disse innvendingene blant annet med følgende:

«Den mest nærliggende kilde for førstehånds innhenting av komparentopplysninger er observandens mor, som har hatt nær kontakt med ham i alle år. Mor er avhørt av politiet seks ganger, til sammen over 200 sider avhørsreferater. Hun er også intervjuet av de sakkyndige Husby og Sørheim. På denne måte har de sakkyndige hatt tilgang på meget omfattende informasjon fra henne. Man har konstatert at hun i de tidlige avhør har gitt en nokså normal beskrivelse av observanden. Riktignok har hun bekymret seg for at han ikke har vært i fast arbeid, men hun har ellers beskrevet ham som snill, omtenkfull, en problemløser for venner, hardt arbeidende. Kvelden før de påtalte hand-

linger hadde de det hyggelig sammen, og det var ikke noe å sette fingeren på. Senere, og spesielt overfor sakkyndige Husby og Sørheim, har hun ment at han «må være sinnsyk» og har omtalt ham som «helt hinsides, og trodde på alt tullet han sa». På denne måte ville man uansett stå overfor motstridende informasjon fra mor ved et eventuelt nytt intervju. I lys av denne informasjon, samt opplysninger om at hun har alvorlige helseplager (som også har gjort at hun er fritatt fra å møte i retten), har de sakkyndige avstått fra å be henne om å møte til samtale.»

Retten tolker de sakkyndige Aspaas og Tørrisen slik at de i sin diagnostiske vurdering også har vurdert det omfangsrike materialet fra mors ulike forklaringer, noe de bekreftet under hovedforhandlingen. Retten er imidlertid enig med Den rettsmedisinske kommisjon i at det hadde vært en klar fordel om disse sakkyndige hadde innhentet førstehåndsupplysninger fra mor, også med tanke på den motstriden de merket seg i hennes ulike forklaringer.

Retten mener likevel at tiltaltes opptreden overfor mor fra 2010 mest sannsynlig kan forstås på bakgrunn av de forestående terrorangrep, som han på det tidspunkt var i full gang med å forberede fra deres felles hjem. Som et ledd i disse forberedelsene tok han vinteren 2010 sin første kur med anabole steroider, noe som også kan ha påvirket hans væremåte overfor henne. Mors opplysninger synes dessuten å stå i en viss kontrast til vitneforklaringene fra venner som opplyste at tiltalte nærmet seg sitt «gamle jeg» i løpet av 2010/2011. Heller ikke familiemedlemmer for øvrig har i politiavhør rapportert om noe unormalt fra familieselskapet julen 2010. Tiltaltes halvsøster på farssiden forklarte i avhør at «A var slik han alltid har vært; velartikulert, kunnskapsrik og det virket som han reflekterte mye. Han kunne mye om historie og religion», jf. gjengivelsen i de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens erklæring side 122.

Når det gjelder de sakkyndige Husbys og Sørheims omtale av reguleringsvanskene i sitatet over, har retten merket seg at en lignende ambivalens mellom nærhet og avstand i mors forhold til tiltalte er beskrevet i dokumentene fra Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri fra 1983. Disse opplysningene, som retten ikke finner grunn til å gå nærmere inn på, kan tas til inntekt for at den beskrevne atferden er relasjonelt forankret og ikke et utslag av paranoide vrangforestillinger.

Retten mener etter dette at det er mer nærliggende å tolke tiltaltes atferdsendring i 2006 og 2010 i lys av hans spesielle personlighet og av det han hadde satt seg fore, enn som negative symptomer på schizofreni. Retten holder det likevel åpent om tiltaltes affektavflatning isolert sett faller inn under kriterium h, da det uansett ikke er tilstrekkelig at ett av symptomene fra symptomgruppe 2 foreligger.

Rettens konklusjon så langt er at tiltalte ikke hadde symptomer som tilfredsstillende generelle ICD-10-kriteriene for schizofreni, slik disse kriteriene vanligvis anvendes i klinisk og vitenskapelig praksis.

Som allerede nevnt var heller ikke Den rettsmedisinske kommisjon ubetinget enig i de sakkyndige Husbys og Sørheims funn av bisarre vrangforestillinger og neologismer. Den rettsmedisinske kommisjon skal ifølge Melles forklaring likevel ha unnlatt å komme med skriftlige bemerkninger til deres erklæring fordi den mente at de beskrevne symptomene uansett var forenelige med en paranoid psykose (F22). Retten følger ikke kommisjonen i et slikt resonnement. De sakkyndige Husby og Sørheim hadde jo selv forkastet denne diagnosen, blant annet fordi de mente at tiltaltes markante affektavflatning var uforenelig med ICD-10-kriteriene for paranoid psykose. Dersom representanter for kommisjonen ikke senere var blitt innkalt for å avgi forklaring under hovedforhandlingen, ville dessuten retten ikke blitt kjent med kommisjonens vurdering av at sentrale diagnostiske kriterier for schizofreni var dårlig dokumentert. Retten kan heller ikke se at kommisjonens materielle bemerkninger til de sakkyndige Husbys og Sørheims erklæring er mindre vesentlige enn de skriftlige bemerkningene til de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens erklæring. Som retten kommer tilbake til, rettet disse seg blant annet mot dokumentasjonen av de generelle kriteriene for diagnosen personlighetsforstyrrelse, som ikke har avgjørende betydning for tilregnelighetsspørsmålet. Retten legger ved bevisvurderingen følgelig ikke selvstendig vekt på at Den rettsmedisinske kommisjon har hatt skriftlige bemerkninger til én av de to erklæringene.

Retten går så over til å drøfte den alternative psykoselidelsen som har vært behandlet av de sakkyndige.

6.5 Paranoid psykose

De sakkyndige Aspaas og Tørrisen har vurdert om tiltalte kan ha hatt en paranoid psykose på gjerningstidspunktet. Paranoid psykose (F22) er en mer begrenset vrangforestillingslidelse angitt med seks diagnostiske kriterier i den grønne boken, blant annet følgende:

- A. A delusion or set of related delusions, other than those listed as typically schizophrenic in criterion G1 (i) b or d for F20.0–F20.3 (i.e other than completely impossible or culturally inappropriate) must be present. The commonest examples are persecutory, grandiose, hypochondriacal, jealous (zelotypic), or erotic delusions.
- B. [...]
- C. The general criteria for schizophrenia (F20.0–F20.3) are not fulfilled.
[...]

Oversatt til norsk betyr det at lidelsen kjennetegnes av én vrangforestilling eller et belestet sett vrangforestillinger som ikke skal være bisarre, eksemplifisert ved blant annet paranoide og grandiose vrangforestillinger. I og med at de sakkyndige Husby og Sørheim mener tiltalte lider av paranoid schizofreni med altomfattende vrangforestillinger, går de ikke inn på denne diagnosen. Som allerede nevnt bemerker de likevel at tiltaltes markante affektavflatning er uforenelig med en paranoid psykose.

De sakkyndige Aspaas og Tørrisen redegjør i sin erklæring for et SCID-1-intervju, som er et strukturert intervju under det parallelle amerikanske diagnosesystemet DSM-IV. I det følgende gjengis deres vurdering av paranoid psykose på sidene 262–263:

«Som det fremgår ovenfor har de sakkyndige ikke påvist psykotiske symptomer. [...] Han har hatt tanker om økt egenverdi, makt og kunnskap, som kan minne om det man ser ved vrangforestillingslidelse. Ikke minst ideene om Knights Templar fremstår som eiendommelige. Han har imidlertid rasjonalisert dette og forklart at det dreier seg om et viljestyrt påfunn. De sakkyndige legger vekt på at observanden i avhør og intervju med de sakkyndige, er i stand til å argumentere for og nyansere sine uttalelser. Han har en korrigierbarhet som man ikke ser hos personer med vrangforestillingslidelse. Grandiose forestillinger om egen økonomi synes ikke aktuelt å drøfte, da inntekter av en viss størrelse er dokumentert under etterforskningen.

En annen viktig observasjon er også at han har klart å holde sine planer skjult for andre. Dette er lite forenlig med ideer av psykotisk kvalitet, hvor nettopp trangen til å hevde den urett som oppleves, vil være fremtredende. Observanden har vist usedvanlig stabil og god impuls kontroll, noe han også viser under fengslingen.

Klinisk bedømt finner man hos observanden ikke den psykotiske karakter som kjennetegner vrangforestillingslidelser. Det kan være nærliggende å bruke begrepet realitetsbrist om hans ytterliggående politiske syn, men som omtalt ovenfor er dette ideer han deler med en subkultur som målbærer de samme oppfatninger.

Spørsmål om overvåkning og mulige somatiske vrangforestillinger er drøftet ovenfor. De sakkyndige vurderer således at observanden ikke har eller har hatt en vrangforestillingslidelse.»

I den generelle diagnostiske vurderingen av om tiltalte kan ha hatt en psykoselidelse på gjerningstidspunktet, konkluderer de slik på sidene 302–303 i erklæringen:

«De sakkyndige har slik det framkommer ovenfor, ikke vurdert hans forestillinger som uttrykk for psykotiske tankeprosesser, men som ekstreme politiske oppfatninger, kombinert med bevisst neglisjering av motforestillinger. De sakkyndige legger til grunn at det finnes en ideologisk subkultur som deler observandens ideologiske og politiske oppfatninger. Man finner derfor ikke grunnlag for vrangforestillingslidelse (F22.0 Paranoid psykose).»

De sakkyndige Aspaas og Tørrisen tolket tiltaltes frykt for overvåkning fra PST og enkeltstående tilfeller med bruk av munnbind som overdreven forsiktighet og sykdomsangst

under planleggingen av terrorhandlingene, og ikke som psykotiske vrangforestillinger. I motsetning til de sakkyndige Husby og Sørheim har de ikke oppfattet tiltaltes bruk av ordet «vi» i stedet for «jeg» som en identitetsforstyrrelse, men som et uttrykk for at han mener å snakke på vegne av meningsfeller.

Den rettsmedisinske kommisjon har i uttalelsene 23. april og 21. mai 2012 reist spørsmål om validiteten i tiltaltes svar på blant annet SCID-1-intervjuet, tatt i betraktning hans tendens til å svare strategisk. I den innledende omtalen av SCID-1 har de sakkyndige Aspaas og Tørrisen redegjort for denne problemstillingen, og skrevet at de blant annet har tatt utgangspunkt i, og konfrontert tiltalte med, hans tidligere uttalelser i avhør, i samtaler og i kompendiet. Utsagnene er deretter «veid mot det kliniske inntrykket han gir og måten han svarer på». Også i de innledende generelle bemerkningene på side 12 i erklæringen reiser de spørsmål om hvorvidt tiltalte i samtaler med dem «har tilpasset seg det han til enhver tid har visst om sakskomplekset, etterforskningen, den tidligere rettspsykiatriske rapporten m.m.». De har på denne bakgrunn vurdert og «sammenlignet hans uttalelser til de sakkyndige i februar/mars 2012 med det som framkommer den første tiden etter pågripelse (dokumentert på avhør festet på DVD), samt hans uttalelser til helsetjeneste og tidligere sakkyndige i juli/august 2011». Problemstillingen dissimulering og mulig falsk negativ konklusjon er dessuten behandlet i tilknytning til de diagnostiske vurderingene på side 300 og i tilleggserklæringen 30. april 2012.

Retten er enig i at tiltaltes tendens til å tilpasse sine svar i tester og under samtaler med de sakkyndige isolert sett kan svekke verdien av de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens observasjoner. Retten har likevel merket seg at tiltalte allerede i den første samtalen 9. september 2011 med psykiater Arnhild Flikke omtalte seg selv som «fotsoldat», jf. sitatet nedenfor. Flikke er overlege i spesialisthelsetjenesten i Bærum kommune, Distriktpsikiatriske senter (heretter DPS), og har vært en del av «Ilateamet» siden 2007. Også i et politiavhør 18. oktober 2011 modererte tiltalte uttalelser i manifestet som han også har gjengitt under tidlige politiavhør samt under samtaler med de sakkyndige Husby og Sørheim. I avhøret sa han blant annet at slik han hadde «beskrevet Knights templar, så er det et glansbilde av Knights templar, men Knights templar er i praksis under etablering», jf. sitatet fra dette avhøret på side 82 i de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens erklæring. Også polititjenestemenn som foresto avhørene av tiltalte, bekreftet under hovedforhandlingen at de merket en viss nedtoning av tiltaltes tidligere fremstillinger fra avhøret 18. oktober 2011, og en markant nedtoning fra avhørene i mars 2012. Det er videre på det rene at tiltalte tonet ned fremstillingen av Knights Templar og sin egen politiske rolle i samtaler med de sakkyndige Aspaas og Tørrisen og dessuten i sin forklaring under hovedforhandlingen.

Retten mener at den omstendighet at tiltalte er i stand til å moderere sine uttalelser, også er relevant diagnostisk informasjon. De sakkyndige Aspaas og Tørrisen omtaler på sidene 296–297 i sin erklæring tiltaltes høye tanker om blant annet «*egen betydning* for landets og Vest-Europas framtid». Her trekker de parallellen til en tilstand som i faglitteraturen omtales som «*pseudologia fantastica*», og som betegner tilstander hvor en person med teatraliske personlighetstrekk konstruerer historier som gjør dem betydningsfulle. Om forskjellen mellom personer med slike personlighetstrekk og psykotiske personer skriver de følgende:

«Det er karakteristisk at denne type beretninger nedtones når vedkommende konfronteres med fakta eller motforestillinger. Hos psykosepasienter vil man ofte se det motsatte; når de konfronteres med uklarheter og usannsynligheter, vil deres uttalelser bli tiltagende uklare og usannsynlige, og pasientene kan når de presses, vise tegn på stress og psykisk dekompenisering. «*Pseudologia fantastica*» er ikke en egen diagnose i diagnosesystemene, men fenomenet vil kunne gi grunnlag for personlighetsdiagnoser.»

Også andre ekspertvitner innenfor psykiatri forklarte under hovedforhandlingen hvordan genuine vrangforestillinger som regel forsvares av pasienten ved motstand. Pasientene blir ofte aggressive og sinte eller mutte og tause når vrangforestillingene blir utfordret. Psykotiske pasienter har i det hele tatt begrenset evne til å moderere seg. Det syntes også å være enighet blant disse vitnene om at en psykotisk person neppe vil klare å tilpasse seg under timelange avhør i pressede situasjoner. Politiavhørene har etter det opplyste vart i inntil 11

timer. Også tiltaltes forklaring under hovedforhandlingen varte i mange timer hver dag over en drøy uke. Dersom man ser bort fra innholdet i tiltaltes uttalelser, forklarte han seg etter forholdene upåfallende. Han fremsto kontrollert og samlet. Han lot seg korrigere og moderere, og han viste evne til fleksibilitet i flere sammenhenger.

Retten er på denne bakgrunn enig med de sakkyndige Aspaas og Tørrisen i at tiltaltes begrepsbruk og ulike utsagn ispedd historiske referanser om borgerkrig, maktovertakelse i Norge, etnisk rensning, avlsinstitusjoner og genetisk testing av vår fremtidige regent alle kan forstås i en politisk kontekst. Det samme gjelder bruken av begrepet «vi» som en referanse til tiltaltes høyreekstremistiske meningsfeller. Tiltaltes periodevis bruk av munnbind og opplevelse av å være overvåket synes også å ha plausible forklaringer. Det er ikke senere rapportert om lignende atferd eller utsagn fra tiltaltes side.

Påtalemyndigheten har vært opptatt av om hvorvidt tiltaltes forestillinger om Knights Templar kan anses som psykotiske vrangforestillinger under forutsetning av at organisasjonen ikke eksisterer. Etterforskningen har ikke avdekket forhold som peker i retning av en slik organisasjon.

De sakkyndige Aspaas og Tørrisen skriver følgende om Knights Templar på side 295 i erklæringens diagnostiske vurdering:

«De sakkyndige legger til grunn at militante bevegelser ikke sjelden utvikler et system av rangbetegnelser, uniformer, hilsener etc. Tross dette må den foreliggende beskrivelse av Knights Templar og ikke minst uniformen som observanden har fått laget, karakteriseres som eksentrisk, teatralisk og grandios. Det at han viljesstyrt har diktet opp en fremtidsvisjon kan likevel ikke forstås som et uttrykk for psykose. Slik de sakkyndige ser det, har han hele tiden visst at hele ideen med Knights Templar har sprunget ut av hans egen fantasi.»

Under hovedforhandlingen fastholdt tiltalte grunntrekkene i kompendiets beskrivelse av etableringen og strukturen i Knights Templar. Han forklarte blant annet at han møtte en serbisk krigsforbryter i Liberia, som han senere representerte under stiftelsesmøtet i London i 2002. Han fastholdt også at det var tre enmannsceller i Norge og anslagsvis 15 til 80 i Europa, og at cellene ikke har kontakt på grunn av risikoen for å bli fanget opp av overvåkingsstjenestene i de ulike landene.

Retten mener tiltalte kan ha ulike grunner for å fastholde Knights Templars eksistens. Forankringen av de påtalte handlinger i en påstått organisasjon kan gi et inntrykk av storhet og legitimitet, og derved også bidra til fremtidig rekruttering. En påstått organisasjon kan dessuten bidra til å skape frykt i befolkningen, et motiv som utgjør selve kjernen i den terrorbestemmelsen som ligger til grunn for tiltalen. Det å skulle gå tilbake på Knights Templar, som står så sentralt i kompendiet, kan endelig fremstå som psykologisk eller ideologisk umulig.

Helt siden tiltalte ble pågrepet, har han vært tilbakeholden med å svare på spørsmål om Knights Templar, herunder om dens tilhengere og etablering, til tross for at han ellers har åpnet seg som «en kran», for å bruke den sakkyndige Husbys formulering. Som allerede nevnt har han dessuten tonet ned fremstillingen av organisasjonens og medlemmenes betydning. Under den tvungne observasjonen skal han ifølge observasjonsteamet fra Dikemark ikke ha vært opptatt av Knights Templar. Retten mener at også disse omstendighetene taler mot at tiltalte har en genuin psykotisk overbevisning om organisasjonens eksistens.

De sakkyndige Aspaas og Tørrisen mener tiltalte lider av personlighetsforstyrrelser, som forklarer mye av hans symptomatologi. Det kan reises spørsmål om hvorvidt disse sakkyndiges fortolkninger av mulige psykotiske symptomer har vært påvirket av at de på et eventuelt sviktende grunnlag har funnet slike alternative forklaringsmodeller.

De sakkyndige foretok, blant annet på bakgrunn av et SCID-II-intervju basert på det parallelle amerikanske diagnosesystemet, en grundig gjennomgang av de spesielle kriteriene for ulike personlighetsforstyrrelser i ICD-10, og konkluderte med at tiltalte har diagnosene F60.8 Andre spesifikke personlighetsforstyrrelser, narsissistisk, og F60.2 Dyssosial personlighetsforstyrrelse. Den rettsmedisinske kommisjon uttalte i brev 31. mai 2012 til Oslo

tingrett at den ikke kan «se at det i premissene er redegjort godt nok for om observanden fra barne- og/eller ungdomsalder har hatt dypt innarbeidede og vedvarende atferdsmønstre som er kommet til uttrykk gjennom rigide reaksjoner på et bredt spekter av personlige og sosiale situasjoner».

I henhold til de generelle kriteriene for personlighetsforstyrrelse i den grønne boken må personlighetsavviket være stabilt og med lang varighet, «having its onset [begynnelse] in late childhood or adolescence». I det amerikanske diagnosesystemet, som diagnosen narsissistisk personlighetsforstyrrelse er hentet fra, er debuttidspunktet angitt til «beginning of early adulthood». Det synes å være faglig enighet om at personlighetsavviket må ha hatt sin debut før fylte 18 år. I tilleggserklæringen har de sakkyndige Aspaas og Tørrisen utdypet eksemplene på dyssosiale trekk fra tiltaltes barndom, ungdom og tidlige voksen alder, og fastholdt sin tidligere redegjørelse for utslagene av hans narsissistiske trekk. Under hovedforhandlingen presiserte Aspaas at den narsissistiske personlighetsforstyrrelsen var hoveddiagnosen.

Retten tar ikke stilling til hvor innarbeidet og omfattende personlighetsavviket må ha vært før fylte 18 år for å tilfredsstille de generelle kriteriene for personlighetsforstyrrelse i den grønne boken. Ut over den metodiske kilden til feiltolkning som nå drøftes, har diagnostiseringen av personlighetsforstyrrelsene ikke direkte betydning for spørsmålet om tiltaltes tilregnelighet. Retten nevner likevel at diagnosen F60.2 Dyssosial personlighetsforstyrrelse fikk liten støtte under den øvrige bevisførselen. Som det vil fremgå nedenfor, fikk derimot diagnosen F60.8 Andre spesifikke personlighetsforstyrrelser, narsissistisk, støtte fra behandlende helsepersonell på Ila tilknyttet spesialisthelsetjenesten. Også Randi Rosenqvist har merket seg tiltaltes narsissistiske personlighetstrekk.

Retten mener uansett det ikke er grunnlag for å desavuere de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens vurderinger av spørsmålet om psykose under henvisning til at de generelle kriteriene for personlighetsforstyrrelser i ICD-10 eventuelt ikke skulle være til stede. Uavhengig av om tiltalte tilfredsstiller de generelle kriteriene for en personlighetsforstyrrelse, legger retten til grunn at han har både dyssosiale og narsissistiske personlighetstrekk.

6.6 Øvrig helsepersonell

Retten går så over til å redegjøre for behandlende og rådgivende helsepersonells diagnostiske vurderinger av tiltalte, som langt på vei er sammenfallende med vurderingene til de sakkyndige Aspaas og Tørrisen.

Innledningsvis bemerkes at tiltalte ikke har hatt kontakt med spesialisthelsetjenesten for psykiske lidelser før 22. juli 2011. Heller ikke journalen fra hans fastlege inneholder opplysninger om psykiske lidelser, bortsett fra episoder med akutt stress / situasjonsbetinget ubalanse med søvnløshet fra 1998. Tiltalte hadde en plastisk neseoperasjon i 1999 fordi han ønsket en «rett profil».

Retten tar utgangspunkt i legeundersøkelsen med blodprøvetaking 23. juli 2011 mellom kl. 01.30 og 02.00, referert i erklæringen til Aspaas og Tørrisen side 37. Der beskrives tiltaltes kliniske status som

«upåfallende, men observanden har store pupiller forenlig med påvirkning av Efedrin som er opplyst inntatt. Store pupiller kan også være forenlig med psykisk stress. Virker sliten. Konklusjonen er: lett påvirket».

I vurderingen gjengitt i på side 38, står det følgende:

«Siktete er under undersøkelsen rolig. Han forklarer seg greit og svarer uten påfallende nøling på alle spørsmål. Han samarbeider greit, bortsett fra at han ytrer ønske om at hans ansikt ikke blir fotografert.»

Tiltalte har videre hatt regelmessig kontakt med fengselshelsetjenesten på Ila fengsel- og forvaringsanstalt fra han ble varetektsfengslet 26. juli 2011. Verken ved innkomst eller senere har fengselslegen eller psykiatrisk sykepleier ifølge journalnotatene referert i de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens erklæring funnet tegn på psykose.

Fengselshelsetjenesten henviste i september 2011 tiltalte til spesialisthelsetjenesten ved Bærum DPS, blant annet med tanke på selvmordsfare. Overlege og psykiater Arnhild Flikke hadde sin første samtale med tiltalte 9. september 2011. I notatet fra denne første samtalen

gjengitt i de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens erklæring side 148 skriver hun følgende:

«De politiske forestillingene hans er ekstreme, men jeg vurderer dem ikke realitetsbristende i psykotisk forstand på bakgrunn av min kunnskap om hva som er vanlig tankegods i det høyreekstreme miljøet (islam som den ytre fiende og de fleste politikere og journalister som den indre fiende som må bekjempes for å redde nasjonen). Han fremstår i stand til å se at andre vil oppfatte holdningene hans som ekstreme.

Det virker som han tenker at hans rolle i utviklingen er viktig, men ikke at han er en helt nødvendig person i utviklingen, jmf uttalelsen om at han ser på seg selv som en fotsoldat.»

Under samtale med tiltalte 16. september 2011 gjennomførte Flikke diverse tester, blant annet SCID-II med tanke på personlighetsforstyrrelse, og fant at han tilfredstilte kriteriene for narsissistisk personlighetsforstyrrelse.

Flikke har hatt ukentlige samtaler med tiltalte, hvorav ti samtaler alene og åtte eller ni samtaler sammen med psykologspesialist Eirik Johannessen, også ved Bærum DPS. Under hovedforhandlingen forklarte Flikke at hun etter hver samtale konkluderte med at tiltalte ikke var psykotisk. Hun har snakket med tiltalte om politikk, om Knights Templar og om hans selvforståelse. Hun har dessuten lest deler av kompendiet og sett tiltaltes «propagandavideo», uten å ha observert bisarre eller andre psykotiske vrangforestillinger. Hun forklarte at hun ble veldig overrasket over konklusjonen i erklæringen til de sakkyndige Husby og Sørheim, og at hun da foretok en grundig vurdering av aktuelle diagnoser. I notat 9. desember 2011 gjengitt i de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens erklæring side 150 skriver hun blant annet følgende:

«1) Alvorlig sinnslidelse. Hvis en ser bort fra en forbigående psykose, mener jeg ut fra de opplysningene jeg sitter med foreløpig at det er mer som taler i retning av vrangforestillingslidelse enn paranoid schizofreni hvis en skal vurdere hans syn på samfunnet og sin egen mulige rolle som vrangforestillinger. Min konklusjon er at jeg ikke oppfatter hans forestillinger som psykotiske, men som uttrykk for høyreekstremisme, og setter derfor ikke denne diagnosen. [...]

Konklusjon/tiltak: Det er min vurdering at han tilfredsstiller kriteriene for en personlighetsforstyrrelse dominert av dyssosiale og narsissistiske trekk, og jeg setter derfor disse to diagnosene.»

Flikke har videre opplyst at hun etter å ha mottatt erklæringen fra de sakkyndige Husby og Sørheim besluttet å engasjere psykologspesialist Johannessen til å foreta selvstendige utredninger av tiltalte. Johannessen hadde fra 23. desember 2011 totalt 20 samtaler med tiltalte, hvorav mer enn halvparten alene og de resterende sammen med Flikke. Johannessen har også hatt samtaler med tiltalte på Ila i løpet av de ti ukene rettssaken har pågått. Samtalene mellom Johannessen og tiltalte omhandlet blant annet tiltaltes politisk syn og hans selvforståelse. I vurderingen etter en samtale 27. januar 2012 gjengitt i de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens erklæring side 157 skriver Johannessen følgende:

« **Vurdering/videre behandling:** Pasienten fremstår uforandret fra sist og selvmordsrisikoen vurderes fortsatt som lav. Det har fortsatt ikke fremkommet noe i samtalen som støtter at pasienten har en aktiv psykoselidelse. Pasienten utviser sterkt paranoid og konspiratorisk tenkning, viser lite emosjonalitet i kommunikasjonen og fremstår nærmest totalt uanfektet av massedrapene han har utført. Etter U.t. vurdering kan dette fortsatt heller forstås som uttrykk for pasientens sannsynlige personlighetsforstyrrelser, med utstrakt bruk av primitive forsvarsmekanismer for å opprettholde et grandiost selv-bilde. Det har under samtalene ikke fremkommet noen indikasjoner på at pasienten oppfyller noen akse-I lidelse.» (Psykose er en akse-I-lidelse.)

Under hovedforhandlingen forklarte Johannessen at hans observasjoner i all hovedsak sammenfaller med de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens observasjoner. Han fant verken bisarre eller andre psykotiske vrangforestillinger. Med unntak av omtalen av sin ideologi viste tiltalte fleksibilitet og evne til å nyansere.

I tillegg til samtaler med behandlende helsepersonell, som beskrevet over, har psykiater

Randi Rosenqvist vurdert tiltalte og samtalt med ham ved tre anledninger. Den 18. august 2011 utarbeidet hun et notat på grunnlag av medieomtalen av saken og de ansattes beskrivelser av tiltalte, men uten at hun selv hadde undersøkt ham. I notatet, som er gjengitt på sidene 161–162 i de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens erklæring, skriver hun at hun ved vurderingen av hans sinnstilstand la vekt på:

«siktedes grundige forberedelser, evne til planlegging, god impuls kontroll, evne til «dobbel bokholderi», han klarer å sortere det han ønsker å gå ut offentlig med, og det han ikke vil bekjentgjøre før på et dramatisk tidspunkt. Dette forutsetter gode kognitive funksjoner, evne til å bedømme hva som er lønnsomt å meddele og hva som bør holdes skjult, og igjen, god impuls kontroll. Det bemerkelsesverdige med A er, slik jeg ser det nå, hans utpregete narsissistiske personlighet med grandiose forestillinger. Han har også demonstrert evne til å ikke vise empati med ofre, i hvilken grad dette tyder på en grunnleggende relasjonsforstyrrelse, ren dyssosialitet eller for eksempel en schizotyp lidelse, trenger jeg mer informasjon for å vurdere. Det er i den informasjon jeg har om A ikke holdepunkter for psykotisk fungering i dag, selv om hans oppfatning av egen person virker ganske realitetsbristende.»

Etter sin første samtale med tiltalte 1. november 2011, gjengitt på sidene 162–163 i de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens erklæring, skriver Rosenqvist følgende:

«**Vurdering:** Jeg finner ikke tegn til psykotisk fungering. Jeg er imidlertid ikke sikker på om han snakker sant, selv om han prøver å gi inntrykk av det. Man kunne ha en hypotese om at han omdefinerer informasjon han får på et psykotisk grunnlag og således har en realitetsbristende oppfatning av de realitetene han har vært med på. Jeg finner dette søkt. Jeg finner det mer sannsynlig at han, som de fleste av oss, setter informasjon og erfaringer inn i det verdensbilde han har dannet seg. Således får han bekreftet sine egne synspunkt. I den prosessen danner han seg sin egen oppfatning som han bevisst eller ubevisst forsøker å manipulere omgivelsene med.»

Under hovedforhandlingen forklarte Rosenqvist at hun etter å ha lest erklæringen fra de sakkyndige Husby og Sørheim gjennomførte en ny samtale med tiltalte der hun foretok en nærmere vurdering av de psykotiske symptomene som der var beskrevet. Hun fant tiltaltes uttalelser sære, men fortsatt ikke psykotiske. I Rosenqvists notat etter denne samtalen 19. desember 2011, som er gjengitt på side 164 i de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens erklæring, har hun følgende oppsummering:

«**Oppsummert vurdering:** Med utgangspunkt i avdelingsleders logg og egen samtale med A finner jeg at han er i god psykisk form. Jeg oppfatter hans avvikende utsagn som et uttrykk for en ekstrem ideologi. Ikke på noe vis som en psykotisk virkelighetsoppfatning. Dette vil imidlertid de rettspsykiatriske sakkyndige, som har hatt vesentlig mer informasjon om ham enn meg, ta stilling til.

Vi kjenner fra historien mange sekter med religiøse eller annen ideologisk utgangspunkt hvor medlemmene forfekter forestillinger om verden og det hinsidige som få andre deler. Slike sekter kan være ganske små eller dreie seg om mange mennesker. Selv om noen slike sekter kan ha utgangspunkt i en karismatisk leder med vrangforestillinger og realitetsbristende opplevelser, for eksempel med utgangspunkt i epilepsi eller forbigående toksisk psykose, er det ikke slik at alle medlemmene har vrangforestillinger i psykiatrisk forstand eller annen alvorlig psykopatologi. Vi vet at slike sekter søker intern bekreftelse, og kan i lange tider (generasjoner) fastholde forestillinger som stor-samfunnet ikke på noe vis deler.

Jeg mener at A befinner seg innenfor et slikt system. Det er uklart for meg i hvilken grad han har mange meningsfeller, men han selv har gitt uttrykk for overfor meg at han har bygget mye på den britiske, eller rettere sagt engelske bevegelse og ikke søkt kontakt med nordmennene med samme ideologi, selv om det i følge ham finnes mange tusen av disse. Så lenge han befinner seg trygt i dette univers kan man si at han lever i en «boble», men at han lever rimelig godt i denne «boblen».

Under hovedforhandlingen forklarte Rosenqvist at hun fortsatt ikke vurderte tiltaltes

ekstreme tanker som psykotiske vrangforestillinger, men snarere som storhetstanker. Siste gang Rosenqvist undersøkte tiltalte, var i mars 2012, fortsatt uten at hun fant psykotisk tankegodt. Hun så likevel ikke bort fra at tiltalte kan bli alvorlig syk dersom «boblen» han befinner seg i, skulle sprekke, slik at han må ta inn over seg de grusomme handlingene han har begått.

Retten bemerker avslutningsvis at polititjenestemennene som gjennomførte de lange og tallrike avhørene av tiltalte, heller ikke synes å ha reagert på tiltaltes sinnstilstand. Politibetjenten som foretok det syv timer lange avhøret av tiltalte på Utøya umiddelbart etter pågripelsen, skriver for eksempel følgende i sin avsluttende bemerkning:

«Siktede forklarte seg uten problemer under hele samtalen. Han fremsto som helt klar og reflektert. Siktede forklarte seg hele tiden sammenhengende og detaljert.»

Politibetjent Geir Egil Løken forklarte under hovedforhandlingen at hovedinntrykket av tiltalte i retten er det samme som under politiavhørene. Tiltalte ble ikke på noe tidspunkt under de 220 timene med politiavhør vurdert å ha behov for helsehjelp i tilknytning til avhørene.

Gjennomgangen over viser at verken behandlende eller rådgivende helsepersonell har funnet tegn til bisarre eller andre psykotiske vrangforestillinger hos tiltalte. Med unntak av psykolog Eirik Johannessen har samtlige undersøkt ham også forut for avgivelsen av den første rettspsykiatriske erklæringen og før han fikk tilgang til mediene. Retten mener denne samstemmigheten gir solid støtte til den diagnostiske vurderingen foretatt av de sakkyndige Aspaas og Tørrisen om at tiltalte ikke var psykotisk. Som allerede nevnt er tiltalte en person som mer enn gjerne snakker om de temaer han er opptatt av, med unntak av temaet Knights Templar.

6.7 Tvungen observasjon

Oslo tingrett besluttet, som omtalt ovenfor under pkt. 6.2, at tiltalte skulle underkastes tvungen psykiatrisk undersøkelse i inntil fire uker i medhold av straffeprosessloven § 167. Av sikkerhetsmessige grunner ble det samtidig bestemt at undersøkelsen skulle finne sted på Ila fengsel og forvaringsanstalt. De sakkyndige Aspaas og Tørrisen hadde på forhånd anmodet om en slik undersøkelse, mens de sakkyndige Husby og Sørheim, som allerede hadde avgitt sin erklæring, ikke så behov for dette.

Undersøkelsen ble foretatt av et observasjonsteam fra Oslo universitetssykehus, avdeling Dikemark, i tiden mellom 29. februar og 21. mars 2012. I sluttrapporten fra Dikemark ved ansvarlig psykiater María Sigurjónsdóttir, som er gjengitt i de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens erklæring sidene 165–181, står det følgende om selve observasjonsteamet:

«Observasjonsteamet var en tverrfaglig sammensatt gruppe autorisert helsepersonell ansatt på Regional sikkerhetsavdeling Helse Sør-Øst, Dikemark, Oslo Universitetssykehus. Alle i observasjonsteamet har vært ansatt i Regional sikkerhetsavdeling Helse Sør-Øst over tid og har deltatt i utredninger av pasienter med voldsatferd, hvor det skal avklares om pasientene har psykoser, rusproblemer og/eller personlighetsforstyrrelser. Avdelingen behandler også personer med psykotiske tilstander og voldelig atferd. Alle i observasjonsteamet deltar i behandling av pasienter som er innlagt i avdelingen.

Observasjonsteamet var i alt 18 personer. Av disse var det 12 sykepleiere (hvor av ni var psykiatriske sykepleiere), tre hjelpepleiere (hvor av to med psykiatri som videre utdanning), en klinisk sosionom, en psykolog og en psykiater. Alle i observasjonsteamet har i tillegg til nevnt profesjonsutdanning også tatt videre utdanning på ulike områder innen psykisk helsearbeid.

Observasjonsteamets samlede arbeidserfaring i det psykiske helsevernet er omfattende. Observatørene i observasjonsteamet har arbeidet i det psykiske helsevernet i gjennomsnittlig 21 år, (6 år–34 år, median 19,5 år).» (Aspaas og Tørrisen sidene 167–168.)

Om betydningen av observasjonen skriver de sakkyndige følgende på side 181:

«Observasjon i institusjon innebærer at observanden har vært sett av kvalifisert psykiatrisk helsepersonell i tre uker. Observasjonsgrunnlag er dermed vesentlig bredere enn

det som kan oppnås kun ved samtaler med de sakkyndige. Entilen samtaler er langt på veg strukturert fra de sakkyndiges side, mens døgnobservasjon i institusjon innebærer at han også blir sett i spontane, løst organiserte dagligdagse situasjoner, f.eks. hverdagslig smalltalk, måltider, TV-titting, spill. Dessuten har man kunnet fange opp eventuelle reaksjoner i etterkant av politiavhør og de sakkyndiges samtaler, samt reaksjon på nyheter og debattstoff i mediene om 22. juli saken. Observasjon foretatt av RSA Dikemark har derfor gitt de sakkyndige tilgang på helt vesentlige observasjonsdata som ikke kan oppnås på annen måte.»

Som det fremgikk av deltakende helsepersonells forklaringer under hovedforhandlingen, ble det under observasjonen ikke funnet tegn på psykose hos tiltalte. Tiltalte viste verken tegn til tankeforstyrrelser eller psykotiske vrangforestillinger. Når det gjelder hans forestillinger, siteres følgende fra Dikemarks sluttrapport:

«En vesentlig del av observandens verbale kommunikasjon preges av observandens fremstilling av hans politiske overbevisning. Hans diskusjon av dette temaet oppfattes ikke å innebære fastlåst tankemønster da han viser evne til å regulere og modifisere sine egne utsagn og argumenterer ut i fra tilbakemeldinger han får fra observatører. Observanden evner å ta inn andres innspill og benytte disse videre i diskusjoner. Dette foregår uten at han viser overdreven affekt rundt slik diskusjon, men normalt engasjement.

Observanden presiserer ofte at han forstår at andre kan ha andre tolkninger eller meninger, og at dette kan gjøre at andre ikke deler hans politiske synspunkter. Observanden har vist evne til realitetstesting ved at han ved flere anledninger har spurt observatørene om ulike tema han har vært opptatt av (inkludert politikk), og lurt på om det han tenker og mener har vært troverdig eller realistisk. Observanden har vist evne til å regulere sine egne utsagn og tanker ut ifra tilbakemeldinger han får, eller etter at observatører har gitt han mer, og noen ganger nyansert, informasjon om et tema han på forhånd har en formening om.

Observanden kan ha særegne tolkninger av begreper og fenomener, som observatører oppfatter er tilpasset hans ideologi. Alle ord og uttrykk som observanden bruker forstås og er meningsbærende for observatørene.

Observanden gir uttrykk for å mene at hans politiske ideologi er nødvendig for å forstå hans opplevelse av sin situasjon og prosessen han mener han er i. Dette innebærer mye fokus på han selv og den politiske ideologien han ønsker å formidle. Samtidig sier han ofte at han forstår at andre mennesker ikke helt kan følge hans resonnement rundt enkelte av hans meninger, og at andre kan reagere med kortsiktig forferdelse. Observanden sier at handlingene den 22. juli var grusomme, men må sees i et lengre tidsperspektiv, opp mot 70 år.»

Retten finner ikke grunn til å gå nærmere inn på rapportens grundige beskrivelse av tiltaltes atferd og fungering, men nevner likevel at det verken er observert sosial eller kognitiv funksjonssvikt, eller tankeforstyrrelser som for eksempel neologismer. Sigurjónsdóttir forklarte under hovedforhandlingen at observasjonsteamet hadde gjenfunnet tiltaltes begrepsbruk på nettet.

Det kan ikke utelukkes at tiltalte ved hjelp av sine kognitive funksjoner har klart å skjule psykotiske symptomer under hele observasjonsperioden. Retten mener imidlertid at denne muligheten er så liten, særlig når det gjelder paranoid schizofreni, at den finner å kunne se bort fra denne. Retten mener derfor at også observasjonen av tiltalte i medhold av straffeprosessloven § 167 gir solid støtte til de sakkyndige Aspaas' og Tørrisens vurdering av at tiltalte ikke var psykotisk.

6.8 Sammenfatning

Gjennomgangen over viser at vi står overfor to sett sakkyndige med kvalitativt ulike diagnostiske vurderinger av tiltalte. Der de sakkyndige Husby og Sørheim finner psykotiske vrangforestillinger, finner de sakkyndige Aspaas og Tørrisen ekstreme politiske oppfatninger, kombinert med bevisst neglisjering av motforestillinger. De to sett sakkyndige har konsekvent gjort ulike vurderinger av de aktuelle generelle kriteriene for schizofreni i

ICD-10, og på ulikt grunnlag konkludert med at tiltalte ikke fyller kriteriene for paranoid psykose.

Selv om ingen av de sakkyndige mener tiltalte er et grensetilfelle, synes det å være enighet om at han er «et særtilfelle», slik de sakkyndige Aspaas og Tørrisen skriver avslutningsvis i sin tilleggserklæring. De sakkyndige Husby og Sørheim er inne på det samme når de i tilknytning til farevurderingen omtalte tiltaltes «uvanlige symptomprofil» med en kombinasjon av affektavflatning, vedvarende drapstanker, fasttømrede vrangforestillinger med rett til å plukke ut ofre og drepe, kombinert med manglende påvisbar kognitiv svikt og uten forstyrrende sansebedrag som hallusinose.

Retten er selv slått av tiltaltes ordrike fremstilling av sine fanatiske høyreekstremistiske holdninger ispedd pretensiøse historiske paralleller og infantil symbolikk. Hans tankegods ledsages av en uhemmet og kynisk rettferdiggjørelse av voldshandlingene som «grusomme, men nødvendige». Et tilbakevendende spørsmål under hovedforhandlingen har videre vært hvilken betydning de påtalte handlinger har ved diagnostiseringen. Som påpekt under flere av de sakkyndiges vitneforklaringer, inngår imidlertid ikke voldsforherligelse eller ekstreme voldshandlinger i de diagnostiske ICD-10-kriteriene for psykose.

Av alt helsepersonell som har vurdert tiltaltes mentale helse, er det bare de sakkyndige Husby og Sørheim som har funnet psykose. Retten har vurdert muligheten for at tiltalte ved hjelp av sine kognitive funksjoner kan ha klart å skjule eventuelle psykotiske symptomer. Bevisførselen under hovedforhandlingen gir imidlertid liten støtte til en slik mulighet, som uansett ikke forklarer hvorfor behandlende og rådgivende helsepersonell på Ila ikke fant psykotiske symptomer før den første rettspsykiatriske erklæringen ble fremlagt og medieforbudet ble opphevet. Retten mener den diagnostiske uenigheten i hovedsak skyldes ulike tolkninger av likeartede observasjoner, riktig nok slik at tiltalte gradvis har moderert sine utsagn fra gjerningstidspunktet og frem til gjennomført hovedforhandling.

Det som skiller de sakkyndige Husbys og Sørheims diagnostiske tolkninger fra de øvrige, er først og fremst deres unnlattelse av å vurdere tiltaltes ekstreme uttalelser og begrepsbruk i lys av den høyreekstremistiske subkultur han hevder å være en del av. Retten viser i denne sammenheng til kommentarene til de generelle kriteriene for schizofreni i den grønne boken side 65, der det uttrykkelig advares mot «falsepositive assessments, especially where culturally or subculturally influenced modes of expression and behaviour or a subnormal level of intelligence are involved». Professor Malt forklarte at man på generelt grunnlag er tilbakeholdne med å diagnostisere forestillinger om politikk, religion og kjærlighet. Dertil kommer at de sakkyndige Husbys og Sørheims tolkninger, som retten tidligere har vært inne på, synes å bygge på en anvendelse av sentrale grunnkriterier for schizofreni som ikke er vanlig i vitenskapelig eller klinisk praksis. Selv om tiltalte er et særtilfelle, er det ikke rettskildemessig grunnlag for å fravike anerkjente diagnostiske kriteriene for psykose.

Det faller utenfor lovens bevisetema å ta stilling til om hvorvidt tiltaltes grufulle terrorhandlinger har en dypere psykologisk årsak. Slike eventuelle årsaksforhold fanges ikke opp av et kriteriebasert diagnosesystem, og ligger følgelig også utenfor de sakkyndiges mandat. Retten avstår for egen del fra å innlate seg på slike vurderinger, som uansett ville måtte bli spekulative. Retten legger likevel til grunn at tiltaltes evne til å gjennomføre de påtalte handlinger delvis kan forklares ut fra en kombinasjon av fanatisk høyreekstrem ideologi, inntak av prestasjonsfremmende stoffer og mulig selvsuggesjon i kombinasjon med patologiske eller avvikende trekk ved hans personlighet.

Etter en samlet vurdering finner retten det bevist ut over rimelig tvil at tiltalte ikke var psykotisk på gjerningstidspunktet, jf. straffeloven § 44. Tiltalte skal følgelig straffes for sine handlinger.

7. Straffutmålingen

Det fremgår av tiltalebeslutningen at påtalemyndigheten tok forbehold om å nedlegge påstand om straff. I retten nedla aktor subsidiær påstand om forvaring. Retten legger til grunn at tiltalte under disse omstendigheter kan idømmes straff selv om påtalemyndigheten prinsipielt har reist sak etter straffeprosessloven § 2 nr. 1 om overføring til tvungent psykisk helsevern.

Tiltalte er tilregnelig og skal idømmes straff. Ved overtredelse av straffeloven § 147a er

det lovens hovedregel at det idømmes fengselsstraff. Strafferammen er inntil 21 års fengsel. Fengsel er en tidsbestemt straff, hvor den domfelte skal løslates når den fastsatte tiden er sonet.

Når fengsel ikke anses tilstrekkelig til å verne samfunnet, kan forvaring idømmes istedenfor fengselsstraff, jf. innledningen til straffeloven § 39c. I tillegg til grunnvilkåret om samfunnets behov for vern må vilkårene i bestemmelsens nr. 1 eller nr. 2 være til stede. Det er alternativ nr. 1 som er aktuell i vår sak. Dette alternativet krever at det er begått en nærmere angitt alvorlig forbrytelse. Det må i tillegg være en nærliggende fare for at lovbrøteren på ny vil begå en slik alvorlig forbrytelse. Gjentakelsesfaren må være kvalifisert og reell, og skal vurderes ut fra situasjonen på domstidspunktet.

Retten er ikke i tvil om at begge vilkårene i § 39c nr. 1 er oppfylt.

Overtredelse av straffeloven § 147a ved drap og forsøk på drap er omfattet av de forbrytelser som kan gi dom på forvaring.

Videre er det ved domsavsigelsen en nærliggende fare for at tiltalte vil begå nye drap og alvorlige voldshandlinger. Retten viser til at tiltalte mener at drapene i regjeringskvartalet og på Utøya var rettmessige handlinger, og at ekstrem vold er et nødvendig virkemiddel for å nå hans politiske mål. Tiltalte har i retten også fortalt om sine alternative planer, som å sprengte Slottet og avisredaksjoner, og å drepe journalister på SKUP-konferansen. Drapene i regjeringskvartalet, drapene på Utøya og tiltaltes planer viser hvilken ekstrem vold han har evne og vilje til å utøve. Tiltalte har videre uttalt at det vil komme flere terrorangrep, noe som også står i hans kompendium. Tanken på ekstrem vold og drap er åpenbart stimulerende for tiltalte. Dette fremkom tydelig i retten da han beskrev hvordan han hadde planlagt å drepe Gro Harlem Brundtland ved halshugging. Tiltalte virket opphisset under beskrivelsen, og ga inntrykk av at han likte å fortelle om dette. Ved farevurderingen har retten også lagt vekt på at tiltalte har vist evne til å planlegge terrorhandlingene uten å bli oppdaget.

Retten viser også til at de rettsoppnevnte sakkyndige Aspaas og Tørrisen på side 308 i sin rapport konkluderer med at det er «høy risiko for alvorlige voldshandlinger i fremtiden», og i den forbindelse viser til at tiltalte gir utrykk for at vold og terror er nødvendig for å få gjennomslag for hans ekstreme politiske syn. Også de rettsoppnevnte sakkyndige Husby og Sørheim konkluderte i sin rapport med at risikoen for fremtidig vold var meget stor (side 241). Ved vektleggingen av disse sakkyndiges vurdering må det likevel tas i betraktning at deres farevurdering bygger på en forutsetning om psykotiske vrangforestillinger.

Grunnvilkåret om samfunnsvern står i sammenheng med gjentakelsesfaren, men ved vurderingen av behovet for et slikt vern må blikket rettes inn i fremtiden, jf. Rt–2007–187.

Det er ikke tvilsomt at en fengselsstraff basert på alminnelige straffutmålingsprinsipper i dette tilfellet ville ha blitt satt til lovens maksimum, fengsel i 21 år.

Tiltalte har, etter flere års planlegging, gjennomført et bombeangrep rettet mot den sentrale statsforvaltning og derved også mot landets demokratiske institusjoner. Han har drept 77 mennesker, de fleste av disse ungdommer som ble nådeløst skutt ansikt til ansikt. Tiltalte utsatte et stort antall mennesker for akutt livsfare. Mange av de berørte er påført betydelige fysiske og/eller psykiske skader. Etterlatte og pårørende sitter tilbake med bunnløs sorg. De materielle ødeleggelsene er enorme. Grusomhetene i tiltaltes handlinger savner sidestykke i norsk historie.

Det følger av Høyesteretts praksis at det skal mye til for å legge til grunn at en så lang tidsbestemt fengselsstraff ikke anses tilstrekkelig til å beskytte samfunnet mot den fare en domfelt representerer på domstidspunktet, jf. Rt–2003–1778 avsnitt 19. Retten er likevel ikke i tvil om at også grunnvilkåret for forvaring er oppfylt i denne spesielle saken.

Ved soning av 21 års fengselsstraff uten prøveløslatelse vil tiltalte være 53 år på løslatelsestidspunktet. Selv om 21 år er en svært lang straff, finner retten det usannsynlig at tidsaspektet i seg selv vil redusere gjentakelsesfaren. På løslatelsestidspunktet vil demokratiet som tiltalte ønsker å avskaffe, fortsatt bestå. Norge vil fortsatt ha innbyggere med forskjellig etnisk bakgrunn, forskjellig kultur og forskjellig religion. Tiltalte ga i retten uttrykk for at han vil fortsette sin politiske kamp bak murene. Etter endt soning vil tiltalte etter all sannsynlighet fortsatt ha vilje og evne til å utføre mange og svært brutale drap. De sakkyndige Aspaas og Tørrisen, som mener tiltalte lider av personlighetsforstyrrelser,

skriver på side 309 i sin erklæring at «[d]en type personlighetspatologi som er påvist er lite tilgjengelig for terapi. Faktorer som forverrer prognosen for vold, vil være nær kontakt med miljøer som anerkjenner og støtter observandens politiske ideologi og syn på politisk vold». Slik retten ser det, må tilsvarende prognose legges til grunn selv om tiltaltes personlighet ikke skulle fylle de diagnostiske grunnkriteriene for personlighetsforstyrrelser, men snarere være utslag av avvikende personlighetstrekk. Dette innebærer at tiltalte også etter soning av 21 års fengselsstraff vil være en svært farlig mann. Retten mener på denne bakgrunn at vilkårene for å idømme forvaring er til stede, og mener derfor at forvaring bør idømmes.

Forvaring kan idømmes for en tidsramme som ikke bør overstige 15 år, og som ikke kan overstige 21 år, jf. straffeloven § 39e. Etter begjæring fra påtalemyndigheten kan retten ved utløpet av den fastsatte tidsrammen forlenge forvaringen med 5 år om gangen. Flertallet i justiskomiteen uttalte i Innst.O.nr.34 (1996–1997) side 22 at «en dom på forvaring ikke skal være kortere enn det en dom på ubetinget fengsel ville vært [...]». Retten finner det klart at det i denne saken må idømmes forvaring i 21 år. Hensett til de drap og drapsforsøk tiltalte har begått, sammenholdt med faren for gjentakelse av slike forbrytelser, må samfunnet i denne saken benytte seg av det maksimale vern loven gir adgang til. Den omstendighet at tiltalte har erkjent å ha begått de straffbare handlingene, tillegges ikke vekt ved reaksjonsfastsettelsen.

I tillegg til den maksimale tidsrammen mener retten at det må fastsettes en minstetid. Betydningen av minstetiden er at prøveløslatelse etter straffeloven § 39f ikke kan skje før utløpet av denne. Minstetiden kan ikke overstige ti år, jf. straffeloven § 39e annet ledd. Det følger av det som er sagt ovenfor om samfunnets behov for beskyttelse, at minstetiden må settes til ti år.

8. Saksomkostninger

Aktor har ikke nedlagt påstand om saksomkostninger i sin subsidiære påstand om straff. Da retten allikevel kan idømme saksomkostninger ved domfellelse, vil retten kort bemerke at tiltalte verken i dag eller i fremtiden vil ha økonomisk evne til å betale saksomkostninger. Retten viser til redegjørelsen for hans økonomiske situasjon ved pågripelsen i punkt 3.2. Etter pågripelsen har tiltalte ikke hatt inntekter. Retten viser videre til at soning av forvaringsstraffen sterkt vil begrense tiltaltes inntektsmuligheter. Selv om han skulle få inntekter under soning vil regresskrav mot tiltalte, allerede som følge av erstatninger utbetalt gjennom voldsoffererstatningsordningen, langt oversige slike inntekter. Saksomkostninger idømmes derfor ikke, jf. straffeprosessloven § 437 tredje ledd.

Dommen er enstemmig.

Domsslutning:

A, født *. *.1979, dømmes for overtredelse av straffeloven § 147a første ledd bokstav a og b, jf. straffeloven § 148 første ledd første straffalternativ og § 233 første og annet ledd, og § 233 første og annet ledd, jf. § 49, og straffeloven § 147a første ledd bokstav b, jf. § 233 første og annet ledd, og § 233 første og annet ledd, jf. § 49, alt sammenholdt med straffeloven § 62, til forvaring etter straffeloven § 39c nr. 1 med en tidsramme på 21 – tjueen – år og en minstetid på 10 – ti – år, jf. straffeloven § 39e første og annet ledd.

I tidsrammen og i minstetiden fragår 445 – firehundreogførtifem – dager for varetektsfengsel.